

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»

Кваліфікаційна наукова
робота на правах рукопису

СОРОЧЕНКО ОЛЬГА ВАЛЕРІЇВНА

УДК: 159.923:159.942.5+179.9:159.947.2(043.3)

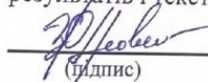
ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ПРОНИКЛИВОСТІ**

053 Психологія
05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 О.В. Сороченко
(підпис)

Науковий керівник: Вдовіченко Оксана Володимирівна, доктор
психологічних наук, професор

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Сороченко О.В. Особистісні детермінанти психологічної проникливості. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», Одеса, 2024.

У дисертаційній роботі викладено результати дослідження особистісних детермінант психологічної проникливості.

За проведеним теоретико-методологічним аналізом визначено основні наукові виміри і підходи до визначення поняття феномену психологічної проникливості, як системного, структурно-ієрархічного явища у психологічному просторі. Створена структура та модель функціонування психологічної проникливості, з урахуванням особистісних детермінант, з застосуванням досвіду, антиципації, інтуїції та інших психологічних конструктів та чинників. Створена модель психологічної проникливості з урахуванням особистісних детермінант, з застосуванням досвіду, антиципації, інтуїції та інших психологічних конструктів та чинників. Функціонально у моделі відстежується взаємозв'язок між компонентами психологічної проникливості і низкою особистісних показників індивідуальних властивостей суб'єкта проникливості (людини, яка сприймає іншу людину). В середині схеми розташований блок аналітично-перцептивного механізму, який містить вищезазначені ключові показники особистості і з яких можуть бути виділені особистісні детермінанти психологічної проникливості. Ці психологічні показники відіграють важливу роль у процесі сприйняття людиною об'єкту пізнання, і являючи собою своєрідний індивідуальний модифікатор надходженої зовні інформації, створюють неповторний образ іншої людини. Результат аналітичної функції ніби заломлюється через призму внутрішніх індивідуальних особливостей і змінних зовнішніх ситуаційних умов. У формуванні цього образу безпосередньо чи опосередковано беруть участь такі психологічні складові і феномени як антиципація, інтуїція і життєвий досвід

взаємореґуючи і доповнюючи виникаючий образ на етапі соціальної перцепції.

На початкових стадіях обробки інформації сприйняття, у залежності від антипаційних можливостей індивіда, відбувається прогностичне створення образу іншої людини. В той же час, паралельно, але з миттєвою швидкістю, у суб'єктів з розвиненою інтуїтивною здатністю можливе створення образу на так званому підсвідомому рівні, іноді суттєво впливаючи на остаточну картину. Ці дві взаємозалежні психологічні спроможності постійно доповнюються інформаційними зв'язками з блоком життєвого досвіду, який дає підґрунтя і надає порівняльно-інформаційну базу для створення образу об'єкту пізнання. Миттєво створений на першому етапі образ, у фазі постійного опрацювання аналітично-синтезуючим механізмом, завдяки впливу усіх особистісних і детермінантних показників психологічної проникливості, також поступово корегує існуючий образ. Таким чином, ми визначаємо зворотній зв'язок між виникаючим образом сприйманого об'єкту і аналітичним внутрішнім блоком у якому розташовані особистісні детермінанти психологічної проникливості.

Визначено психологічні детермінанти, що потенційно впливають на розвиток проникливості. Це такі особистісні властивості та якості, які впливають на здатність людини розуміти інших, бачити приховані мотиви та емоційні стани, прогнозувати поведінку, і можуть включати як особистісні риси, так і соціальні фактори. У дисертаційній роботі проникливість розглядається як результат взаємодії між внутрішніми особистісними властивостями і зовнішніми факторами. Цей підхід дає можливість не тільки визначити фактори, які також є детермінантами проникливості, а ще й проаналізувати їх взаємодію між собою, звертаючи увагу на багаторівневу природу цієї якості. Виділено шість ключових факторів, які найбільш тісно пов'язані з психологічною проникливістю: психологічна проникливість; комунікативність; готовність до пізнавальної активності; емоційна стабільність; орієнтованість на іншого; адаптивність.

Згідно висунутої мети та поставлених завдань, було визначено програму емпіричного дослідження особистісних детермінант психологічної проникливості, яка включала підготовчий, власне дослідницький та інтерпретаційний послідовні етапи. Обґрунтовано та сформовано репрезентативну вибірку для проведення дослідження. До неї увійшли представники соціономічних професій, які за даними наукових джерел володіють розвиненішою психологічною проникливістю, що обумовлює доцільність обрання саме такої вибірки для дослідження особистісних детермінант даного феномену.

У результаті аналізу існуючих психодіагностичних інструментів вимірювання психологічної, встановлено найчастіше проникливість асоціюється з інтуїцією, антиципацією, відповідною здатністю чи готовністю (до інтуїції чи до антиципації) і саме з цього погляду і діагностується. Встановлено обмежений перелік діагностичних інструментів вимірювання саме психологічної проникливості, більша частка з яких іноземною мовою.

За результатами аналізу існуючих психодіагностичних інструментів вимірювання психологічної проникливості, виокремлено коло рис, пов'язаних з нею та методик, що їх вимірюють. До діагностичного комплексу увійшли «Тест-опитувальник психологічної проникливості» (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова), «Тест-опитувальник товарищкості» (О.П.Саннікова), «Тест-опитувальник комунікативної креативності» (О.П.Саннікова, Р.В.Белоусова), «Тест-опитувальник адаптивності» (О.П.Саннікова, О.В.Кузнецова), «Тест-опитувальник емпатії» (О.П.Саннікова), «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» (О.П.Саннікова, О.Г.Бабчук), «Шіснадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р.Кеттелл).

Попереднє пілотажне дослідження з використанням контент-аналізу творів-самозвітів дозволило виокремити коло особистісних детермінант психологічної проникливості. Серед них найбільш значущими є емпатія, толерантність, товарищкість, впевненість у собі, інтерес до інших тощо. Як найбільш часті відповідники сутності психологічної проникливості

досліджуваними виділялися: сприйняття людини, соціальний інтелект, антиципаційна спроможність, здатність до розуміння і оцінки інших, міра проникливості, інтуїція, розуміння емоцій, станів, намірів та інших характеристик інших людей, емоційний інтелект, успішність комунікації тощо.

За результатами застосування кореляційного аналізу визначено існування тісних додатних корелятив психологічної проникливості та параметрів комунікативної сфери особистості, що підтверджує важливу роль комунікації у формуванні, розвитку, становленні та прояву психологічної проникливості. Для розвитку проникливості важливий різноманітний соціальний досвід, який набувається у соціальній взаємодії. Узагальнений показник психологічної проникливості додатно корелює з ініціативністю у спілкуванні, широтою та легкістю спілкування, а від'ємно – з виразністю спілкування, що узгоджується з результатами досліджень у контексті того, що виразність спілкування може навіть негативно позначатися на рівні психологічної проникливості.

Визначено зв'язаність комунікативної креативності та психологічної проникливості. Зокрема, встановлено статистично значущі додатні кореляти з легкістю у спілкуванні, незалежністю від зовнішнього тиску, емоційною стійкістю у спілкуванні, комунікативною компетентністю, загальним рівнем комунікативної креативності та від'ємні зі схильністю до самопрезентації та схильністю до маніпулювання, які не є маркерами психологічно проникливої особистості. Узагальнено можна відмітити, що рівень емпатії та емоційний компонент емпатії та дійова емпатія за результатами кореляційного аналізу взаємозалежні з психологічною проникливістю. Встановлено додатні значущі зв'язки психологічної проникливості зі всіма компонентами толерантності.

Окреслено коло особистісних рис, які тісно взаємозв'язані з психологічною проникливістю. Серед додатних найбільш часті з дипломатичністю, мрійливістю, самостійністю, високою самооцінкою, емоційною стабільністю, товариськістю, високим інтелектом, сміливістю.

Серед від'ємних – значущими є кореляти зі схильністю до почуття провини, підозріливістю, напруженістю, тривожністю. Визначений перелік дозволяє орієнтуватися на стійкі особистісні характеристики у прогнозуванні психологічної проникливості.

З використанням якісного аналізу встановлено психологічні «портрети» осіб з високим та низьким рівнем психологічної проникливості. Особистості, яку можна характеризувати як психологічно проникливу, властиві легкість, широта та ініціативність спілкування, комунікативна креативність та відповідна компетентність, експресивність, незалежність від зовнішнього тиску, емоційна стійкість у спілкуванні, емпатійність та виявлення емпатії у конкретних діях.

Проникливі особи характеризуються як адаптивні, вони розуміються на причинах поведінки, вчинків, можуть визначити соціальні очікування, передбачити результат взаємодії, здатні самотужки вилаштувати стратегію власної поведінки з врахуванням очікування інших людей, емоційно стабільні. Саме сукупність цих характеристик суттєво відрізняє їх від осіб з низьким рівнем психологічної проникливості. Вони толерантні, приймають іншу людину як носія інших форм поведінки, вибудовують свою поведінку так, щоб дозволяти іншому бути самим собою; характеризуються сміливістю, активністю, готовністю до ризику і співпраці, здатністю приймати самостійні, неординарні рішення, схильні до прояву лідерських якостей, рішучості у значущих ситуаціях. Вони товариські, володіють навичками комунікації, відкриті, проявляють активність у нівелюванні конфліктів у групі. Вміють самотужки справлятися зі своїми невдачами, на відміну від тих, хто переживає невдачі як внутрішній конфлікт. Серед притаманних їм якостей можна виділити самоконтроль, наполегливість, терпимість та цілеспрямованість.

Встановлено, що осіб з низьким рівнем психологічної проникливості характеризують як нетерпимих, нестриманих, таких, що імпульсивно проявляють свою незадоволеність іншою людиною, подіями, ситуаціями; осіб ворожих по відношенню до чужої думки, до іншої позиції опонента; вказують

на наявність таких думок, при яких важко усвідомити і прийняти права іншої людини на свою позицію, на свої почуття і дії тощо. Їм властива вираженість потреби спілкування та водночас низький рівень легкості спілкування, його широти та складнощі прояву ініціативи. У представників даної групи низький рівень комунікативної креативності, комунікативної компетентності, емпатійності, складнощі у протидії зовнішньому тиску, їм властива низька емоційна стійкість у спілкуванні та водночас схильність до маніпулювання, самопрезентації. Вони є досить експресивними та можуть відстояти власні інтереси, демонструють середній рівень соціальної адаптивності, їм складно визначати та проводити ієрархізацію сигналів соціуму, емоційні переживання нестійкі. Проявляють нетерпимість, нестриманість, імпульсивність у незадоволенні іншою людиною, її думками, словами, подіями, ситуаціями. Водночас демонструють поведінкову толерантність, що інтерпретується як намагання дотримуватися існуючих соціальних норм. Представникам даної групи властиві консервативність, стійкість по відношенню до традицій, сумніви у ставленні до нових ідей і принципів, схильність до моралізації, опір змінам, вузькість інтелектуальних інтересів, орієнтація на конкретну реальну діяльність, водночас відповідальність, та підозріливість. Їм властиві пасивність, підпорядкування своїх обов'язків, схильність брати провину на себе, м'якість, поступливість, тактовність, залежність, покірливість, експресивність, схильність легко виходити з рівноваги, середній рівень самооцінки та комунікативності.

Встановлено за допомогою факторного аналізу, що психологічна проникливість, комунікативність, готовність до пізнавальної активності, емоційна стабільність, орієнтованість на іншого та адаптивність є тими латентними змінними, які обумовлюють мінливість множини ознак, що досліджується.

Основу фактору психологічної проникливості утворили показники відповідного феномену, що дає змогу стверджувати, що рівень психологічної проникливості, психологічна зіркість, соціальна інтуїція та схильність до

психологічної інтерпретації є стрижневими її компонентами, а доєднання параметрів емпатії, толерантності та комунікативних характеристик інтерпретується нами у контексті їх значущої ролі в детермінації психологічної проникливості. В найбільш загальному вигляді саме параметри комунікативності, готовності до пізнавальної активності, емоційної стабільності, орієнтованості на іншого та адаптивності є особистісними детермінантами психологічної проникливості.

Встановлено за результатами множинного регресійного аналізу, що предикторами психологічної проникливості є легкість спілкування, високий інтелект, емоційна стабільність, комунікативна компетентність, емпатійність (важливою є саме емоційна її складова), широта охоплення сигналів соціуму, когнітивна толерантність, що дозволяє підтвердити емпірично модель детермінації психологічної проникливості і встановлене коло її особистісних детермінант.

Ключові слова: психологічна проникливість, особистість та особистісна сфера, особистісні особливості та властивості особистості, особистісні детермінанти, емпатія, тривожність та тривога, психоемоційне напруження та психічний стан, самосвідомість та самооцінка, комунікація та комунікативна компетентність, толерантність, психологічна адаптація та адаптивність, базисні переконання, кореляції та факторний і кластерний аналіз, предиктори та модель детермінації.

Сороченко О.В. Personal determinants of psychological insight. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 053 Psychology. – State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», Odesa, 2024.

The dissertation presents the results of the study of personal determinants of psychological insight.

Based on the theoretical and methodological analysis, the main scientific dimensions and approaches to defining the concept of the phenomenon of psychological insight as a systemic, structural and hierarchical phenomenon in the psychological space are identified. The structure and model of psychological insight functioning, taking into account personal determinants, with the use of experience, anticipation, intuition and other psychological constructs and factors, are created. A model of psychological insight is created, taking into account personal determinants, using experience, anticipation, intuition and other psychological constructs and factors. Functionally, the model tracks the relationship between the components of psychological insight and a number of personality indicators of the individual properties of the subject of insight (a person who perceives another person). Inside the scheme there is a block of analytical and perceptual mechanism, which contains the above-mentioned key personality indicators and from which personal determinants of psychological insight can be identified. These psychological indicators play an important role in the process of a person's perception of an object of cognition, and being a kind of individual modifier of the information received from the outside, create a unique image of another person. The result of the analytical function seems to be refracted through the prism of internal individual characteristics and variable external situational conditions. In the formation of this image, such psychological components and phenomena as anticipation, intuition and life experience are directly or indirectly involved, mutually adjusting and complementing the emerging image at the stage of social perception.

At the initial stages of perceptual information processing, depending on the antipathic capabilities of the individual, a predictive image of another person is created. At the same time, in parallel, but with instantaneous speed, subjects with developed intuitive abilities can create an image at the so-called subconscious level, sometimes significantly affecting the final picture. These two interdependent psychological capacities are constantly supplemented by information links with the block of life experience, which provides the basis and comparative information base for creating an image of the object of cognition. The image instantly created at the

first stage, in the phase of constant processing by the analytical and synthesising mechanism, due to the influence of all personal and determinant indicators of psychological insight, also gradually corrects the existing image. Thus, we define the feedback between the emerging image of the perceived object and the analytical internal block in which the personal determinants of psychological insight are located.

The psychological determinants that potentially influence the development of insight are identified. These are personal characteristics and qualities that affect a person's ability to understand others, see hidden motives and emotional states, predict behaviour, and may include both personal traits and social factors. In this thesis, insight is considered as the result of the interaction between internal personal characteristics and external factors. This approach makes it possible not only to identify the factors that are also determinants of discernment, but also to analyse their interaction with each other, paying attention to the multilevel nature of this quality. Six key factors are identified that are most closely related to psychological insight: psychological insight; communicative skills; readiness for cognitive activity; emotional stability; orientation towards others; adaptability.

In accordance with the stated goal and objectives, a program of empirical research of personal determinants of psychological insight was determined, which included preparatory, research and interpretation stages. The representative sample for the study was substantiated and formed. It includes representatives of socio-economic professions, who, according to scientific sources, have more developed psychological insight, which determines the expediency of choosing this sample for the study of personal determinants of this phenomenon.

As a result of the analysis of existing psychodiagnostic instruments for measuring psychological insight, it was found that most often insight is associated with intuition, anticipation, the corresponding ability or readiness (for intuition or anticipation) and is diagnosed from this point of view. A limited list of diagnostic tools for measuring psychological insight has been established, most of which are in a foreign language.

Based on the results of the analysis of existing psychodiagnostic tools for measuring psychological insight, the range of traits associated with it and the methods that measure them are identified. The diagnostic complex includes the “Psychological Insight Test” (O.P. Sannikova, O.A. Kiseleva), “Sociability Test” (O.P. Sannikova), “Communicative Creativity Test” (O.P. Sannikova, R.V. Belousova), “Test Questionnaire” (O.P. Sannikova, R.V. Belousova), “Adaptability Test Questionnaire” (O.P. Sannikova, O.V. Kuznetsova), “Empathy Test Questionnaire” (O.P. Sannikova), “Test Questionnaire of Qualitative Indicators of Tolerance” (O.P. Sannikova, O.G. Babchuk), “Sixteen-Factor Personality Inventory” (R. Cattell).

A preliminary pilot study using content analysis of self-reports allowed us to identify a range of personal determinants of psychological insight. Among them, the most significant are empathy, tolerance, sociability, self-confidence, interest in others, etc. The most frequent correspondences to the essence of psychological insight were the following: perception of a person, social intelligence, anticipatory capacity, ability to understand and evaluate others, degree of insight, intuition, understanding of emotions, states, intentions and other characteristics of other people, emotional intelligence, communication success, etc.

Based on the results of the correlation analysis, the existence of close positive correlates of psychological insight and the parameters of the communicative sphere of personality has been determined, which confirms the important role of communication in the formation, development, formation and manifestation of psychological insight. For the development of psychological insight, it is important to have a variety of social experiences that are acquired in social interaction. The generalized indicator of psychological insight correlates positively with initiative in communication, breadth and ease of communication, and negatively with expressiveness of communication, which is consistent with the results of studies in the context of the fact that expressiveness of communication can even negatively affect the level of psychological insight.

The relationship between communicative creativity and psychological insight has been determined. In particular, statistically significant positive correlations with ease of communication, independence from external pressure, emotional stability in communication, communicative competence, and the overall level of communicative creativity have been found, and negative correlations with the tendency to self-presentation and the tendency to manipulation, which are not markers of a psychologically perceptive personality. In general, it can be noted that the level of empathy and the emotional component of empathy and action empathy, according to the results of the correlation analysis, are interdependent with psychological insight. Positive significant relationships of psychological insight with all components of tolerance have been established.

The author outlines a range of personality traits that are closely interrelated with psychological insight. Among the positive ones, the most frequent are diplomacy, dreaminess, independence, high self-esteem, emotional stability, sociability, high intelligence, and courage. Among the negative correlates, there are significant correlations with guilt, suspicion, tension, and anxiety. The defined list allows us to focus on stable personal characteristics in predicting psychological insight.

Using qualitative analysis, the psychological “portraits” of individuals with high and low levels of psychological penetration were established. A personality that can be characterized as psychologically insightful is characterized by ease, breadth and initiative in communication, communicative creativity and relevant competence, expressiveness, independence from external pressure, emotional stability in communication, empathy and manifestation of empathy in specific actions.

Insightful people are characterized as adaptive, they understand the reasons for behavior and actions, can determine social expectations, predict the outcome of interaction, are able to independently develop a strategy for their own behavior, taking into account the expectations of other people, and are emotionally stable. It is the combination of these characteristics that significantly distinguishes them from people with low psychological insight. They are tolerant, accept the other person as

a carrier of other forms of behavior, build their behavior in such a way as to allow the other person to be themselves; they are characterized by courage, activity, willingness to take risks and cooperate, the ability to make independent, extraordinary decisions, and are prone to showing leadership and determination in significant situations. They are sociable, have good communication skills, are open-minded, and are active in minimizing conflicts in the group. They are able to cope with their failures on their own, unlike those who experience failure as an internal conflict. Among their inherent qualities are self-control, perseverance, tolerance, and determination.

It has been established that people with a low level of psychological insight are characterized as intolerant, unrestrained, impulsively expressing their dissatisfaction with another person, events, situations; people who are hostile to other people's opinions, to another opponent's position; indicate the presence of such thoughts in which it is difficult to realize and accept the rights of another person to their position, to their feelings and actions, etc. They are characterized by a pronounced need for communication and, at the same time, a low level of ease of communication, its breadth, and difficulty in taking the initiative. Representatives of this group have a low level of communicative creativity, communicative competence, empathy, difficulties in resisting external pressure, low emotional stability in communication and, at the same time, a tendency to manipulation and self-presentation. They are quite expressive and can defend their own interests, demonstrate an average level of social adaptability, find it difficult to identify and hierarchize social signals, and have unstable emotional experiences. They are intolerant, intemperate, impulsive in their dissatisfaction with another person, their thoughts, words, events, and situations. At the same time, they demonstrate behavioral tolerance, which is interpreted as an attempt to adhere to existing social norms. Representatives of this group are characterized by conservatism, resistance to traditions, doubts about new ideas and principles, a tendency to moralize, resistance to change, narrow intellectual interests, focus on specific real-world activities, and at the same time responsibility and suspicion. They are characterized

by passivity, subordination to their duties, a tendency to take the blame, gentleness, complaisance, tact, dependence, submissiveness, expressiveness, a tendency to get out of balance easily, and an average level of self-esteem and communication.

It is established by means of factor analysis that psychological insight, sociability, readiness for cognitive activity, emotional stability, orientation to another and adaptability are the latent variables that determine the variability of the set of traits under study.

The basis of the factor of psychological insight is formed by indicators of the corresponding phenomenon, which allows us to assert that the level of psychological insight, psychological vision, social intuition and a tendency to psychological interpretation are its core components, and the combination of the parameters of empathy, tolerance and communicative characteristics is interpreted in the context of their significant role in determining psychological insight. In the most general form, it is the parameters of sociability, readiness for cognitive activity, emotional stability, orientation to the other and adaptability that are the personal determinants of psychological insight.

The results of the multiple regression analysis show that the predictors of psychological insight are ease of communication, high intelligence, emotional stability, communicative competence, empathy (its emotional component is important), breadth of coverage of society's signals, cognitive tolerance, which allows us to confirm empirically the model of determination of psychological insight and the established range of its personal determinants.

Key words: psychological insight, personality and personal sphere, personality traits and personality properties, personal determinants, empathy, anxiety and anxiety, psycho-emotional stress and mental state, self-awareness and self-esteem, communication and communication competence, tolerance, psychological adaptation and adaptability, basic beliefs, correlations and factor and cluster analysis, predictors and determination model.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Сороченко О.В. Особливості осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №1. С.74-78. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.14>
2. Сороченко О.В. Толерантність осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №1 (35). С.675-683. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-675-683](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-675-683)
3. Сороченко О.В. Особистісні детермінанти психологічної проникливості: результати емпіричних пошукувань. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №6 (34). С.1632-1639. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-1632-1639](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1632-1639)
4. Сороченко О.В. Розвиток психологічної проникливості. *Габітус*. 2024. Випуск 62. С.178-182. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.62.32>

Публікації в інших наукових виданнях:

5. Саннікова О.П., Сороченко О.О. Уявлення майбутніх психологів про психологічну проникливість. Ресурси та чинники психологічного благополуччя особистості. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 21 березня 2019 р.). Одеса: ВМВ, 2019. С.70-76.
6. Сороченко О.В. Психологічна проникливість як складова професіоналізму працівників слідчих органів. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 23-24 квітНЯ 2020 р.). Т.1 / гол. ред.: О.М.Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С.281-283.
7. Сороченко О.В. Теоретико-емпіричні підходи до вивчення психологічної проникливості. Збірник тез доповідей 80 наукової конференції

викладачів академії 7-8 травня 2020 р. Одеса: Одеська національна академія харчових технологій. С.429-430.

8. Сороченко О. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України з урахуванням європейських стандартів: роль агенцій регіонального розвитку України. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 8 вересня 2023 року) / відп. ред. А.Черемнова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С.176-178.

9. Сороченко О.В. Сутність психологічної проникливості – думка широкого кола експертів. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 25-26 квітня 2024 р.). Одеса: Університет Ушинського, 2024. С.47-50.

10. Сороченко О.В. Психологічні концепції психологічної проникливості. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні питання практичної психології» (Одеса, 17 травня 2024 року). Одеса: Університет Ушинського, 2024. С.51-53.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОНИКЛИВОСТІ.....	28
1.1. Психологічна проникливість, її сутність та місце серед споріднених дефініцій.....	28
1.2. Структура, функції, модель психологічної проникливості.....	35
1.3. Зв'язок проникливості з психологічними характеристиками особистості.....	43
1.4. Детермінанти психологічної проникливості	62
Висновки до Розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОНИКЛИВОСТІ.....	84
2.1. Організація емпіричного пошукування.....	84
2.2. Аналіз психодіагностичного інструментарію для вимірювання психологічної проникливості.....	87
2.3. Обґрунтування обрання комплексу дослідницьких інструментів...	93
Висновки до Розділу 2.....	97
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОНИКЛИВОСТІ.....	100
3.1. Сутність психологічної проникливості: результати контент- аналізу.....	102
3.2. Співвідношення параметрів психологічної проникливості з показниками товарищкості, комунікативної креативності і емпатії.....	105

3.3. Взаємозв'язок компонентів психологічної проникливості та параметрів адаптивності, толерантності, рис особистості (за Р.Кеттеллом).....	111
3.4. Особливості товариськості, комунікативної креативності і емпатії у осіб, що розрізняються психологічною проникливістю.....	119
3.5. Специфіка адаптивності, толерантності, поєднання особистісних рис у осіб з різним рівнем психологічної проникливості.....	125
3.6. Детермінанти психологічної проникливості: результати факторного та множинного регресійного аналізу.....	136
3.7. Розвиток психологічної проникливості: практичні рекомендації.....	147
Висновки до Розділу 3.....	156
ВИСНОВКИ	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	171

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

№ з/п	Умовні позначенн я	Назва показників
«Тест-опитувальник психологічної проникливості» (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова)		
1	ПЗ	психологічна зіркість
2	Сі	соціальна інтуїція
3	Ср	спрямованість на розуміння іншого
4	Спі	схильність до психологічної інтерпретації
5	Сс	самостійність створення образу
6	Б	безпристрасність (неупередженість)
7	Ц	цілісність образу
8	Го	гнучкість здібності до корекції
9	Рпп	рівень психологічної проникливості
«Тест-опитувальник товарищкості» (О.П.Саннікова)		
10	Пс	потреба у спілкуванні
11	Іс	ініціативність у спілкуванні
12	Шс	широта спілкування
13	Лс	легкість спілкування
14	Ус	усталеність спілкування
15	Вс	виразність спілкування
«Тест-опитувальник комунікативної креативності» (О.П.Саннікова, Р.В.Белоусова)		
16	ЛС	легкість у спілкуванні
17	СС	схильність до самопрезентації
18	НЗТ	незалежність від зовнішнього тиску
19	К	конфліктність
20	ЕСС	емоційна стійкість у спілкуванні
21	СМ	схильність до маніпулювання
22	Екс	експресивність

23	КК	комунікативна компетентність
24	ЗПКК	загальний показник комунікативної креативності
«Тест-опитувальник адаптивності» (О.П.Саннікова, О.В.Кузнєцова)		
25	Шосс	широта охоплення сигналів соціуму
26	Лісс	легкість ієрархізації сигналів соціуму
27	Тосо	точність орієнтації в соціальних ситуаціях
28	Уеп	усталеність емоційних переживань
29	Гз	готовність змінюватися
30	Гкд	готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на подолання невдач
31	Гдц	готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на досягнення цілей
32	Зз	стан загального задоволення життям
33	Зпа	загальний показник адаптивності
«Тест-опитувальник емпатії» (О.П.Саннікова)		
34	ЕЕ	емоційна емпатія
35	КЕ	когнітивна емпатія
36	ДЕ	дійова емпатія
37	ПЕ	предикативна емпатія
38	РЕ	рівень емпатії
«Тест-опитувальник якісних показників толерантності» (О.П.Саннікова, О.Г.Бабчук)		
39	КТ	когнітивна толерантність
40	ЕТ	емоційна толерантність
41	ПТ	поведінкова толерантність
42	ЗПТ	загальний показник толерантності
«Шіснадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р.Кеттелл)		
43	MD	висока самооцінка (+)/ низька самооцінка (-)
44	A	товариськість (+)/ замкнутість (-)
45	B	високий інтелект (+)/низький інтелект (-)

46	C	емоційна стабільність (+)/емоційна нестабільність (-)
47	E	домінантність (+)/покірність (-)
48	F	експресивність (+)/стриманість (-)
49	G	висока нормативність поведінки (+)/безпринципність (-)
50	H	сміливість (+)/боязкість (-)
51	I	чутливість (+)/жорсткість (-)
52	L	підозріливість (+)/наївність (-)
53	M	мрійливість (+)/практичність (-)
54	N	дипломатичність (+)/прямолінійність (-)
55	O	схильність до почуття провини (+)/впевненість у собі (-)
56	Q1	радикалізм (+)/консерватизм (-)
57	Q2	самостійність (+)/залежність від групи (-)
58	Q3	високий самоконтроль (+)/низький самоконтроль (-)
59	Q4	напруженість (+)/розслабленість (-)
60	QI	екстраверсія (+)/інтроверсія (-)
61	QII	висока тривожність (+)/низька тривожність (-)
62	QIII	кортикальна жвавість (+)/відсутність кортикальної жвавості(-)
63	QIV	незалежність (+)/конформність (-)

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток особистості, її потенціалу, завжди був і є пріоритетним напрямком соціальних запитів, а в умовах сучасного світу, коли вкрай важливим є зрозуміти людину для ефективної взаємодії з нею, набуває особливої актуальності. В цьому процесі, у сфері взаємодії між людьми, значущими є ряд особистісних характеристик, серед яких особливе місце належить психологічній проникливості, яка розглядається як системна якість психіки, що визначає можливість людини відображати та розуміти внутрішній світ іншої людини. Визначення її детермінант позначає шляхи ефективної практичної роботи, тож володіє безумовною актуальністю.

У вітчизняній психології дослідники вивчають психологічну проникливість, визначається її компонентний склад, розробляються діагностичні інструменти, підкреслюється зв'язок з інтуїцією, антиципацією тощо (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова, І.Г.Батраченко М.І.Сологуб, А.О.Вовк та ін.).

Аналіз літератури засвідчує важливість психологічної проникливості у професійній діяльності (Н.С.Дмитріюк, О.М.Цільмак, І.М.Матяш, А.Є.Левенець, Н.Жигайло, Р.Карпінська та ін.).

У зарубіжних дослідженнях теж торкаються означеної проблематики, особливо у контексті вивчення експресивної поведінки, яка є предиктором певних наслідків у міжособистісній взаємодії, саме психологічна проникливість дозволяє адекватно інтерпретувати експресивні та поведінкові прояви особистості та спрогнозувати її поведінку, взаємодію з іншими, тому важливою є її діагностика (N.Ambady, R.Rosenthal, A.Davis, F.Barrett, N.Gukasyan, T.Swift, R.Griffiths, R.Elliott, M.Wexler, M.Gibbons та ін.).

Водночас виокремленню та дослідженню особистісних детермінант психологічної проникливості присвячена обмаль робіт (М.Е.Білова, М.К.Кременчуцька, Г.Ш.Коваль та ін.), не дивлячись на наявність прогалин у вивченні та очевидне практичне значення,

Отже, актуальність проблематики та невирішеність окреслених питань зумовили вибір теми дослідження: «Особистісні детермінанти психологічної проникливості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової тематики кафедри загальної та диференціальної психології «Психологічні особливості життєдіяльності особистості в умовах соціально-психологічних трансформацій українського суспільства» (номер державної реєстрації: 0124U000215). Тема дисертації затверджена вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського (протокол № 3 від 25 жовтня 2018 року).

Мета роботи полягає у теоретичному виокремленні та емпіричному дослідженні особистісних детермінант психологічної проникливості.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати та узагальнити погляди щодо сутності та структури психологічної проникливості, визначити її місце серед інших характеристик особистості.
2. На основі теоретичного аналізу встановити коло детермінант психологічної проникливості, розробити модель її детермінації.
3. Дібрати комплекс психодіагностичних методик, створити репрезентативну вибірку для емпіричного дослідження особистісних детермінант психологічної проникливості.
4. Визначити взаємозв'язки між психологічною проникливістю та іншими психологічними характеристиками особистості, визначити коло особистісних детермінант та ступінь їх впливу на вираженість психологічної проникливості.
5. Встановити психологічні особливості осіб з різним рівнем психологічної проникливості.

Об'єкт дослідження – феномен психологічної проникливості.

Предмет – особистісні детермінанти психологічної проникливості людини.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження виступили: основні положення концепцій психологічної проникливості, уявлень щодо її сутності та структури (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова, М.С.Ружицька, Т.Г.Тюріна); принципи особистісного (М.Й.Боришевський, В.Й.Бочелюк, В.О.Васютинський, П.В.Лушин) та системного (О.А.Донченко, В.Ю.Завацький, М.М.Слюсаревський, В.О.Татенко) підходів; ідея детермінізму в психології (А.А.Bandura, S.Folkman, І.Г.Батраченко, Н.О.Полякова, А.А.Плошинська); уявлення про детермінанти психологічної проникливості (О.Г.Бабчук, М.Е.Білова, А.О.Вовк, М.К.Кременчуцька, Г.Ш.Коваль, О.А.Орищенко, Г.О.Фіщина); положення про залученість психологічної проникливості до діяльності та соціальної взаємодії (Н.Дмитріюк, О.М.Цільмак, І.М.Матяш, А.Є.Левенець та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення завдань та досягнення поставленої у дослідженні мети було застосовано такі методи:

- теоретичні (аналіз, синтез, систематизація, класифікація, порівняння та узагальнення, інтерпретація інформації з обраної проблематики):

- емпіричні (до психодіагностичного комплексу методик увійшли надійні та валідні інструменти: «Тест-опитувальник психологічної проникливості» (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова), «Тест-опитувальник товариськості» (О.П.Саннікова), «Тест-опитувальник комунікативної креативності» (О.П.Саннікова, Р.В.Белоусова), «Тест-опитувальник адаптивності» (О.П.Саннікова, О.В.Кузнєцова), «Тест-опитувальник емпатії» (О.П.Саннікова), «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» (О.П.Саннікова, О.Г.Бабчук), «Шіснадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р.Кеттелл);

- математико-статичні (обчислення первинних статистичних показників, кореляційний, множинний регресійний аналіз, обчислення критерія Ст'юдента, проведення якісного аналізу отриманих емпіричних даних). Для

проведення статистичної обробки первинних даних було використано програму SPSS 21 версія.

Організація та експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського». Загальна вибірка дослідження – 320 осіб, респонденти задіявалися на різних етапах дослідження. Основну вибірку дослідження склали 200 осіб. Також проводилося спостереження, бесіда з досліджуваними для глибшого визначення детермінант психологічної проникливості.

Наукова новизна результатів:

вперше: обґрунтовано та розкрито модель детермінації психологічної проникливості особистості; *встановлено* коло особистісних детермінант як предикторів психологічної проникливості, показано міру їх впливу на вираженість проникливості особистості, до яких належать: емпатія, товариськість, комунікативна креативність, толерантність, впевненість у собі (відсутність почуття провини), емоційна стабільність, відсутність підозріливості тощо; *надано* психологічну характеристику осіб, які розрізняються рівнем психологічної проникливості; *доведено* значущість психологічної проникливості у комунікативній діяльності особистості;

підтверджено наближеність психологічної проникливості до параметрів «психологічна пильність», «соціальна інтуїція», «спрямованість на розуміння іншого», «схильність до психологічної інтерпретації», «самостійність суджень», «неупередженість», «цілісність образу», «гнучкість образу»;

уточнено і конкретизовано ознаки психологічної проникливості та її функціональні характеристики;

розширено та поглиблено уявлення про психологічну проникливість, роль особистісних характеристик у її детермінації.

Практичне значення отриманих результатів дослідження виявляється у можливості їх використання при розробці програм, спрямованих

на розвиток психологічної проникливості / професійно важливих якостей особистості (соціономічна сфера). Зміст дисертаційної роботи може бути використаний в процесі підготовки майбутніх психологів при викладанні таких дисциплін: «Психологія розвитку», «Психологічне консультування», «Психологія праці», «Педагогічна психологія» тощо. Запропоновані рекомендації з розвитку психологічної проникливості, розроблена модель детермінації придатні для застосовування у практичній роботі.

Особистий внесок автора у працях, виконаних у співавторстві: тезах доповіді на конференції «Уявлення майбутніх психологів про психологічну проникливість» полягає у пошуку джерел інформації, проведенні дослідження, опрацюванні та інтерпретації отриманих результатів.

Основні результати дослідження впроваджено: у освітній процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (довідка № 1894/27.1-01 від 12.09.2024), Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (довідка № 12/02 від 23.09.2024), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка №3102-Н від 30.09.2024), у практику підвищення рівня фахової компетентності спеціалістів, робота яких торкається безпосередньої взаємодії з людьми – за результатами впровадження у роботу Державного центра зайнятості «Одеський обласний центр зайнятості» (довідка № 3747/12-01-33/42-24 від 11.09.2024).

Апробація результатів дослідження. Матеріали та результати дослідження було апробовано на Міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020» (Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.), «Актуальні проблеми практичної психології» (Одеса, 17 травня 2024 р.) і Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 21 березня 2019 р.), «80 наукова конференція викладачів Одеської національної академії харчових технологій» (Одеса, 7-8 травня 2020 р.), «Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови

України та в контексті європейської інтеграції» (Одеса, 8 вересня 2023 р.), «Актуальні проблеми психології особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 25-26 квітня 2024 р.), теоретико-методологічних семінарах та розширених засіданнях кафедри загальної та диференціальної психології.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 10 публікаціях, з них – 4 статті у фахових виданнях України, 6 публікацій у збірниках тез та доповідей за результатами участі міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 192 сторінок, із них 170 сторінок основного тексту. Робота містить 14 таблиць, 8 рисунків. Список використаних джерел містить 202 найменування, з них 26 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОНИКЛИВОСТІ

1.1. Психологічна проникливість, її сутність та місце серед споріднених дефініцій

Протягом усієї тривалої історії розвитку психології істотно важливим напрямом була і є досі сфера взаємовідносин та спільної діяльності людей. І, безперечно, досить значущими в цьому контексті є проблеми вивчення психології пізнання людини людиною.

Однією з важливих властивостей особистості, яка відіграє важливу роль у розумінні іншої людини та є актуальною для вивчення за відомостями багатьох вітчизняних та зарубіжних досліджень, є психологічна проникливість. Примітно, що увага до даної проблеми була прикута ще з давніх часів.

Вперше до вивчення феномену проникливості звернувся Аристотель, трактуючи його як здатність швидко виявити справжню суть явища за допомогою моментального дедуктивного висновку – «силогізму», але вивчення сутності даним філософом відбувалося без безпосереднього використання відповідної термінології.

Також у історії вивчення психологічної проникливості є період, коли наприклад на початку 20-го століття у галузі психоаналізу та феноменології побічно торкалися питань пізнання особистості такі вчені як Зигмунд Фрейд, Карл Юнг, які вважали, що здатність розуміти іншу людину потребує аналізу як свідомих, так і несвідомих аспектів її психіки.

Протягом довгого часу, різні психологічні школи, включаючи поведінковий, когнітивний та інші напрямки психологічної науки, зробили

свій внесок у розуміння механізмів та процесів, що стоять за психологічною проникливістю.

Однак саме поняття психологічної проникливості, наприкінці минулого століття було запроваджено в психологію М.Єрастовим. Він концептуалізував це явище як здатність аналізувати характери та прогнозувати розвиток особистості (Саннікова та ін., 2014).

Вчений особливо наголошував, що центральним елементом психологічної проникливості є здатність інтерпретувати психологічне значення різних проявів психічної активності інших людей, включаючи мовлення, жести, міміку, пантоміму, дії та інші види діяльності. Це також охоплює вміння адекватно висловлювати власні думки та почуття у формах, які можуть бути сприйняті іншими (Кисельова, 1999; Саннікова та ін., 2014). Також він припустив, що психологічна проникливість значною мірою залежить від індивідуальних інтелектуальних особливостей людини.

Сучасні дослідники теж активно занурюються у проблематику проникливості особистості. Так, І.А.Василенко зазначає, що психологічна проникливість є здатністю сприймати, розуміти та інтерпретувати психологічні аспекти людської поведінки та розумових процесів. Вона передбачає глибоке розуміння того, чому люди поведуться саме так, що рухає їх діями, а також розуміння емоцій і мотивацій, що лежать в основі їх рішень (Василенко, 2024).

Саме психологічна проникливість дозволяє людям співпереживати іншим, осмислювати свою поведінку та орієнтуватися у складних соціальних взаємодіях (Казмиренко, 2009).

Розглядаючи психологічну проникливість як процес соціальної перцепції необхідно звернути увагу на такі психологічні явища як антиципація та інтуїція. Ці три аспекти часто переплітаються в процесі міжособистісного спілкування, будучи його нерозривними особистісними компонентами, а іноді й доповнюючи одне одного в процесі побудови образу досліджуваного об'єкта, впливаючи на здатність індивідів розуміти та взаємодіяти один з

одним на глибокому рівні. Розглянемо трохи детальніше ці поняття у контексті їх схожості та взаємодії.

За словами видатного українського вченого, який достатньо глибоко і успішно вивчав питання антиципації у психологічному аспекті, цей термін почав використовуватись ще до початку наукового психологічного періоду (Батраченко, 2010).

Спочатку поняття «антиципація» було започатковано давньогрецьким філософом Епікуром у філософії і тлумаченням цього слова було як «схоплювати наперед». У подальшому цей термін було застосовано римськими стародавніми філософами і тому у багатьох словниках та енциклопедіях визначається з латинським походженням. Пізніше І.Кант розглядав антиципацію у контексті апіорного знання як основного принципу пізнання а філософ і поет Й.Гете пов'язував її з поетичним даром (Завацький, 2016).

Але у психологію поняття «антиципація» ввів В.Вундт, пов'язуючи його з апперцепцією, наявною у свідомості ще до сприймання вражень. Разом з ним цим поняттям користувалися і прихильники психоаналізу такі як З. Фрейд та ін. Зокрема, представниками когнітивної психології, як У.Найсер, розроблялась проблема антиципації. Значну роль у концептуалізації антиципації відіграла видана у 1980 році монографія Б.Ф.Ломова та Є.М.Суркова «Антиципація в структурі діяльності», у якій були розглянуті закономірності антиципації загально-психологічного характеру. До них відносять багаторівневий системно-інтегральний та ієрархічний характер антиципації (Батраченко, 2010).

У роботах І.Батраченка і В.Ю.Завацького антиципація визначається як явище психічної форми випереджаючого відображення, просторово-часового упередження подій в контексті всіх психічних процесів, станів, психофізіологічних функцій, настанов, передналаштувань, рухів, дій, діяльності та спілкування (Батраченко та ін., 2011). Аналізуючи праці І.Батраченка, відзначаємо існування методологічного підходу, у якому

антиципація трактується як комплексний процес передбачення, що включає прогнозування майбутніх подій та їхнє випередження. Даний процес включає створення майбутнього через проєктування, що охоплює цілепокладання та планування, а також реалізацію ідей в матеріальній формі. Ця діяльність пов'язана з темпорально-альтернативними явищами, які включають моделювання минулого та теперішнього і переходять в екстратемпоральну форму психічної діяльності. Таким чином, антиципація характеризується історико-культурною гетерогенністю, що включає елементи новаторського передбачення (Батраченко, 2010; Завацький, 2016).

Дослідники І.М.Кофан, Л.В.Бєлова, узагальнюючи дослідницькі роботи з теми антиципації і спілкування доводить, що антиципаційні процеси проявляються при реалізації комунікативної, соціально-перцептивної та інтерактивної компетентності. Авторка визначає, що найбільш вивченими у плані зв'язку з проблемою антиципації в психології є соціально-перцептивні феномени: спостережливість, сприйняття експресивних показників спілкування (Кофан, Бєлова, 2017).

Аналіз вищезазначених положень дає можливість цілком впевнитися у тому, що антиципаційна спроможність відіграє важливу роль у становленні соціальної та психологічної компетентності особистості, тож є задіяною у актуалізації її проявів та складових, однією з яких є психологічна проникливість особистості.

Продовжуючи аналіз споріднених психологічних явищ у межах даного розділу, перейдемо до питання інтуїції, її визначення у сучасній психологічній науці і проблематики співвіднесення у контексті соціальної перцепції та взаємозв'язку з психологічною проникливістю та антиципацією.

Здійснюючи невеличкий екскурс у історію вивчення інтуїції хочеться визначити, що використання цього поняття почалося ще у стародавні часи такими відомими філософами як Сократ і Платон. Вони розуміли її як цілісне пізнання людиною самої себе і як спосіб отримання знання у вигляді раптового

освяння. Аристотель вважав, що інтелектуальна інтуїція це здатність, за допомогою якої ми швидко схоплюємо сутність речей (Татенко, 2003).

У подальшому питання інтуїції досліджувались багатьма вченими на протязі широкого історично-часового періоду. Серед них такі як Р.Декарт, Г.Лейбніц, Дж. Бруно, І. Кант, Й. Фіхте, Й. Гете, А. Шопенгауер та інші. У ХХ столітті розвивали її такі вчені як А. Бергсон, М. Лоський, Ж. Піаже, Ф.Перлз, Є.Гуссерль, Ф. Парацельс, Б. Корче. У сучасних наукових дискусіях інтуїція розглядається не тільки як здатність до негайного і безпосереднього усвідомлення істини без доказової підтримки, тобто без глибокого розуміння процесів та умов її здобуття, але й як здогад чи проникливість. Деякі дослідники стверджують, що таке розуміння базується на попередньому досвіді, в той час як інші вважають, що інтуїтивне пізнання перевершує як логіку, так і практичний досвід. Також у науковців є різні погляди на природу інтуїції та її зв'язок з інтелектом та раціональними формами мислення (Татенко, 2003).

У деяких випадках інтуїцію вважають незалежним і автономним явищем, тоді як в інших вона розглядається як інтегральна частина більш широких пізнавальних процесів та вищих психічних функцій. Багато українських вчених так чи інакше торкалися теми вивчення інтуїції. Серед них такі відомі науковці як В.А. Роменець, В.О. Моляко, І.В. Бичко, О.П.Поліщук, Т.Г.Тюріна, В.О.Татенко. Але погляди на проблему інтуїції досить часто не співпадали, що не призводило до виокремлення єдиного концепту у науковому просторі. Деякі з дослідників, наприклад вважали, що інтуїція, як і логіка може поставати часткою людського мислення чи елементом натхнення, творчого акту, іноді може виявлятися у формі сприймання, уявлення, оцінювання та розумової активності (Бичко, 2001).

Також наявні погляд щодо першопричини інтуїції як результату імпліцитного навчання, тобто формування знань та вмінь без участі свідомості. У свою чергу В.Роменець у протилежність А.Бергсону вважає, що

інтуїція і мислення нерозривно поєднані між собою і здійснюють взаємний перехід завдяки фантазії (Татенко, 2003).

Багато часу і зусиль у дослідженнях приділила український науковець О.П.Поліщук, яка вивчала питання природи, сутності та евристичності інтуїції. Спираючись на результати свого дослідження вона робить висновок стосовно декількох напрямків поняття інтуїції у сучасному науковому просторі. До першого авторка відносить дефініцію, що інтуїція це певний специфічний спосіб або шлях набуття достовірного знання, відмінний від формально-логічного виведення й доказу, дискурсу. У другому напрямку, за її словами, це наслідок особливої людської пізнавальної чи творчої діяльності, яка не базується на дискурсі. І у третьому визначається, що інтуїція, це особлива якість особистості як суб'єкта пізнання, творчості або діяльності, що посилює (або обумовлює) її евристичні та креативні можливості (Поліщук, 2010).

Однак слід зазначити, що ці визначення були набуті історично протягом попередніх часів на теренах філософських праць. Хочеться виокремити цікавий погляд з даного питання видатного зарубіжного вченого Г.Саймона, який надав досить стислий опис інтуїції (на основі вивчення психології шахових гросмейстерів), з'ясувавши, що інтуїція – це розпізнавання. І що фахівці просто навчаються впізнавати у виникаючих ситуаціях знайомі елементи і діяти відповідно до обставин (Татенко, 2003).

Видається важливим, на нашу думку відзначити надане вперше ним визначення поняття «інтуїтивна діяльність» у контексті саме психічної діяльності людини, яка має свою функціональну структуру так само, як перцепція, мислення, мовлення та інші психічні процеси. І як наслідок, інтуїтивна діяльність не є буденним аналогом поняття «антиципація».

Підводячи стислий підсумок визначень поняття на сучасному рівні наукового філософського і психологічного пізнання, потрібно зазначити, що природа інтуїції є психічне явище, що забезпечує специфічний процес обробки інформації на неусвідомлюваному рівні, у формі моніторингу та селективності

(вибірковості), що виражається у специфіці формування образу (інтуїційного образу) з подальшою його актуалізацією у вигляді знання (Поліщук, 2010), що вказує на близькість та задіяність даного явища у процесі пізнанні іншої людини наряду з психологічною проникливістю.

Просторово-часова організація інтуїції характеризується: параметрами наскрізної представленості у системі психологічних властивостей особистості. Емпірично така ознака проявляється у спонтанності, імовірнісному характері формування, невмотивованості інтуїційного образу, умовному характері його меж. Також доволі часто, інтуїція у свою чергу розглядається як процес виникнення безпосередніх суджень або відчуттів без свідомого аналітичного міркування. Інтуїтивні здібності дозволяють особі швидко реагувати на складні соціальні ситуації, вловлюючи незначні нюанси в поведінці або мові тіла інших (Поліщук, 2010). Інтуїція також може включати здатність розуміти глибші психологічні стани інших, не маючи в явній формі всієї необхідної інформації.

Зв'язок між психологічною проникливістю, антиципацією та інтуїцією можна розглядати через їх спільний вплив на соціальну перцепцію та взаємодію. Психологічна проникливість як комплексна здатність охоплює елементи антиципації та інтуїції, формуючи багатогранний підхід до розуміння міжособистісних відносин (Тюріна, 2005).

Це означає, що ефективне використання антиципації в психологічній проникливості дає здатність передбачати майбутнє на основі поточної інформації та досвіду, тоді як інтуїція допомагає зрозуміти глибші, не завжди очевидні мотиви та емоції. Оскільки кожен з цих аспектів спирається на внутрішній досвід та психологічні механізми індивіда, їх інтеграція у психологічну проникливість робить її потужним інструментом для поглиблення розуміння та взаємодії з іншими людьми. Завдяки цьому можна ефективніше вирішувати конфлікти, підтримувати стосунки та краще адаптуватися до соціальних ситуацій (Шестопалова, 2013).

Таким чином, психологічна проникливість стає ключовим елементом у вивченні міжособистісних взаємодій, об'єднуючи антиципацію та інтуїцію як важливі складові для глибокого розуміння соціальних процесів.

1.2 Розгляд структури, основних функцій та моделі психологічної проникливості

Переходячи до наступного розділу, у якому ми будемо досліджувати питання структури і моделі функціонування психологічної проникливості, необхідно ще раз звернутись до деяких визначень терміну психологічної проникливості, які надають відомі сучасні науковці у галузі психології, підсумовуючи узагальнене розуміння суті цього психологічного явища. Так за словами В.Зазикіна проникливість розглядається як особистісна якість, яка базується на здатності спостерігати, помічати нюанси, робити передбачення, і найважливіше – прогнозувати майбутнє (Вовк, 2013.).

Це базове визначення вже вказує на ключові аспекти вивчення та розвитку проникливості. Таким чином, проникливість являє собою складну рису особистості, що проявляється у відносно рідкісних особистісно-професійних якостях і спеціальних навичках (Саннікова, 2009).

На перших етапах, вивчення явища психологічної проникливості вченими радянського періоду, західними та українськими вченими здійснювалися на основі методологічних засад загальної категоріальної обумовленості психіки, яка формується в умовах колективної діяльності людей як суб'єктів пізнання, спілкування та праці, згідно з підходами таких вчених, як Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Д.Максименко, С.Л.Рубінштейн, В.О.Татенко та інші. Основа цього підходу полягає у дослідженні процесу пізнання людини людиною, враховуючи як емоційне сприйняття, так і розуміння її поведінки, що охоплює найважливіші рівні відображення соціальної реальності – афективний та когнітивний, демонструючи їхню нерозривну єдність у формуванні образу іншої особи (Кисельова, 1999).

Також необхідно відзначити, що як особистісна якість, психологічна проникливість, ґрунтується на типових розумових діях – порівнянні, зіставленні, класифікації, виділенні загальних ознак, їх співвіднесенні з особливостями поведінки та емоційними реакціями, типовими для певних груп людей (Соколова, 2024).

Крім того, існують і природні особистісні передумови, які можна розглядати як здатність до проникливості, до них слід віднести хорошу пам'ять, розвинену увагу (практично всі її форми), аналітичний склад розуму, критичність мислення, спостережливість та ін. Важливим з'являється і те, що прояв проникливості зазвичай пов'язують із здатністю визначати чи вгадувати особистісні риси, характерологічні особливості, мотиви поведінки, передбачати емоційні реакції, дії та вчинки іншої людини (Саннікова, 2009).

Зазначимо, що ці визначення, належать до фундаментальних психологічних явищ, які вивчаються у психології різними науковими школами. Тому для розуміння психологічної сутності проникливості необхідно усвідомити ці особистісні риси, характерологічні особливості серед яких можливо виділити психологічні детермінанти цього явища.

У більшості досліджень з психології, які фокусуються на міжособистісному сприйнятті, виокремлюють два основних напрями.

Перший напрям зосереджений на механізмах соціального сприйняття, що включає аналіз взаємного сприйняття та дослідження різних супроводжувальних ефектів, таких як стереотипізація, ефект ореолу, ефект первинності, ефект поблажливості, ефект новизни та інші., основою для яких є роботи В.С.Агєєва, Г.М.Андреєвої, І.Г.Батраченка, О.О.Бодальова, М.М.Корнєва, М.М.Обозова, М.Райнера, Я.І.Українського.

Другий напрямок зосереджений на аналізі психологічних характеристик сприйманої особи, акцентуючи увагу на описі її емоційних станів, рис характеру, поведінкових актах, експресіях, як описано в роботах Є.Ф.Бажина, Н.А.Ганіної, Т.В.Корнєєвої, В.О.Лабунської, О.П.Саннікової, П.М.Якобсона.

Вагомий внесок щодо дослідження психологічної проникливості зробила А.А.Борисова, які було зазначено у її науковій роботі «Психологічна проникливість». Погляди на дану проблему визначено у авторській концепції вченої, де психологічна проникливість представляє собою, по-перше, функціональну систему, яка охоплює ряд компонентів; по-друге, це структурна сукупність, що включає елементи з усіх трьох рівнів психічного відображення; по-третє, це пізнавальна здібність; і по-четверте, різновид пізнавальної діяльності в контексті спілкування (Орищенко, 2012).

Варто зазначити, що у всіх аналізованих дослідженнях увага приділяється психологічним характеристикам самого суб'єкта діяльності, особливостям особистості, які значною мірою впливають на успішність та адекватність процесу соціального відображення.

Н.Є.Єсманська встановила, що серед психолого-педагогічних умов, які сприяють ефективному розвитку психологічної проникливості через художню літературу, особливе місце займають наступні аспекти: психологічна насиченість текстів, застосування різноманітних літературних засобів для відображення характерів та внутрішнього світу персонажів, адекватність текстів віковим особливостям і досвіду читачів, принцип поступового поглиблення складності літературних завдань.

Також важливим є формування готовності позитивно ставитись до вирішення літературних завдань, вміння ідентифікувати елементи психологічної проникливості у літературних персонажах, здібності до самоаналізу та саморозвитку цієї якості, а також оволодіння навичками "читання" зображальних засобів в літературі.

Вагомий прогрес у вивченні та розвитку психологічної проникливості здійснили В.Г.Зазикін та Н.А.Коваль, які визначили ключові елементи цього феномену. До основних компонентів структури психологічної проникливості вони віднесли спостережливість, здатність до аналізу, виявлення особистісних рис та характерологічних особливостей, прогнозування емоційних реакцій та дій інших осіб. Також вони вказали на психологічні механізми, що сприяють

формуванню образу співрозмовника, включаючи стереотипізацію, класифікацію, порівняння, дедукцію, уявне перевтілення та ретроспективний аналіз (Кисельова, 1999).

Значний внесок у розвиток вивчення психологічної проникливості був здійснений українською вченою О.П.Санніковою. За результатами своїх досліджень вона визначила психологічну проникливість як складну багаторівневу властивість особистості. Психологічна проникливість, на її думку є складною особистісною якістю, яка дозволяє адекватно переосмислювати внутрішній психологічний світ інших людей. Ця якість проявляється в здатності миттєво та точно формувати уявлення про іншу людину, її емоційні стани, характерні риси та навіть про її наміри. Особи, що мають розвинену психологічну проникливість, зазвичай краще розуміють та інтерпретують поведінку оточуючих (Саннікова, 2009).

У процесі визначення психологічної проникливості через її структурний склад і компоненти, нею було застосовано принцип континуальності. Використання цього принципу дозволяє при аналізі окремих індивідуальних рис особистості ефективно структурувати їх компоненти, розглядаючи кожен рису як цілісне утворення, яке різним чином представлене на варіантних рівнях структури особистості та по-різному виражене у її поведінці (Саннікова, 2009).

Так, на думку науковця, структура особистості являє собою континуально-ієрархічне утворення, яке має вертикальну побудову, що містить наступні рівні: формально-динамічний; змістовно-особистісний; соціально-імперативний (нормативний), а також сумісні перехідні зони між ними. Виходячи із вищезазначеної концепції моделі особистості вченою було визначено структурні рівні психологічної проникливості, далі (ПП): формально-динамічний рівень (ПП обумовлює особливості виникнення процесу проникливості, а також характеризує властивості індивідуально-конституційного плану), змістовно-особистісний рівень (ПП характеризується спрямованістю на розуміння об'єкту сприйняття), соціально-імперативний

рівень (комплекс компонентів, які відображають уявлення особистості про суспільство, мораль, культуру та ін.) (Саннікова, 2009).

При створенні більш розширеної кореляційно-обумовленої функціонально-компонентної структури психологічної проникливості, на формально-динамічному і якісному рівнях якісних показників індивідуально-типологічних властивостей особистості, ми спиралися на дослідження роботи таких українських вчених як (Саннікова, 2009; Кісельова, 1999b; Белоусова, 2004; Кузнєцова, 2005; Бабчук, 2012) у яких визначені наступні компоненти:

- психологічна пильність (сприйняття психологічних труднощів іншої особи, здібність до глибокого розуміння її емоційних переживань, легкість та швидкість у соціальному сприйнятті);
- соціальна інтуїція (здатність формувати адекватне уявлення про іншу особу без логічного обґрунтування);
- спрямованість на розуміння іншого (прагнення та необхідність аналізувати психічні стани іншої особи, її характерні риси та поведінку);
- схильність до психологічної інтерпретації (соціальна перцепція, заснована на логічних висновках, аналізі та синтезі різноманітної інформації, обґрунтованому роз'ясненні отриманих даних);
- самостійність суджень (соціальне сприйняття, що базується на особистих знаннях, досвіді та індивідуальних оцінках);
- безпристрасність (неупередженість та відсутність стереотипів у сприйнятті іншої особи);
- цілісність образу (схильність до синтезування образу, тенденція класифікувати його за певним типом);
- гнучкість образу (виявляється у тому, що у процесі перцепції образ об'єкту не є сталим, при появі нової інформації про психологічні особливості іншого відбувається корекція уявлення про нього).

Також завдяки науковим дослідженням таких вчених як І.А.Страцинська, А.О.Вовк, О.А.Орищенко, М.Й.Казанжи, О.Г.Бабчук,

Н.С.Дмитріюк, Н.О.Кордунова, І.А.Страцинська, О.П.Саннікова, О.А.Кісельова, Р.В.Белоусова, О.В.Кузнєцова, Г.О.Фіщина, І.А.Василенко ми змогли проаналізувати різні кола показників особистості таких характеристик як адаптивність, толерантність, емпатія, товариськість, комунікативна креативність, риси особистості, для включення їх у нашу розширену структурну модель психологічної проникливості.

Здійснивши теоретико-методологічний аналіз результатів їх робіт і базуючись на визначених методичних показниках шкал особистісних характеристик, отримали підґрунтя для висування гіпотези щодо виокремлення можливих особистісних детермінант психологічної проникливості (Страцинська, 2013; Вовк, 2013; Орищенко, 2012; Казанжи, 2006; Бабчук, 2012; Дмитріюк, 2019; Саннікова та ін., 2014, Кісельова, 1999; Белоусова, 2004; Кузнєцова, 2005; Фіщина, 2013; Василенко, 2024).

Додатково важливим потрібно відзначити застосування відомого «16-факторного особистісного опитувальника» (Р.Кеттелл), для складання переліку особистісних характеристик, як можливих детермінант, і яким можливо вимірювати риси особистості (Вовк, 2013).

Отже враховуючи зазначене вище, провівши ретельний методологічний аналіз існуючих робіт і спираючись на дані, ми здійснили спробу створити модель психологічної проникливості з визначенням її детермінант, яка зображена на рисунку 1.1.

У спробі створення зазначеної моделі детермінації психологічної проникливості, ми перш за все, спиралися на континуально-ієрархічну модель О.П.Саннікової, застосовуючи основні конструкти та психологічні чинники (Саннікова та ін., 2014).

Для детермінації базових складових моделі психологічної проникливості було проведено ретельний аналіз існуючих напрямків та визначальних наукових праць вітчизняних вчених з цієї проблематики за останні десятиріччя.

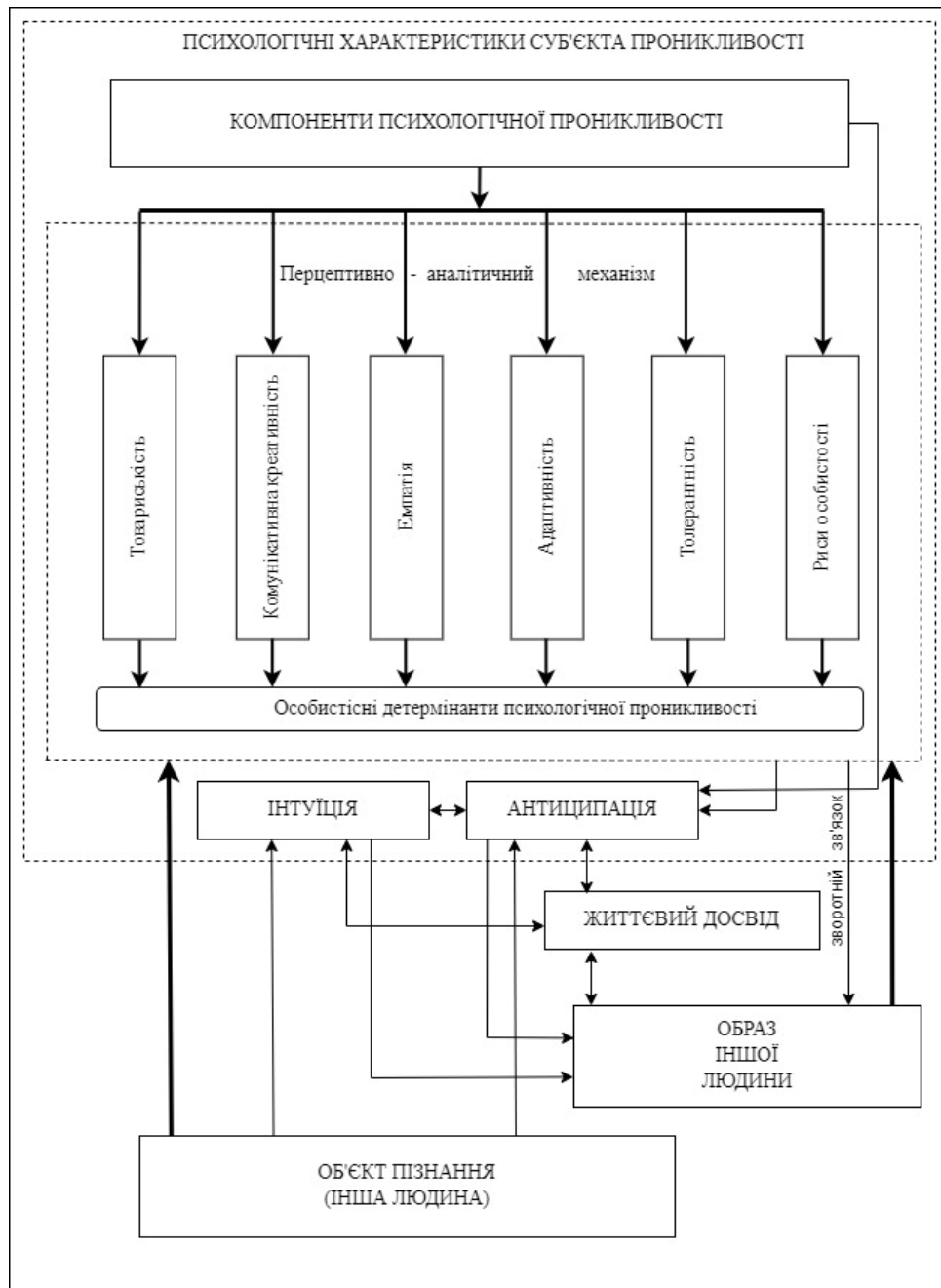

Рис. 1.1. Модель детермінації психологічної проникливості.

Так, наприклад у роботі О.А.Кисельової, психологічна проникливість вивчалась у контексті зв'язку з емоційністю і широким спектром її особистісних показників, розглядалась пов'язаність з особливостями особистості за допомогою шістнадцяти-факторного опитувальника Р.Кеттелла (Кисельова, 1999; Саннікова та ін., 2014).

Також авторкою під керівництвом професора О.П.Санніковою був розроблений «Тест-опитувальник психологічної проникливості». У

подальшому низкою наукових робіт таких вчених як Р.В.Белоусова, О.В.Кузнєцова, О.Г.Бабчук, Н.С.Дмитріюк, М.Й.Казанжи, О.А.Орищенко, А.О.Вовк, В.В.Куліченко, Г.О.Фіщина було визначено значний перелік показників психологічних властивостей особистості і емпірично доведено їх кореляційні зв'язки з феноменом психологічної проникливості.

До цього переліку віднесено показники товариськості, емоційності, адаптивності, емпатії, толерантності та інших рис особистості, які зокрема були застосовані нами за допомогою контент-аналізу і з використанням «Твору-самозвіту». Також це дало можливість для виокремлення зазначених взаємозв'язків, взаємовпливів та функціональних об'єднань психологічних явищ, компонентів і особистісних детермінант психологічної проникливості у процесі розробки моделі психологічної проникливості (Василенко, 2024).

Згідно поглядів О.П.Саннікової стосовно структури психологічної проникливості, до блоку компонент якісного рівня проникливості нами було віднесено такі психологічні властивості як психологічна пильність, соціальна інтуїція, спрямованість на розуміння іншого, схильність до психологічної інтерпретації, самостійність суджень, безпристрасність, цілісність образу, гнучкість образу (Кисельова, 1999; Саннікова та ін., 2014).

Функціонально у моделі відстежується взаємозв'язок між компонентами психологічної проникливості і низкою особистісних показників індивідуальних властивостей суб'єкта проникливості (людини, яка сприймає іншу людину).

Всередині схеми розташований блок аналітично-перцептивного механізму, який містить вищезазначені ключові показники особистості і з яких можуть бути виділені особистісні детермінанти психологічної проникливості. Ці психологічні показники відіграють важливу роль у процесі сприйняття людиною об'єкту пізнання, і являючи собою своєрідний індивідуальний модифікатор надходженої зовні інформації, створюють неповторний образ іншої людини.

Результат аналітичної функції ніби заломлюється через призму внутрішніх індивідуальних особливостей і змінних зовнішніх ситуаційних умов. У формуванні цього образу безпосередньо чи опосередковано беруть участь такі психологічні складові і феномени як антиципація, інтуїція і життєвий досвід взаємокорегуючи і доповнюючи виникаючий образ на етапі соціальної перцепції.

На початкових стадіях обробки інформації сприйняття, у залежності від антипаційних можливостей індивіда, відбувається прогностичне створення образу іншої людини.

В той же час, паралельно, але з миттєвою швидкістю, у суб'єктів з розвиненою інтуїтивною здатністю можливе створення образу, на так званому, неусвідомленому рівні, іноді суттєво впливаючи на остаточну картину. Ці дві взаємозалежні психологічні спроможності постійно доповнюються інформаційними зв'язками з блоком життєвого досвіду, який дає підґрунтя і надає порівняльно-інформаційну базу для створення образу об'єкту пізнання.

Миттєво створений на першому етапі образ, у фазі постійного опрацювання аналітично-синтезуючим механізмом, завдяки впливу усіх особистісних і детермінантних показників психологічної проникливості, також поступово корегує існуючий образ. Таким чином, ми визначаємо зворотній зв'язок між виникаючим образом сприйманого об'єкту і аналітичним внутрішнім блоком, у якому розташовані особистісні детермінанти психологічної проникливості.

1.3. Зв'язок проникливості з психологічними характеристиками особистості

За останні два десятиріччя багато вітчизняних науковців приділили значну увагу вивченню найбільш актуальної теми психологічної проникливості.

Вони зосереджували свої дослідження на вивченні універсальних закономірностей та індивідуальних відмінностей у проявах психологічної проникливості, а також на аналізі різних психологічних методів, які особистості використовують для ефективного сприйняття та оцінювання інших. Психологічну проникливість вважають відносно сталою характеристикою особистості, яка проявляється в здатності глибоко проникати в інтернальний психологічний світ іншої людини, а також адекватно розуміти та інтерпретувати його поведінку, характерологічні особливості, емоційні стани та інші особистісні аспекти (Вовк, 2013).

Для ефективного сприйняття іншої особи важлива здатність глибоко вникати в її внутрішній психологічний світ, розуміючи її бажання, емоційні стани та потреби, а також здатність до психологічної інтерпретації її поведінки (Кандиба, 2015).

Ці характеристики можна вважати складовими загальної властивості особистості, що відома як психологічна проникливість, згідно з дослідженнями А.А.Борисової, М.П.Єрастова, В.Г.Зазикіна, Є.А.Корсунського, О.С.Романової, А.А.Яшини.

У рамках теоретичної частини дослідження ми аналізуємо та систематизуємо психологічні компоненти проникливості, з'ясовуємо взаємозв'язки з показниками особистості, для виокремлення детермінант психологічної проникливості, включаючи її атрибутивні особливості.

Розглянемо перелік компонентів психологічної проникливості, визначений згідно з багаторівневою структурою О.П.Санніковою і О.А.Кисельовою, спираючись на який ми будемо проводити дослідження у контексті взаємозв'язку з особистісними психологічними показниками особистості (Кисельова, 1999; Саннікова та ін., 2014).

Першим компонентом, який виділяють у своїх роботах багато українських вчених є «психологічна пильність». Психологічна пильність, яку іноді називають психологічною зіркістю, є важливим елементом, що відіграє ключову роль у процесі міжособистісного спілкування, а також є своєрідним

фундаментом психологічної проникливості у функції сприйняття та розумінні іншої людини. Пильність у психологічному контексті можна визначити як можливість індивіда помічати найтонші нюанси емоційного стану, поведінки та вираження об'єкту пізнання (Саннікова та ін., 2014).

Ця здатність дозволяє людині бачити приховані аспекти внутрішнього світу іншого, розуміти його потреби, переживання та конфлікти, навіть коли вони не висловлені відкрито. Також це якість, яка дозволяє індивіду швидко та ефективно відгукнутися на невербальні сигнали, емоції, міміку, жести та інші вираження других людей (Саннікова та ін., 2014).

Через свою спроможність до швидкого аналізу та синтезу отриманої інформації, особа з високим рівнем психологічної пильності може точно визначати психічні стани інших, їхні наміри та потенційні дії. Люди з розвиненою психологічною пильністю краще адаптуються до соціальних ситуацій, оскільки вони здатні швидко реагувати на емоційні сигнали оточуючих і вчасно коригувати свої дії відповідно до змін у поведінці або емоційних станах інших об'єктів сприйняття. Здатність до пильності базується на кількох основних механізмах. Серед них особливо важливі:

- спостережливість – здатність уважно стежити за деталями поведінки іншої людини;
- емпатія – здатність не просто бачити емоції іншої людини, але й відчувати їх, разом із суб'єктом;
- когнітивні процеси – аналіз інформації, яку людина отримує від іншого через вербальні та невербальні сигнали;
- інтуїція – здатність до «миттєвого» розуміння внутрішнього стану іншої особи без явних доказів або чіткого логічного ланцюга;
- швидкість перцепції – важлива для миттєвого реагування на зміни в емоційному стані або поведінці співрозмовника;
- рефлексія – це спостереження за власними емоціями та реакціями також сприяє розвитку пильності, оскільки людина краще розуміє, як вона сама реагує на різні ситуації, і може проектувати ці знання на інших;

– аналітичні здібності – здатність до швидкого аналізу вербальних та невербальних сигналів, яка допомагає робити висновки щодо психологічного стану об'єкту пізнання.

Психологічна пильність формується під впливом багатьох факторів. З одного боку, вона може розвиватися через соціальний досвід і практику міжособистісної взаємодії, де людина накопичує знання та розуміння психологічних станів інших. З іншого боку, пильність також може мати індивідуально-генетичну основу, оскільки певні риси особистості (наприклад, висока емоційна чутливість або спостережливість) сприяють кращій здатності розпізнавати емоції та психологічні проблеми інших (Кисельова, 1999; Саннікова та ін., 2014).

У процесі психологічної проникливості пильність функціонує за декількома етапами:

- первинне спостереження – спершу людина з розвиненою пильністю помічає зовнішні ознаки емоційного стану іншого: вираз обличчя, жести, тон голосу тощо;
- аналіз інформації – після цього відбувається когнітивний аналіз цих ознак, що дозволяє зробити висновки щодо можливих причин емоцій або психологічних проблем;
- проникнення у внутрішній світ – на цьому етапі пильність дозволяє перейти від поверхневих висновків до глибшого розуміння мотивів і внутрішніх переживань іншої особистості.

У свою чергу, пильність може бути підсилена іншими компонентами проникливості, такими як антиципація (здатність передбачати майбутні події та реакції іншої особи) та інтуїція (здатність швидко ухопити суть переживань об'єкту сприйняття).

Наукові дослідження підтверджують, що психологічна пильність є ключовою складовою проникливості. Дослідження, проведені серед психологів, педагогів та інших професій, показують, що люди з високим

рівнем пильності краще розуміють внутрішні проблеми інших, що робить їх більш ефективними у наданні допомоги та підтримки.

Зокрема, дослідження О.П.Саннікової показують, що люди з розвиненою пильністю мають вищу здатність до співпереживання, що дозволяє їм краще розуміти емоційні стани інших людей (Саннікова та ін., 2014).

Це, у свою чергу, сприяє розвитку гармонійних міжособистісних стосунків, а також ефективнішому вирішенню конфліктів у соціальних групах. Психологічна пильність також впливає на особистісний розвиток людини, сприяє кращому розумінню власних емоцій та реакцій, що робить людину більш усвідомленою та впевненою у своїй поведінці, а також розвитку таких якостей, як критичне мислення, оскільки вона вимагає вміння швидко аналізувати інформацію та робити висновки на її основі. Це робить психологічну пильність важливим елементом для формування лідерських та комунікативних навичок. Підсумовуючи вищезазначене, пильність виступає як базовий механізм, що забезпечує первинне сприйняття та аналіз емоційних станів інших людей, сприяє розвитку глибокого розуміння мотивів та реакцій, а також допомагає передбачати подальшу поведінку на основі аналізу емоційних сигналів.

Визначається зв'язок психологічної проникливості з «соціальною інтуїцією». Соціальна інтуїція є важливим феноменом у психології, особливо у контексті міжособистісного сприйняття та взаємодії. Її значення полягає в тому, що вона дозволяє людині швидко, без свідомого аналізу та логічного обґрунтування, формувати уявлення про інших людей, їх емоційні стани та мотиви поведінки. Соціальна інтуїція є невід'ємною складовою психологічної проникливості, оскільки дає можливість миттєво орієнтуватися в складних соціальних ситуаціях та приймати відповідні рішення. Вона в цілому, визначається як здатність миттєво і безпосередньо усвідомлювати суть певних явищ або процесів без опори на раціональне мислення (Шестопалова, 2013).

У соціальному контексті інтуїція проявляється у здатності швидко і точно оцінювати емоційні стани, наміри та поведінку інших людей на основі невербальних сигналів, таких як міміка, жести, пантоміміка, тон голосу та загальна поведінкова манера. Соціальна інтуїція дозволяє формувати образ іншої особи без необхідності проведення свідомого когнітивного аналізу, що відрізняє її від інших процесів сприйняття, вона ґрунтується на накопиченому життєвому досвіді та чуттєвому пізнанні, які активізуються у відповідь на спостереження за поведінкою іншої особи (Лактіонов, 2013).

Розвинена соціальна інтуїція дає здатність миттєво визначати психологічні особливості других людей, не залучаючи складних логічних процесів, і також змогу інтуїтивно створювати психологічні портрети та прогнозувати поведінку інших. Соціальна інтуїція, окрім базування на процесах несвідомого, спирається на ряд внутрішніх механізмів, які забезпечують її ефективність (Тюріна, 2005).

Основними механізмами, що лежать в основі соціальної інтуїції, є:

- накопичений життєвий досвід – людина накопичує знання та досвід через постійну взаємодію з іншими.

Цей досвід зберігається у вигляді чуттєвих образів, які можуть бути миттєво активовані в процесі сприйняття іншої особи. Люди з великим соціальним досвідом зазвичай мають краще розвинену інтуїцію, оскільки вони підсвідомо опрацьовують більше інформації, спираючись на попередні спостереження та переживання;

- невербальні сигнали – соціальна інтуїція значною мірою базується на сприйнятті невербальних аспектів поведінки інших людей.

Це може включати міміку, жести, пантоміміку, пози, погляд та інші зовнішні прояви емоційного стану. Людина з розвиненою соціальною інтуїцією може швидко усвідомити ці сигнали та зробити висновки про емоційний стан чи наміри іншої особи;

– чуттєве пізнання – соціальна інтуїція працює через чуттєве пізнання, яке дає можливість формувати уявлення про іншу особу на основі безпосередніх відчуттів, а не раціонального мислення.

Цей механізм зазвичай активується швидко та спонтанно, що дає змогу інтуїтивно оцінювати ситуацію та приймати відповідні рішення;

– емоційна чутливість – люди з високою емоційною чутливістю зазвичай мають більш розвинену соціальну інтуїцію, оскільки вони здатні тонко відчувати емоційні стани інших (Гнезділов, 2013). Це пов'язано з тим, що їх нервова система швидше реагує на зміни у соціальних ситуаціях та інтерпретує ці зміни у вигляді миттєвих інтуїтивних реакцій;

– емпатія тісно пов'язана з соціальною інтуїцією – здатністю відчувати емоції іншої людини. Емпатія дає змогу інтуїтивно оцінювати емоційні стани інших, часто без свідомого аналізу. Людина з розвиненою емпатією зазвичай краще розуміє мотивацію та поведінку інших на емоційному рівні, що робить її інтуїтивні висновки більш точними (Орищенко, 2012).

У процесі прояву психологічної проникливості вмикаються як когнітивні процеси (раціональний аналіз поведінки), так і інтуїтивні (соціальна інтуїція), що робить її багатогранним психологічним явищем. При цьому соціальна інтуїція є невід'ємною складовою психологічної проникливості, оскільки вона забезпечує швидке та гнучке розуміння інших людей у ситуаціях, де недостатньо вербальної інформації або логічних підстав для аналізу. Одним із ключових аспектів соціальної інтуїції є її роль у міжособистісній взаємодії. Люди з розвиненою соціальною інтуїцією зазвичай краще адаптуються до соціальних ситуацій, оскільки вони можуть швидко зчитувати емоційні та психологічні стани інших, навіть якщо ці стани не висловлюються прямо. Це допомагає їм уникати конфліктів, правильно реагувати на зміни в настроях інших і підтримувати гармонійні стосунки (Ружицька, 2011).

Також необхідно відмітити зв'язок між соціальною інтуїцією та емоційним інтелектом. Люди з високим емоційним інтелектом зазвичай мають краще розвинену соціальну інтуїцію, оскільки вони більш чутливі до емоційних сигналів і можуть краще інтерпретувати невербальні прояви емоцій (Фіщина, 2013).

Хоча соціальна інтуїція діє без свідомого залучення когнітивних процесів, вона все ж пов'язана з ними через інтерпретацію отриманих сигналів. Накопичений досвід, який слугує базою для соціальної інтуїції, формується на основі попередніх когнітивних процесів. Тобто, соціальна інтуїція – це результат автоматизації когнітивних схем, які колись вимагали свідомого аналізу, але з часом стали частиною підсвідомих процесів. Коли людина з досвідом у соціальних взаємодіях зустрічає нову людину, вона автоматично оцінює її емоційний стан і поведінку на основі попередніх знань. Цей процес відбувається на підсвідомому рівні, але базується на попередньо засвоєних когнітивних моделях (Тюріна, 2005). Таким чином, соціальна інтуїція працює в тісній взаємодії з когнітивними процесами, хоча і не вимагає їх явної активізації в конкретний момент.

Підсумовуючи вищезазначене, можливо зробити висновок, що соціальна інтуїція є важливим компонентом психологічної проникливості, який забезпечує швидке та точне розуміння емоційних і психологічних станів інших людей. Вона базується на накопиченому досвіді, невербальних сигналах і чуттєвому пізнанні, що дозволяє формувати образ іншої людини без свідомого залучення когнітивних процесів.

Вона сприяє успішній соціальній взаємодії, оскільки дає змогу швидко адаптуватися до змін у настроях та поведінці інших людей. І також є важливим інструментом для досягнення успіху в професійній діяльності, де ефективно розуміння психологічних потреб клієнтів або підлеглих є ключовим чинником.

У багатьох українських вчених, які є послідовниками наукових поглядів О.П.Саннікової поруч з досліджуваним явищем розглядається важлива

психологічна характеристика «спрямованість на розуміння іншого», що займає особливе місце у міжособистісній взаємодії та є одним із центральних елементів психологічної проникливості (Саннікова, 2009).

Також вона виявляється у прагненні людини глибоко зрозуміти внутрішній світ іншої особи, її потреби, психічний стан, переживання, мотиви вчинків, особистісні риси, а також загальний характер. Це прагнення виходить за рамки поверхневого сприйняття, передбачаючи намагання проникнути у глибші аспекти об'єкту пізнання. Спрямованість на розуміння іншого – це особистісна якість, яка характеризує когнітивно-емоційну активність індивіда, що виявляється у постійному пошуку знань і інформації про емоційний та психологічний світ інших людей (Саннікова, 2009).

Це властивість, що базується на емпатії, пізнавальній цікавості та здатності до співпереживання, допомагає людині не тільки зрозуміти поверхневі прояви поведінки, а й проникнути у її внутрішні мотиви та переживання (Чебикін, 2024).

Ця якість має особливе значення у міжособистісних відносинах, оскільки дозволяє будувати глибокі й стійкі емоційні зв'язки з другими особами. Людина, яка спрямована на розуміння іншого, не лише намагається сприйняти його почуття, а й активно шукає причини та умови, які формують ці почуття (Массанов, 2024).

Така спрямованість дозволяє уникати поспішних оцінок, підвищує рівень толерантності до різних форм поведінки та сприяє більш гармонійній взаємодії. Спрямованість на розуміння іншого базується на ряді когнітивних, емоційних та мотиваційних механізмів, що взаємодіють між собою для забезпечення глибокого аналізу іншої особи (Саннікова та ін., 2014). Основні механізми, які лежать в основі цієї характеристики це:

- емпатія – один із ключових механізмів спрямованості на розуміння іншого, який дозволяє людині співпереживати емоції та стани об'єкту пізнання. Також є глибинною основою міжособистісного сприйняття, оскільки через неї людина здатна «проживати» чужі емоції, що сприяє розумінню

внутрішнього світу іншого (Орищенко, 2012). Розвинена емпатія допомагає людині сприймати емоції других людей не лише на вербальному рівні, але й через невербальні сигнали, такі як міміка, жести та інтонації голосу;

- когнітивний аналіз – є також одним з важливих чинників спрямованості на розуміння іншого. Людина яка спрямована на розуміння іншого, воліє проаналізувати причини його дій, враховуючи контекст, у якому відбуваються ці дії. Такий аналіз включає в себе спробу зрозуміти внутрішні мотиви, що керують поведінкою других людей та передбачити можливі реакції на різні ситуації;

- мотивація до пізнання – спрямованість на розуміння іншого також ґрунтується на мотивації до пізнання. Людина, що прагне глибоко зрозуміти іншу особу, зазвичай має сильну пізнавальну цікавість і мотивацію до збору нової інформації про емоційні стани, поведінкові моделі та інші аспекти психіки другої людини. Така мотивація може бути пов'язана з бажанням побудувати гармонійні стосунки, вирішити конфлікт або просто краще зрозуміти певні психологічні механізми;

- рефлексія, яка є включеним чинником у спрямованості на розуміння іншого і включає у собі здатність до саморефлексії, тобто вміння аналізувати власні думки, емоції та реакції у контексті взаємодії з іншою людиною. Завдяки рефлексії людина може краще зрозуміти власні почуття у відповідь на поведінку іншого, що дає можливість краще осмислити мотиви та емоційні переживання об'єкта пізнання (Котик, 2004);

- невербальні комунікації – людина, спрямована на розуміння іншого, звертає особливу увагу на невербальні аспекти комунікації, включає спостереження за змінами в міміці, жестах, позі, а також за пантомімічними проявами. Невербальні сигнали часто є ключовими для розуміння справжніх емоцій та намірів іншої людини, оскільки вони можуть бути більш щирими та відкритими, ніж вербальні висловлювання (Саннікова та ін., 2014).

Основними чинниками зв'язку компонента спрямованості на розуміння іншого з психологічною проникливістю є: глибина аналізу; емпатійне сприйняття; прогнозування поведінки; невербальні сигнали.

Спрямованість на розуміння іншого є центральним компонентом психологічної проникливості, який забезпечує глибоке й адекватне сприйняття емоційних і психологічних станів об'єктів сприйняття і ґрунтується на емпатії, когнітивному аналізі та мотивації до пізнання, а також є необхідною умовою для формування стійких і гармонійних міжособистісних стосунків (Орищенко, 2012).

Людина, що намагається глибоко зрозуміти іншу особу, зазвичай має розвинену психологічну проникливість, що дає їй змогу передбачати поведінку інших, уникати конфліктів та створювати сприятливу емоційну атмосферу у взаємодії.

Наступною складовою згідно з структурою психологічної проникливості за О.П.Санніковою є «схильність до психологічної інтерпретації». Ця характеристика відіграє важливу роль у процесі розуміння інших людей, їхніх внутрішніх переживань, психологічних особливостей і проявляється в здатності аналізувати та синтезувати отриману інформацію про поведінку об'єкту сприйняття, його емоційні реакції, психічний стан та інші аспекти особистості (Саннікова та ін., 2014).

На основі такого аналізу особа здатна робити психологічні умовиводи, створювати інтерпретації, що дозволяють глибше зрозуміти внутрішній світ іншої людини. це особистісна характеристика, що виражається у прагненні людини зрозуміти глибинні причини поведінки інших, аналізувати їх емоційні реакції та робити висновки про психологічний стан на основі спостережуваних ознак (Саннікова та ін., 2014).

Це процес, який включає когнітивну обробку інформації, її інтеграцію з попередніми знаннями та досвідом, а також формування відповідних інтерпретацій, які допомагають людині зрозуміти емоційні переживання іншого. Зокрема прагнення до аналітичного осмислення поведінки та

психічних станів інших людей, можна визначити наміри до побудови гіпотез про їхні мотиви, бажання, емоції на основі зібраної інформації. Людина, яка має цю схильність, не задовольняється лише поверхневим сприйняттям поведінкових реакцій, а прагне розкрити їхні внутрішні причини, бачити зв'язки між поведінкою, емоціями та мотивами.

Схильність до психологічної інтерпретації базується на кількох важливих когнітивних процесах, які забезпечують здатність людини аналізувати та синтезувати інформацію про іншу особу: аналіз поведінки, інтеграція отриманої інформації, вибудовування гіпотез, оцінка і корекція. Для першого аспекту суб'єкт активно аналізує поведінку іншої особи, звертаючи увагу на вербальні та невербальні сигнали, такі як міміка, жести, тон голосу, рухи тіла тощо. У другому інтерпретація базується не лише на окремих спостереженнях, а передбачає інтеграцію всієї отриманої інформації в цілісну картину, поєднуються різні аспекти поведінки та психічного стану іншої особи для побудови точнішого уявлення про її внутрішній світ. За третім аспектом, на основі аналізу та синтезу отриманої інформації людина робить гіпотези щодо внутрішніх мотивів, потреб або переживань іншого. Що до оцінки і корекції то суб'єкт здатен постійно переглядати свої гіпотези та інтерпретації, перевіряти їх на основі нових даних і коригувати відповідно до ситуації, забезпечуючи гнучкість та точність у розумінні інших (Ружицька, 2011).

Схильність до психологічної інтерпретації є важливим компонентом психологічної проникливості, оскільки вона забезпечує глибинне розуміння об'єкту сприйняття через когнітивний аналіз його психічних процесів та емоційних станів, здатність бачити приховані мотиви, емоції та потреби іншої людини, що робить її більш ефективною в міжособистісній взаємодії. Зв'язок між схильністю до психологічної інтерпретації та психологічною проникливістю проявляється через кілька аспектів.

По-перше, людина з розвиненою здатністю до інтерпретації глибше аналізує емоційні стани й мотиви інших, намагаючись зрозуміти не лише

зовнішні прояви, але й їхні внутрішні причини, що є основою психологічної проникливості.

По-друге, ця здатність допомагає передбачати поведінку інших на основі інтерпретації їхнього поточного стану, дозволяючи точніше прогнозувати їхні реакції, оскільки така людина розуміє емоційні тригери та мотиви.

По-третє, схильність до інтерпретації часто супроводжується емпатією, що дозволяє не тільки аналізувати поведінку, але й відчувати емоційний стан іншої особи, що підсилює проникливість (Орищенко, 2012).

Нарешті, гнучкість мислення, притаманна людям з розвинутою здатністю до інтерпретації, дозволяє постійно переглядати й коригувати свої умовиводи на основі нової інформації, що робить їх сприйняття інших точнішим і менш схильним до стереотипів. То ж ми робимо висновок, що схильність до психологічної інтерпретації є важливою психологічною складовою, яка дозволяє глибше розуміти поведінку, емоції та мотиви інших людей, включає здатність аналізувати інформацію, робити умовиводи та перевіряти їх у процесі взаємодії, допомагає ефективніше будувати міжособистісні стосунки, професійну діяльність та психотерапевтичну практику.

Також важливо при розумінні психологічної проникливості визначити таку особливість як «самостійність суджень». Це здатність індивіда робити висновки, оцінки та приймати рішення, спираючись на особистий досвід, аналіз і власне мислення, не покладаючись на думки інших людей чи авторитети, демонстрація автономного мислення і незалежності від соціального схвалення чи впливу. Вона проявляється в тому, що особисті судження зазвичай не піддаються зовнішньому тиску, а об'єктивність та самостійність є домінуючими у процесі формування оцінок (Кисельова, 1999).

Самостійність суджень характеризується кількома важливими аспектами:

- по-перше це автономність мислення, коли людина здатна самотійно аналізувати інформацію, синтезувати нові знання і робити висновки без необхідності звертатися до думки інших чи авторитетних джерел;

- по-друге, критичне мислення, коли передбачається здатність ставити під сумнів загальноприйняті уявлення та традиційні погляди та аналізувати їх з різних точок зору і формувати власне бачення.

Наступне, це незалежність від соціального впливу. При цьому людина, що володіє самотійністю суджень, не піддається соціальному тиску, не орієнтується на думку більшості і здатна захищати власні позиції навіть у разі конфлікту з загальноприйнятими нормами.

Також важливим аспектом вважається відповідальність за власні висновки. У цьому випадку самотійність суджень вимагає відповідальності за прийняті рішення і зроблені висновки, оскільки людина усвідомлює, що ці судження є результатом її особистого аналізу.

Самотійність суджень відіграє важливу роль у формуванні психологічної проникливості, оскільки вона дозволяє людині формувати власні уявлення про інших, незалежно від впливу зовнішніх факторів або чужих думок.

Психологічна проникливість передбачає здатність глибоко розуміти інших людей, їхні мотиви, емоції та поведінкові шаблони. У цьому процесі самотійність суджень відіграє ключову роль, оскільки вона забезпечує об'єктивність і незалежність у сприйнятті іншого. Зв'язок між самотійністю суджень і психологічною проникливістю проявляється через кілька важливих аспектів. Людина з розвиненою здатністю до самотійних суджень не схильна приймати загальноприйняті уявлення або стереотипи, формуючи свої висновки на основі власного досвіду та спостережень, що робить її судження точнішими та більш проникливими (Засекіна, 2006).

Психологічна проникливість вимагає глибини розуміння, яка досягається через аналіз поведінки інших без впливу зовнішніх чинників, що

дозволяє краще розуміти приховані мотиви та емоції. Критичне мислення, невід'ємна частина самотійності суджень, допомагає уникати поспішних висновків і упереджених оцінок, сприяючи об'єктивності та точності інтерпретації. Крім того, здатність формувати судження на основі особистого аналізу допомагає краще прогнозувати поведінку інших, оскільки висновки базуються на об'єктивних даних, а не на думках авторитетів, що робить людину більш проникливою в розумінні того, як поведуть себе інші у різних ситуаціях (Тюріна, 2005).

Одним з найважливіших компонентів у структурі психологічної проникливості вважається «неупередженість». Її можна визначити як здатність людини оцінювати події, поведінку або емоції інших людей на основі фактів і об'єктивних спостережень, без впливу власних емоційних реакцій або особистих упереджень. Вона передбачає неупередженість і нейтральність під час аналізу ситуацій або поведінкових реакцій інших людей, що дозволяє формувати точні й достовірні судження (Кисельова, 1999).

Ключові аспекти компоненту включають нейтральність сприйняття, що дозволяє людині сприймати іншу особу або ситуацію без емоційного забарвлення і незалежно від особистого ставлення. Також вона передбачає об'єктивність у судженнях, коли поведінка або події аналізуються на основі фактичних даних, без надмірних емоцій чи суб'єктивних інтерпретацій. Відсутність упереджень є ще одним важливим аспектом, оскільки це дозволяє сприймати інших людей незалежно від попередніх уявлень або стереотипів, що могли б викривити об'єктивність оцінки (Кисельова, 1999).

Нарешті, контроль емоцій є критичним для підтримання неупередженості, оскільки дозволяє людині утримувати свої емоційні реакції під контролем під час оцінки поведінки інших або у складних ситуаціях, не дозволяючи їм впливати на процес мислення. Неупередженість має тісний зв'язок із психологічною проникливістю, оскільки об'єктивне сприйняття інших людей, їхньої поведінки та емоційних станів є основою для глибшого розуміння їхніх внутрішніх мотивів і реакцій. Людина, яка володіє здатністю

до психологічної проникливості, повинна бути здатною до об'єктивної оцінки та сприйняття інших, що неможливо без цього важливого компоненту. Зв'язок між неупередженістю і психологічною проникливістю проявляється через кілька аспектів. Психологічна проникливість вимагає здатності об'єктивно бачити реальні причини поведінки інших людей, що можливо лише за відсутності упереджених суджень, тому неупереджене ставлення дозволяє точніше оцінювати їхні дії та наміри, сприяючи глибшому розумінню мотивів (Кисельова, 1999).

Нейтральність у спостереженнях дозволяє сприймати поведінку без емоційних викривлень, що забезпечує більш точну інтерпретацію емоційних реакцій і поведінкових патернів. Контроль над упередженнями, важливий для проникливості, допомагає уникати стереотипного мислення та упереджених суджень, роблячи оцінку інших людей більш точною та об'єктивною (Лушин, 2003).

Нарешті, безпристрасність сприяє гнучкості сприйняття, дозволяючи переглядати початкові оцінки і бути відкритим до змін у розумінні інших, що запобігає помилкам у взаємодії з ними. Підсумовуючи можливо визначити що цей компонент є ключовою психологічною характеристикою, який забезпечує об'єктивність у взаємодії з людьми, допомагає уникати викривлень у сприйнятті та формувати точні судження, забезпечує гнучкість мислення та уникнення упереджень. У професійній діяльності безпристрасність особливо важлива для фахівців, чия робота вимагає об'єктивності та нейтральності.

Ще одним з важливих компонентів структури психологічної проникливості є «цілісність образу». Це когнітивний процес, який дозволяє людині швидко узагальнити отриману інформацію про іншу особу, формуючи компактний і зрозумілий образ, при цьому сприяючи створенню структурованої картини особистості, яка базується на найзагальніших рисах і характеристиках. Слід відзначити, що цілісність образу передбачає не лише опис зовнішніх ознак або поведінкових проявів, але й інтеграцію всіх наявних

даних у єдиний узагальнений образ, який відображає сутність людини (Кисельова, 1999).

Цілісність образу – це психологічна характеристика, що виявляється у здатності людини створювати загальне, компактне уявлення про об'єкт сприйняття, узагальнюючи її психологічні риси та формуючи інтегроване сприйняття. Цей процес полягає у зведенні численних характеристик, рис і поведінкових особливостей до цілісного уявлення про індивіда, що дозволяє швидко формувати загальний психологічний портрет людини.

Така узагальненість часто характеризується спрощенням і може включати віднесення людини до певного психологічного або соціального типу, базуючись на ключових рисах її особистості і також дозволяє зробити складні процеси сприйняття більш ефективними, але може включати певні виклики для точності сприйняття. Визначаються наступні складові цілісності образу: схильність до узагальнення, виділення ключових ознак і типізація образу. Під схильністю до узагальнення розуміється процес, коли людина збирає отриману інформацію про іншого і виділяє найбільш типові або загальні характеристики, що дозволяє сформувати компактний образ. У виділенні ключових ознак акцентуються уваги на найважливіших рисах, які сприймаються як визначальні для особистості. І типізація образу включає можливість віднесення людини до певного психологічного або соціального типу, яка ґрунтується на подібних рисах і характеристиках, полегшуючи процес узагальнення. Зв'язок між цілісністю образу і психологічною проникливістю проявляється через кілька ключових аспектів. Цілісність образу допомагає швидко формувати узагальнене уявлення про іншу особу, спрощуючи безліч рис до компактного образу, що є основою для глибшого розуміння поведінки та мотивів, на чому базується психологічна проникливість (Вовк, 2013).

Важливу роль відіграє здатність виділяти ключові риси особистості, що визначають її поведінку, і цілісність образу дозволяє точно узагальнювати такі дані. Типізація, яка часто використовується при формуванні цілісного образу,

спрощує сприйняття та класифікацію людей, полегшуючи орієнтацію у соціальних взаємодіях і підвищуючи ефективність проникливості, оскільки віднесення до певного типу допомагає прогнозувати поведінкові патерни. Узагальнення інформації про іншу людину сприяє глибшому розумінню її особистості та мотивів, що дозволяє краще інтегрувати дані й формувати цілісне уявлення про внутрішні переживання та поведінкові особливості (Фоменко, 2024).

Також цікаво і доречно при дослідженні психологічної проникливості, звернути увагу на «гнучкість образу», що визначається як здатність людини постійно переглядати та оновлювати свої уявлення про інших на основі нових даних, отриманих у процесі взаємодії. Цей процес включає в себе динамічну зміну сприйняття іншої особи, коли з'являються нові елементи її поведінки, емоційних реакцій чи особистісних рис. Вона протиставляється жорстким, зафіксованим уявленням, які ігнорують нову інформацію і залишаються незмінними, незалежно від реальних змін у поведінці або ставленні іншої особи.

Основні характеристики гнучкості образу включають:

- здатність до адаптації. Людина постійно коригує свої уявлення про інших, адаптуючи їх до нової інформації, що з'являється під час взаємодії;
- усвідомлення мінливості особистості. Важливою складовою гнучкості є розуміння того, що особистість не є статичною і може змінюватися під впливом різних чинників;
- органічність змін. Коригування образу відбувається природно та гармонійно, коли нова інформація поступово інтегрується в уже сформоване уявлення, не руйнуючи його, а доповнюючи.

Гнучкість образу є однією з важливих складових психологічної проникливості, оскільки вона забезпечує можливість постійного оновлення та адаптації уявлень про інших відповідно до нових даних. Людина, яка володіє психологічною проникливістю, повинна мати гнучке мислення, щоб

коригувати свої судження, коли нові факти або спостереження змінюють початкові уявлення.

Зв'язок між гнучкістю образу і психологічною проникливістю полягає в кількох аспектах:

- по-перше, психологічна проникливість вимагає здатності постійно оновлювати уявлення про іншу людину на основі нових спостережень та інформації, і гнучкість образу забезпечує органічний і ефективний процес цього оновлення, що сприяє точнішому і глибшому розумінню;
- по-друге, гнучкість образу допомагає уникати фіксованих стереотипів і жорстких уявлень, дозволяючи людині адаптувати свої судження до нових обставин і змін у поведінці та емоціях інших, що є необхідною умовою для розвитку проникливості.

Крім того, гнучке сприйняття дозволяє досягати глибшого розуміння внутрішнього світу іншої особи, оскільки постійне оновлення суджень дає можливість краще інтегрувати нові дані. Нарешті, гнучкість образу підвищує здатність прогнозувати поведінку інших людей, оскільки дозволяє точніше коригувати прогнози залежно від нових спостережень і змін у поведінкових паттернах (Кисельова, 1999).

Також додатковим, доволі значущою змінною, що задіяна у процесі виміру детермінант показників психологічної проникливості, і є найбільш індикаторним показником для визначення кореляційних взаємозв'язків з виділеними психологічними властивостями є загальний рівень психологічної проникливості, який обчислюється шляхом сумування всіх її показників, кожен з яких є біполярним континуумом (високий/низький рівень прояву) (О.П.Саннікова та ін., 2014).

Необхідно визначити, що цей показник є своєрідним вагово-якісним узагальнюючим критерієм, відносно якого у подальшому емпіричному досліджуванні, будуть вимірюватись кореляційні зв'язки і оцінюватись відповідність щодо психологічної проникливості з боку психологічних показників особистісних властивостей. Для складання переліку цих

показників планується застосування низки відомих валідних опитувальників та методик. Окрім того цей показник планується використовувати у структурно-факторному аналізі, множинного регресійного і аналізу специфіки прояву показників особистісних властивостей відносно розподілених груп з високою та низкою виразністю психологічної проникливості за цим параметром.

1.4 Детермінанти психологічної проникливості

Психологічна проникливість – це складна інтегральна властивість особистості, яка відіграє ключову роль у соціальних взаємодіях і здатності індивіда адаптуватися до соціального середовища. Вона визначається як здатність людини розуміти емоційні стани, мотиви поведінки, потреби й внутрішні переживання інших людей. В умовах сучасного суспільства, де міжособистісні відносини набувають все більшого значення, психологічна проникливість стає важливим чинником, що забезпечує ефективність комунікації та соціальну компетентність. Однак формування психологічної проникливості є складним процесом, що залежить від багатьох психологічних властивостей та характеристик особистості (Саннікова та ін., 2014; Кисельова, 1999).

Це породжує необхідність вивчення детермінант психологічної проникливості – факторів, що впливають на її розвиток і визначають рівень цієї якості в кожній окремій людині. Вивчення детермінант дозволяє краще зрозуміти механізми формування проникливості та можливі шляхи її розвитку, усвідомити краще, як певні характеристики впливають на появу та розвиток різних якостей і здібностей особистості, що має велике практичне значення для психологічного консультування, освіти, управління персоналом та інших сфер (Вовк, 2013).

Слово «детермінанти» прийшли до нас з давніх часів, і його походження (від латинського «determinare» – визначати, обмежувати). Це чинники, які

впливають на формування або розвиток певних якостей або здібностей особистості (Вовк, 2013).

У психології термін "детермінанти" використовується для позначення тих психологічних, соціальних чи біологічних факторів, що сприяють виникненню, розвитку або змінам поведінкових і когнітивних процесів людини, і розглядаються як ключові елементи, що визначають структуру та функціонування психіки. З огляду на різноманітність психічних процесів і властивостей особистості, психологічні детермінанти можуть бути класифіковані за різними підходами. Вони можуть бути різноманітними: когнітивними, емоційними, соціальними, і кожен із цих аспектів впливає на проникливість у різний спосіб (Вовк, 2013).

Проникливість вимагає від людини одночасної участі кількох психологічних процесів: емпатії, аналітичного мислення, гнучкості сприйняття, інтуїції та здатності контролювати власні емоції. Тому можна припустити, що існує широкий спектр психологічних детермінант, які потенційно впливають на формування проникливості.

Дослідження детермінант у психології ґрунтується на розумінні того, що жодна психологічна властивість не формується у вакуумі. Вона є результатом взаємодії різних внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на розвиток людини протягом усього її життя.

У контексті психологічної проникливості детермінанти визначають ті особистісні властивості та якості, які впливають на здатність людини розуміти інших, бачити приховані мотиви та емоційні стани, прогнозувати поведінку, а також можуть включати як особистісні риси (наприклад, емпатію, емоційну стабільність, когнітивну гнучкість), так і соціальні фактори (досвід міжособистісних взаємодій, культурні норми, соціальні ролі тощо).

У психології існує кілька підходів до вивчення детермінант. Один із найпоширеніших підходів – це класичний детермінізм, який припускає, що всі психічні процеси мають чітко визначені причини. Інший підхід – системний,

який розглядає детермінанти як частини цілісної системи, що включає різні психологічні, соціальні та когнітивні компоненти (Вовк, 2013).

У рамках системного підходу проникливість розглядається як результат взаємодії між внутрішніми особистісними властивостями і зовнішніми факторами, такими як культурний контекст або міжособистісні стосунки (Вовк, 2013).

Для вивчення детермінант психологічної проникливості ми застосовуємо системний підхід, який розглядає особистісні властивості не як ізольовані елементи, а як частини цілісної системи, що взаємодіють між собою. Системний підхід дозволяє враховувати складність і багатогранність психологічних процесів, які беруть участь у формуванні проникливості. Кожна особистісна риса або психологічний показник взаємодіє з іншими, формуючи складну структуру, де всі елементи впливають один на одного. У системному підході важливо не тільки визначити окремі фактори, які можуть бути детермінантами проникливості, але й зрозуміти, як ці фактори взаємодіють між собою (Вовк, 2013).

Наприклад, комунікативність може взаємодіяти з емоційною стабільністю, впливаючи на здатність індивіда адекватно реагувати на емоції інших людей під час спілкування (Бабчук, 2012). Таким чином, системний підхід дозволяє більш комплексно підійти до вивчення детермінант проникливості, враховуючи багаторівневу природу цієї якості.

Спираючись на достатній об'єм виконаних наукових праць українських вчених, започаткований О.П.Санніковою, ми провели ретельний теоретичний аналіз досліджуваних раніше психологічних показників і компонентів, пов'язаних із психологічною проникливістю і сформулювали наявне коло психологічних властивостей із яких можливо буде виділити детермінанти психологічної проникливості, підтвердивши їх за допомогою експериментальних досліджень. Також підґрунтям до складання цього переліку є проведення контент-аналізу «Творів-самозвітів» написаних фахівцями соціономічних професій у 2019 році, і завдяки якому вдалося

створити певний перелік властивостей, якостей та сутностей психологічної проникливості для подальшого аналізу у нашій роботі. На нашу думку можна виділити шість ключових факторів, які найбільш тісно пов'язані з психологічною проникливістю. Це:

- психологічна проникливість як інтегральна властивість, що визначає здатність до розуміння емоційних станів і поведінки інших людей;
- комунікативність як здатність до ефективної міжособистісної взаємодії та встановлення контакту з іншими;
- готовність до пізнавальної активності – схильність до пізнання нового, допитливість та інтерес до світу;
- емоційна стабільність – здатність зберігати емоційну рівновагу, контроль за власними емоціями та реакціями;
- орієнтованість на іншого – спрямованість на розуміння потреб і бажань інших людей;
- адаптивність – здатність до гнучкого реагування на зміни у соціальних та емоційних контекстах.

З цими складовими пов'язаний певний ряд показників, які відображають окремі аспекти психологічної проникливості. Наприклад, компонент «комунікативність» включає такі показники, як комунікативна компетентність, ініціативність у спілкуванні, широта спілкування, товариськість та легкість спілкування. Компоненту «емоційна стабільність» відповідають показники, що відображають здатність індивіда контролювати свої емоції, зберігати спокій у стресових ситуаціях і не піддаватися впливу негативних емоцій. Фактор "готовність до пізнавальної активності" відображає інтерес до пізнання нового, допитливість і бажання зрозуміти складні соціальні ситуації (Бабчук, 2012).

Показники цього фактора можуть впливати на здатність людини до проникливості, оскільки саме пізнавальна активність дозволяє їй глибше аналізувати та розуміти поведінкові патерни інших людей.

Наведені вище показники можуть розглядатися як потенційні детермінанти проникливості, оскільки вони визначають, наскільки ефективно індивід може взаємодіяти з іншими людьми, інтерпретувати їхні емоції та поведінку. Так наприклад, ми можемо висунути гіпотезу, що комунікативна компетентність є важливим детермінантом проникливості, оскільки вона визначає здатність індивіда встановлювати контакт з іншими людьми та інтерпретувати їхні емоційні сигнали (Фіщина, 2013).

Подібно до цього, можна припустити, що емоційна стабільність сприяє точнішому розумінню емоційних станів інших людей, оскільки вона допомагає людині уникати викривлень у сприйнятті через власні емоції. І також, готовність до пізнавальної активності може розглядатися як детермінанта, оскільки вона сприяє бажанню людини глибше аналізувати поведінку інших і шукати приховані мотиви, які стоять за цією поведінкою.

Спираючись на континуально-ієрархічну структуру О.П.Саннікової і аналізуючи наукову роботу О.А.Кисельової ми беремо до розгляду перелік якісних показників ключового факторного компоненту «психологічна проникливість». До них належать такі показники як: психологічна зіркість; соціальна інтуїція; спрямованість на розуміння іншого; схильність до психологічної інтерпретації; самостійність створення образу; безпристрасність (неупередженість); цілісність образу; гнучкість здібності до корекції. Кожен із наведених показників відіграє важливу роль у формуванні загальної психологічної проникливості. Вони не функціонують ізольовано, а взаємодіють між собою, утворюючи складну систему (Саннікова та ін., 2014; Кисельова, 1999).

Наприклад, психологічна зіркість та соціальна інтуїція дозволяють швидко отримувати та інтерпретувати інформацію про інших, тоді як цілісність образу та гнучкість образу забезпечують можливість формування й адаптації цього уявлення до нових обставин. Іншими словами, проникливість виникає на перетині кількох процесів: спостереження, аналізу, інтерпретації та прогнозування. Це означає, що для досягнення високого рівня

проникливості необхідно мати добре розвинені всі компоненти, від здатності до емоційного сприйняття до когнітивної аналітичної обробки отриманої інформації (Кисельова, 1999; Орищенко, 2012).

На основі аналізу цих показників можна висунути одну з декілька гіпотез щодо потенційних детермінант психологічної проникливості:

- психологічна зіркість може бути основною детермінантою, оскільки вона дозволяє швидко та точно виявляти емоційні та поведінкові особливості інших людей;
- соціальна інтуїція також може виступати детермінантою, оскільки вона забезпечує здатність до інтуїтивного сприйняття емоційних станів і намірів без необхідності детального аналізу;
- схильність до психологічної інтерпретації сприяє глибшому аналізу поведінкових мотивів і може бути важливою детермінантою, що визначає рівень проникливості;
- гнучкість образу також може бути детермінантом, оскільки вона дозволяє адаптуватися до змін у поведінці інших людей, забезпечуючи точність соціальних прогнозів.

Розглянемо наступну складову психологічної проникливості.

Це фактор комунікативності, оскільки саме через комунікацію люди обмінюються інформацією, виявляють свої емоції, ставлення, переконання та очікування, ефективно спілкуються, інтерпретують сигнали від співрозмовника та адекватно реагують на них у процесі будь-якої соціальної комунікації (Іванюк, 2014).

Комунікативність вміщує у в себе ряд показників, які впливають на рівень проникливості людини у процесі взаємодії, та дозволяє не лише висловлювати свої думки та почуття, але й адекватно сприймати та інтерпретувати емоції інших (Бабчук, 2012).

Тож розберемо сутність деяких з них, які входять до переліку її показників комунікативності:

- комунікативна компетентність, це здатність людини до ефективної та зрозумілої комунікації, яка включає володіння вербальними та невербальними засобами спілкування, здатність до побудови логічно зв'язної та структурованої взаємодії (Казібекова, 2019);

- ініціативність у спілкуванні, яка характеризується готовністю людини активно починати розмови та підтримувати комунікативний процес, швидше встановлювати контакти із співрозмовниками, що дозволяє їм отримувати більше інформації про емоційні та психологічні стани інших людей;

- широта спілкування.

Стосується здатності людини встановлювати контакти з різноманітними групами людей і ефективно спілкуватися в різних соціальних ситуаціях. Люди з широким колом контактів зазвичай більш проникливі, оскільки вони мають досвід взаємодії з різними типами особистостей і краще розуміють різноманітність людських реакцій та емоцій;

- легкість спілкування.

Вона визначається тим, наскільки швидко та невимушено людина здатна вступати у контакт із іншими та підтримувати комунікацію. Цей показник важливий для проникливості, оскільки легкість у спілкуванні знімає бар'єри на шляху до ефективної взаємодії та дозволяє людині вільно обмінюватися емоціями та думками зі співрозмовниками;

- товариськість, яка характеризує бажання та здатність людини спілкуватися з іншими людьми, активно шукати соціальні контакти та брати участь у групових взаємодіях. Люди з високим рівнем товариськості зазвичай більш проникливі, оскільки вони мають широкий спектр соціальних взаємодій, що сприяє розвитку їхньої здатності до розуміння інших.

Стосовно фактора комунікативності, на нашу думку, наведені вище показники можуть бути особистісними детермінантами психологічної проникливості (Вовк, 2013).

Переходячи до наступної факторної складової, яку за назвою ми називаємо як «готовність до пізнавальної активності», до переліку якої

входять деякі наступні її показники: когнітивна активність; пізнавальна допитливість; схильність до самонавчання; готовність до пошуку нової інформації; інтерес до пізнавальних завдань; прагнення до пізнання нового (Казмиренко, 2009).

Також засновуючись на роботах О.П.Саннікової, О.А.Кісельової, О.Г.Бабчук, А.О.Вовк ми можемо припустити, що особистісними детермінантами якісного рівня компоненту «готовність до пізнавальної активності» можуть бути такі показники як:

- когнітивна толерантність може виступати як важлива детермінанта, оскільки вона дозволяє людині приймати суперечливу інформацію, уникати упереджень і зберігати об'єктивність під час оцінки поведінки інших людей;
- самотійність створення образу може бути детермінантом проникливості, оскільки дозволяє людині формувати об'єктивне уявлення про інших без впливу зовнішніх стереотипів або соціальних норм;
- самотійність як здатність формувати незалежні судження є важливим детермінантом проникливості, оскільки дозволяє уникати викривлень у сприйнятті інших через вплив зовнішніх факторів;
- сміливість може бути детермінантом проникливості, оскільки вона стимулює активнішу соціальну взаємодію та пошук нової інформації про інших людей, що сприяє розвитку проникливості;
- точність орієнтації в соціальних ситуаціях може розглядатися як важливий детермінант, оскільки вона сприяє швидкому та точному аналізу соціальних контекстів і правильної інтерпретації поведінки оточуючих;
- готовність до пошуку нової інформації, яка визначає здатність людини постійно оновлювати свої знання та адаптувати їх до змінюваних умов соціальної взаємодії.

Показники готовності до пізнавальної активності формують цілісну систему, яка сприяє розвитку проникливості через активне навчання, аналітичне мислення та постійне вдосконалення (Саннікова та ін., 2014; Вовк,

2013). Кожен із показників підсилює інший, створюючи основу для глибокого розуміння поведінки та емоцій об'єктів сприйняття.

У багатьох наукових роботах з дослідження психологічної проникливості сучасними українськими вченими, достатньо уваги присвячено її взаємозв'язку з емоційними складовими особистості.

Так наприклад Г.О.Фіщіна у своїй роботі розглядала у контексті психологічної проникливості взаємозв'язки і показники емоційного інтелекту людини, яка є суб'єктом психологічної проникливості. Спираючись на матеріали її наукового дослідження ми можемо визначити додаткове коло якісних показників особистості, які гіпотетично можливо відзначити у подальшому детермінантами психологічної проникливості. Це коло ми зв'язуємо з такою факторною компонентою як «емоційна стабільність». До переліку фактора емоційної стабільності ми відносимо наступні показники: емоційна стабільність; висока тривожність; незалежність від зовнішнього тиску; емоційна стійкість у спілкуванні; безпристрасність (неупередженість); усталеність емоційних переживань; схильність до почуття провини (Фіщіна, 2013).

На основі теоретичного аналізу показників емоційної стабільності можна висунути такі гіпотези щодо їхнього впливу на психологічну проникливість:

- емоційна стабільність є основним детермінантом психологічної проникливості, оскільки вона забезпечує здатність людини зберігати рівновагу і об'єктивність у складних соціальних взаємодіях;
- незалежність від зовнішнього тиску може виступати важливим детермінантом проникливості, оскільки вона дозволяє людині формувати свої судження незалежно від зовнішніх впливів і зберігати об'єктивність;
- емоційна стійкість у спілкуванні сприяє розвитку проникливості, оскільки вона дозволяє людині зберігати контроль над своїми емоціями під час взаємодії з іншими і об'єктивніше сприймати їхню поведінку;

– безпристрасність може бути вирішальним детермінантом проникливості, оскільки вона забезпечує здатність людини уникати викривлень у сприйнятті через особисті упередження або емоційні реакції.

Ще одна наукова праця (Орищенко, 2012) у якій вивчалась психологічна проникливість у контексті емпатичної спрямованості особистості, дала можливість нам долучити і розглянути певну низку показників емпатичної змістовності проникливості.

Цю факторну компоненту у структурі проникливості ми позначаємо як «орієнтованість на іншого», показники якої у свою чергу можуть потенційно розглядатися як детермінанти психологічної проникливості. Провівши аналіз цих показників, ми схилиємось до наступної гіпотези, стосовно належності до детермінант декількох з цього списку:

– спрямованість на розуміння іншого може бути важливим детермінантом проникливості, оскільки вона забезпечує здатність глибше розуміти емоційні стани та мотиви інших людей;

– дійова емпатія сприяє розвитку проникливості, оскільки вона дозволяє не лише розуміти емоції інших, але й активно реагувати на них через підтримку, допомогу або інші дії, що спрямовані на полегшення емоційних станів і підвищує якість соціальних взаємодій (Гнезділов, 2013). Таким чином вона потенційно може бути детермінантою також;

– предикативна емпатія може бути ключовим детермінантом проникливості, оскільки вона допомагає людині прогнозувати емоційні реакції співрозмовників, як співрозмовник буде реагувати на певні події або слова і адаптувати свою поведінку відповідно до цих прогнозів;

– поведінкова толерантність сприяє розвитку проникливості, оскільки вона дозволяє приймати різні типи поведінки і краще розуміти нетипові соціальні взаємодії;

– схильність до маніпулювання та конфліктність можуть мати негативний вплив на проникливість, оскільки ці показники знижують

здатність людини до емпатії та сприяють виникненню напруги у соціальних взаємодіях (Орищенко, 2012).

Наступним фактором змістовно-особистісного рівня структури психологічної проникливості, який розглядався у багатьох роботах українських вчених є «адаптивність».

Вона є критично важливою характеристикою особистості, яка відображає здатність людини змінювати свою поведінку, реагувати на нові умови та конструктивно вирішувати проблеми (Амплеєва, 2022).

У контексті психологічної проникливості адаптивність дозволяє людині бути більш гнучкою у соціальних взаємодіях, швидко підлаштовуватися до змін і адекватно реагувати на зовнішні обставини (Землякова, 1996).

Люди з високою адаптивністю можуть краще передбачати можливі перешкоди та реагувати на них згідно наявної ситуації, що безпосередньо впливає на їхню здатність до глибшого розуміння інших об'єктів пізнання (Саннікова та ін., 2014). У цій роботі нами визначено наступні показники адаптивності, а саме:

- «загальний показник адаптивності», який відображає загальну здатність людини пристосовуватися до змінних соціальних, психологічних або життєвих обставин, швидше оцінювати нові умови соціальних взаємодій і краще розуміти поведінкові зміни інших людей (Ільїна, 2018). І тому цей показник може бути важливим детермінантом проникливості;

- «готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на подолання невдач».

Цей показник характеризує здатність людини брати на себе відповідальність за подолання труднощів і активно шукати способи для вирішення проблем, сприяє розвитку проникливості, оскільки такі люди краще розуміють внутрішні мотиви та емоційні реакції інших під час стресових ситуацій. Він також може бути детермінантом, оскільки здатність шукати рішення в складних ситуаціях сприяє глибшому розумінню реакцій та емоцій інших людей під час стресу і взаємному спілкуванню;

– «готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на досягнення цілей». Цей показник визначає здатність людини цілеспрямовано та оптимально діяти для досягнення своїх цілей, орієнтуватися в соціальних ситуаціях і мобілізувати свої ресурси для вирішення завдань (Боришевський, 2002).

У контексті проникливості, така готовність досягати цілей дозволяє людині краще оцінювати поведінку інших людей, розуміти їхні мотиви і передбачати реакції в процесі досягнення спільних чи індивідуальних цілей. Тому цей показник ми розглядаємо як потенційну детермінанту проникливості.

– «готовність змінюватися», що характеризує здатність людини приймати нові обставини та змінювати свою поведінку залежно від них, дозволяє людині швидше коригувати своє уявлення про інших і адаптуватися до нових соціальних умов, тому теж нами розглядається у якості гіпотетичної детермінанти психологічної проникливості (Данилюк, 2018);

– «незалежність». Цей показник визначається здатністю людини приймати власні рішення і діяти на основі своїх суджень, незалежно від зовнішнього впливу. У контексті проникливості незалежність допомагає уникати упереджених оцінок і стереотипів під час аналізу поведінки об'єктів пізнання, що сприяє більш точному сприйняттю соціальних взаємодій, дозволяє людині уникати упереджень у прийнятті об'єктивних рішень, і тому також може виступати ключовим детермінантом (Саннікова та ін., 2014; Кисельова, 1999; Вовк, 2013).

У продовж нашого подальшого розгляду питання можливих особистісних детермінант психологічної проникливості необхідно звернути увагу на коло особистісних рис суб'єкта сприйняття, показники якого доволі часто розглядалися вченими у наукових працях з дослідження психологічної проникливості.

Зокрема у роботах О.П.Саннікової, О.А.Кисельової, Р.В.Бєлоусової, О.В.Кузнєцової, М.Й.Казанжи, О.Г.Бабчук, О.А.Орищенко, Г.О.Фіщиної,

А.О.Вовк і других вчених ці показники визначались за 16-факторним опитувальником Р.Кеттелла.

У нашій роботі ми також будемо використовувати коло показників особистісних рис за вищезазначеним опитувальником, які складають наступний перелік. Усі показники ми розглядаємо у двополярному значенні протилежних якостей. У контексті психологічної проникливості деякі особистісні риси за Р. Кеттелом мають більшу схильність до впливу на здатність людини розуміти об'єкти сприйняття, їхні емоційні стани, мотиви та поведінкові патерни (Саннікова та ін., 2014; Кисельова, 1999; Вовк, 2013).

На нашу думку наступні показники можуть розглядатись гіпотетично як детермінанти психологічної проникливості:

- «висока самооцінка» (MD+). Висока самооцінка дозволяє людині зберігати впевненість у своїх спостереженнях та інтерпретаціях поведінки інших людей, що сприяє розвитку психологічної проникливості. Упевненість у собі допомагає уникати надмірної самокритичності або страху помилитися в оцінці співрозмовника, краще прогнозувати поведінку інших, оскільки спирається на впевненість у власних судженнях, а не на думки оточуючих;
- «товариськість» (A+). Товариськість, надає людям більше можливостей для спостереження за поведінкою інших, вдосконалення своїх навичок проникливості, дозволяє людині взаємодіяти з різними типами особистостей, що сприяє більшій гнучкості та глибшому розумінню різних соціальних ситуацій. Товариськість також підвищує рівень довіри між людьми, що сприяє більш ефективним соціальним зв'язкам і глибшому розумінню внутрішнього світу співрозмовників;
- «високий інтелект» (B+). Цей показник є ключовим компонентом здатності до аналізу та синтезу складної інформації, що робить його критично важливим для розвитку психологічної проникливості. Люди з високим рівнем інтелекту мають кращу здатність до обробки нової інформації, створення узагальнених моделей поведінки та прогнозування можливих реакцій співрозмовників на основі спостережень, здатні краще адаптуватися до

складних соціальних ситуацій, швидше формувати точні висновки і здатні більш детально аналізувати невербальні сигнали та виявляти приховані мотиви або емоційні реакції (Максименко, 2006);

– «емоційна стабільність» (C+). Емоційна стабільність забезпечує здатність контролювати власні емоції у складних соціальних ситуаціях, що допомагає людині зберігати об'єктивність та адекватність у сприйнятті, також дозволяє краще розуміти мотиви інших людей і зберігати спокій у конфліктних або стресових ситуаціях, що сприяє більш точній оцінці ситуацій і прогнозуванню поведінки (Платонов, 2019);

– «сміливість» (H+). Сміливі люди частіше ініціюють нові соціальні контакти, що надає їм більше можливостей для взаємодії з різними особистостями, і сприяє кращому розумінню емоційних і поведінкових моделей, дозволяючи формувати більш точні прогнози щодо поведінки співрозмовників. Сміливість також допомагає уникати упереджень і стереотипів у процесі аналізу інших.

– «мрійливість» (M+). Завдяки своїй уяві мрійливі люди можуть глибше аналізувати не тільки вербальні, але й невербальні сигнали, що допомагає їм формувати більш цілісне уявлення про співрозмовників. Мрійливість дозволяє знаходити приховані емоції та внутрішні переживання, що підвищує здатність до інтерпретації та прогнозування поведінки;

– «дипломатичність» (N+). Дипломатичність сприяє глибшому розумінню мотивів інших людей, оскільки вона дозволяє людині не лише інтерпретувати, але й ефективно реагувати на поведінкові сигнали. Дипломатичні люди більш гнучкі у соціальних ситуаціях, що допомагає їм краще адаптуватися до різних типів співрозмовників і коригувати власні стратегії взаємодії;

– «незалежність» (Q2+). Незалежність сприяє розвитку об'єктивної проникливості, оскільки людина не піддається зовнішнім стереотипам чи упередженням. Вона здатна формувати власну думку про поведінку

співрозмовників на основі власних спостережень, що робить її оцінки точнішими і менш викривленими.

Риси, такі як висока самооцінка, товариськість, інтелект, емоційна стабільність, сміливість, мрійливість, дипломатичність та незалежність, виступають важливими особистісними детермінантами психологічної проникливості. Вони сприяють здатності людини глибше аналізувати поведінку та емоційні стани інших людей, робити точні прогнози щодо їхньої поведінки та краще адаптуватися до соціальних ситуацій.

Підсумовуючи вищезазначене, та спираючись на результати нашого теоретичного аналізу можна висунути такі гіпотези щодо можливих детермінант проникливості:

Висока самооцінка і незалежність є критично важливими детермінантами, оскільки вони забезпечують об'єктивність суджень та знижують вплив зовнішніх стереотипів на процес аналізу поведінки об'єктів пізнання. Інтелект та готовність до пізнавальної активності сприяють аналітичному мисленню, що допомагає формувати точні психологічні моделі співрозмовників і робити прогнози щодо їхньої поведінки.

Емоційна стабільність і адаптивність дозволяють людині краще керувати своїми емоціями і швидше адаптуватися до нових соціальних умов, що покращує здатність до проникливості.

Товариськість і сміливість сприяють активному соціальному залученню, що допомагає людині постійно вдосконалювати свої навички розуміння інших і взаємодії з різними типами особистостей.

Мрійливість і дипломатичність допомагають людині глибше проникати у внутрішній світ співрозмовників, будуючи складні психологічні моделі та зберігаючи гармонійні стосунки.

Отже, психологічна проникливість – це результат складної взаємодії структурних компонент (факторів) та особистісних рис, які формують здатність людини до глибокого розуміння інших. Комплексний підхід до дослідження детермінант проникливості дозволяє зробити висновок, що

розвиток цієї здатності залежить від поєднання когнітивних, емоційних і соціальних компонентів, які підтримують ефективну соціальну адаптацію та взаємодію.

Висновки до Розділу 1.

1. Встановлено основні наукові виміри і підходи до визначення поняття феномену психологічної проникливості, як системного, структурно-ієрархічного явища у психологічному просторі. Розглянуто основні засади виникнення цього напрямку вивчення з давніх часів і до сучасних теоретико-методологічних концепцій і шкіл іноземних та українських вчених. Протягом тривалого розвитку психології, особливу увагу дослідники завжди приділяли вивчення міжособистісної взаємодії та спільної діяльності.

2. Серед ключових аспектів у процесі спілкування вирізняються питання пізнання людей один одним, де особливе місце займає психологічна проникливість. Ця властивість, яка істотно впливає на глибину розуміння інших, має давню історію вивчення, яка починається ще з часів давніх грецьких філософів. Багато вчених у процесі еволюційного розвитку вивчення проникливості опосередковано підходили до розгляду питань цього психологічного явища, різні психологічні школи, включаючи поведінкову, когнітивну та соціальну психологію, зробили свій внесок у розуміння механізмів та процесів, що стоять за психологічною проникливістю.

3. Встановлено, що під психологічною проникливістю розуміється здатність особистості інтерпретувати психологічне значення різних проявів психічної активності інших людей, а також те, що вона залежить від інтелектуальних особливостей людини.

4. У процесі розгляду проникливості як соціальної перцепції встановлено дотичність даного феномену та таких психологічних явищ як антиципація та інтуїція, які доповнюють і часто проявляються поряд з

психологічною проникливістю в процесі міжособистісного спілкування, будучи його нерозривними компонентами.

Встановлено, що антиципація трактується як комплексний процес передбачення, що включає прогнозування майбутніх подій та їх випередження і те, що антиципаційні процеси проявляються при реалізації комунікативної, соціально-перцептивної та інтерактивної компетентностей. Показано спорідненість психологічної проникливості та інтуїції особистості у руслі когнітивного та відображаючого процесу.

Загалом під інтуїцією розуміється не тільки як здатність до негайного і безпосереднього усвідомлення істини без доказової підтримки, але й здогад чи проникливість. За результатами узагальнень існуючих поглядів, таке розуміння базується на попередньому досвіді, водночас воно може перевершувати і логіку, і практичний досвід, бути як результатом імпліцитного навчання (формування знань та вмінь відбуваються без участі свідомості), так і процесом розпізнавання, коли люди просто навчаються впізнавати у виникаючих ситуаціях знайомі елементи і діяти відповідно до обставин.

5. Створена структура та модель функціонування психологічної проникливості, яка містить значущі елементи її перебігу та психологічні характеристики людини, які є її основою та детермінують прояв.

6. Виокремлено два основних напрями психологічних досліджень, які фокусуються на міжособистісному сприйнятті, виокремлюють.

Перший напрям зосереджений на механізмах соціального сприйняття, що включає аналіз взаємного сприйняття та дослідження різних супроводжувальних ефектів, таких як стереотипізація, ефект ореолу, ефект первинності, ефект поблажливості, ефект новизни та інші.

Другий напрямок зосереджений на аналізі психологічних характеристик сприйманої особи, акцентуючи увагу на описі її емоційних станів, рис характеру, поведінкових актах, експресіях.

7. Концептуальною основою для створення моделі динаміки психологічної проникливості з урахуванням особистісних детермінант, які вагомо впливають на неї, було обрано континуально-ієрархічну модель особистості (за О.П.Санніковою), застосовуючи основні положення якої було виокремлено основні конструкти та психологічні чинники психологічної проникливості.

Для окреслення базових складових функціональної схеми психологічної проникливості було проведено ретельний аналіз існуючих напрямків та визначальних наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, таким чином було визначено розлогий перелік психологічних характеристик особистості, які безпосередньо детермінують прояв психологічної проникливості, як-то адаптивність, толерантність, емпатія, товариськість, комунікативна креативність тощо.

8. Створена модель психологічної проникливості з урахуванням особистісних детермінант, з застосуванням досвіду, антиципації, інтуїції та інших психологічних конструктів та чинників. Функціонально у моделі відстежується взаємозв'язок між компонентами психологічної проникливості і низкою особистісних показників індивідуальних властивостей суб'єкта проникливості (людини, яка сприймає іншу людину).

Всередині схеми розташований блок аналітично-перцептивного механізму, який містить вищезазначені ключові показники особистості і з яких можуть бути виділені особистісні детермінанти психологічної проникливості. Ці психологічні показники відіграють важливу роль у процесі сприйняття людиною об'єкту пізнання, і являючи собою своєрідний індивідуальний модифікатор надходженої зовні інформації, створюють неповторний образ іншої людини. Результат аналітичної функції ніби заломлюється через призму внутрішніх індивідуальних особливостей і змінних зовнішніх ситуаційних умов. У формуванні цього образу безпосередньо чи опосередковано беруть участь такі психологічні складові і феномени як антиципація, інтуїція і

життєвий досвід взаємокорегуючи і доповнюючи виникаючий образ на етапі соціальної перцепції.

На початкових стадіях обробки інформації сприйняття, у залежності від антипаційних можливостей індивіда, відбувається прогностичне створення образу іншої людини. В той же час, паралельно, але з миттєвою швидкістю, у суб'єктів з розвиненою інтуїтивною здатністю можливе створення образу на так званому підсвідомому рівні, іноді суттєво впливаючи на остаточну картину. Ці дві взаємозалежні психологічні спроможності постійно доповнюються інформаційними зв'язками з блоком життєвого досвіду, який дає підґрунтя і надає порівняльно-інформаційну базу для створення образу об'єкту пізнання. Миттєво створений на першому етапі образ, у фазі постійного опрацювання аналітично-синтезуючим механізмом, завдяки впливу усіх особистісних і детермінантних показників психологічної проникливості, також поступово корегує існуючий образ. Таким чином ми визначаємо зворотній зв'язок між виникаючим образом сприйманого об'єкту і аналітичним внутрішнім блоком у якому розташовані особистісні детермінанти психологічної проникливості.

9. Для визначення базових складових функціональної схеми психологічної проникливості проведено аналіз наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених.

У моделі задіяні різні кола показників особистості: адаптивність, толерантність, емпатія, товариськість, комунікативна креативність, особистісні риси. Визначені функціональні взаємозв'язки між цими психологічними явищами у моделі та зворотній зв'язок між механізмом соціальної перцепції і створюваним образом об'єкту пізнання.

Проаналізовано та систематизовано психологічні компоненти проникливості, з'ясовано взаємозв'язки з показниками особистості на формально-динамічному і якісному рівнях, для виокремлення детермінант психологічної проникливості.

Структурна модель психологічної проникливості, містить динамічні, якісні, змістовні індикатори, а також індикатори досвіду спілкування, та соціально-імперативні показники, відповідно до представлених рівнів. До переліку компонентів психологічної проникливості вслід за О.П.Санніковою та О.А.Кисельовою, відносимо парметри: «психологічна пильність», «соціальна інтуїція», «спрямованість на розуміння іншого», «схильність до психологічної інтерпретації», «самостійність суджень», «неупередженість», «цілісність образу», «гнучкість образу». Також додатковим, значущим показником, який обирається для виміру детермінант показників психологічної проникливості є загальний рівень психологічної проникливості, який обчислюється шляхом сумування всіх її показників, кожен з яких є біполярним континуумом (високий/низький рівень прояву).

10. Оскільки психологічна проникливість вимагає від людини одночасної участі кількох психологічних явищ: емпатії, аналітичного мислення, гнучкості сприйняття, інтуїції та здатності контролювати власні емоції, визначено широкий спектр особистісних детермінант, які потенційно впливають на розвиток проникливості.

Детермінанти визначають ті особистісні властивості та якості, які впливають на здатність людини розуміти інших, бачити приховані мотиви та емоційні стани, прогнозувати поведінку, і можуть включати як особистісні риси, так і соціальні фактори.

З опорою на системний підхід, у якому проникливість розглядається як результат взаємодії між внутрішніми особистісними властивостями і зовнішніми факторами, можна визначити не тільки фактори, які є детермінантами проникливості, а ще й проаналізувати їх взаємозв'язок та взаємовплив, звертаючи увагу на багаторівневу природу цієї якості.

Виділено шість ключових факторів, які найбільш тісно пов'язані з психологічною проникливістю: комунікативність; готовність до пізнавальної активності; емоційна стабільність; орієнтованість на іншого; адаптивність. З кожним з цих факторів пов'язаний певний ряд показників, які відображають

окремі аспекти психологічної проникливості. Загалом можна окреслити параметри, які доцільно розглядати у якості детермінант: висока самооцінка, незалежність, інтелектуальні характеристики; готовність до пізнавальної активності, емпатійність, толерантність, емоційні та комунікативні характеристики, що забезпечують успішність спілкування, що потребує емпіричної перевірки.

Результати досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях:

1. Сороченко О.В. Особливості осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №1. С.74-78. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.14>
2. Сороченко О.В. Толерантність осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №1 (35). С.675-683. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-675-683](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-675-683)
3. Сороченко О.В. Психологічна проникливість як складова професіоналізму працівників слідчих органів. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.). Т.1 / гол. ред.: О.М.Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С.281-283. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Zaochna-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencija-Aktualni-pitannja-teorii-ta-praktiki-v-galuzi-prava-osviti-socialnih-ta-povedinkovih-nauk-2020-T.1_24.04.20.pdf
4. Сороченко О.В. Теоретико-емпіричні підходи до вивчення психологічної проникливості. Збірник тез доповідей 80 наукової конференції викладачів академії 7-8 травня 2020 р. Одеса: Одеська національна академія харчових технологій. С.429-430. URL: <https://card-file.ontu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/964e50c8-de86-4a4d-af38-9fbb5fbc9ef5/content>

5. Сороченко О. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України з урахуванням європейських стандартів: роль агенцій регіонального розвитку України. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 8 вересня 2023 року) / відп. ред. А.Черемнова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С.176-178.

URL: http://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/2_%D0%92_%D0%9E%D0%9D%D0%94%D0%86%D0%A1%D0%95_%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_08.09.2023-1.pdf

6. Сороченко О.В. Психологічні концепції психологічної проникливості. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні питання практичної психології» (Одеса, 17 травня 2024 року). Одеса: Університет Ушинського, 2024. С.51-53. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/20322/1/13.pdf>

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОНИКЛИВОСТІ

2.1. Організація емпіричного пошукування

Визначення сутності психологічної проникливості, якого ми дотримуємося, було викладено у першому розділі. Саме проведений теоретико-методологічний аналіз дозволив висунути припущення, визначити прогалини у вивченні психологічної проникливості, визначити гіпотетичні особистісні детермінанти, які потребують емпіричної перевірки.

Цілком зрозуміло, що особистісні детермінанти прямо чи опосередковано взаємозв'язані з параметрами психологічної проникливості, що визначає коло методів, використання яких дозволить підтвердити чи спростувати висунуті припущення.

Психологічне дослідження у найбільш загальному вигляді було сплановано з трьох етапів (О.П.Сергеєнкова, О.А.Столярчук, О.П.Коханова, О.В.Пасєка, 2012):

- перший етап – підготовчий (відбувається вивчення стану проблеми, визначаються основні завдання дослідження, формулюються робочі гіпотези, встановлюється наявність необхідного інструментарію тощо);
- другий етап – власне дослідницький (відбувається збір первинних даних, за допомогою обраних методів та методик, що дозволяє здійснити перевірку гіпотези, забезпечити достовірність зроблених висновків);
- третій етап – інтерпретаційний (відбувається кількісна та якісна обробка даних дослідження, надається їх візуальне представлення, інтерпретація результатів та формування висновків (Сергеєнкова та ін., 2012).

Загалом, емпіричне пошукування здійснюється у такій послідовності:

- теоретико-методологічний аналіз існуючої інформації, обрання методологічної основи для дослідження психологічної проникливості,

- використання широкого арсеналу методів, які дозволяють всебічно вивчити психологічну проникливість та її детермінанти;
- дібрати комплекс надійних та валідних психодіагностичних методик згідно мети та поставлених у дослідженні завдань;
- обґрунтування та сформування репрезентативної вибірки дослідження;
- власне проведення емпіричного дослідження, опрацювання первинних даних, їх математико-статистична обробка, інтерпретація та узагальнення.

Дослідження проводилось впродовж 2019-2021 років на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», Донецький національний університет імені Василя Стуса, Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

До основної вибірки увійшли представники соціономічних професій на різних етапах професіоналізації (вони є здобувачами або є здобувачами та одночасно працюють у сфері, яка прямо пов'язана з соціальною взаємодією).

До вибірки увійшли 200 осіб, які є представниками різних спеціальностей та різноманітних спеціалізацій. За результатами аналізу наукових першоджерел саме люди, які у професійній діяльності комунікують з іншими мають розвинену психологічну проникливість. Відтак, припускаємо, що особистісні детермінанти будуть у них досить розвинені, виражені, що дасть змогу їх діагностики і більш глибокого дослідження.

Репрезентативність вибірки забезпечувалася застосованим методом відбору – простим рандмізованим, застосування якого дозволяє кожному члену генеральної сукупності стати членом вибірки дослідження.

Обрання саме цього способу відбору для забезпечення репрезентативності здійснено через відсутність чіткого, виваженого розуміння, що саме може впливати на вираженість психологічної проникливості та її можливих особистісних детермінант.

Дослідницький етап якраз і передбачав перед збором первинних формування репрезентативної вибірки за допомогою комплексу

психодіагностичних методик, які наведемо у одному з наступних параграфів даного розділу.

Для забезпечення достовірності отриманих результатів важливим також є обрання адекватних статистичних критеріїв та процедур для опрацювання даних.

При кількісній обробці ми використовували кореляційний, факторний та множинний регресійний види аналізу (для пошуку взаємозв'язків між психологічною проникливістю та іншими особистісними характеристиками, виокремлення можливих особистісних детермінант та доведення цього факту).

Також було використано якісний аналіз первинних даних, зокрема, ми зупинилися на процедурі типологізації для виділення з вибірки найбільш яскравих представників з високим та низьким рівнем психологічної проникливості (при порівнянні та представленні результатів «сирі» бали переводилися в проценти для їх унормування)

Таким чином було отримано розлогий опис, психологічну характеристику осіб з різним рівнем психологічної проникливості. Статистичне порівняння досліджуваних груп відбувалося за допомогою критерія Ст'юдента для незалежних вибірок.

Математико-статистична обробка первинних результатів проводилася з використанням комп'ютерної програми SPSS 21.0 for Windows, а для роботи з таблицями, аналізу та візуалізації результатів було також використано MS Excel.

Етап інтерпретації отриманих в роботі результатів передбачав їх осмислення, узагальнення, залучення праць інших дослідників з означеної проблематики для співставлення, а також систематизацію отриманих результатів та надання відповідних висновків.

Отже, емпіричне дослідження проводилося на базі:

- Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»,
- Донецького національного університету імені Василя Стуса,

- Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Загальна вибірка дослідження – 320 осіб, респонденти задіявалися на різних етапах дослідження. Основну вибірку дослідження склали 200 осіб. Було використано комплекс психодіагностичних методик.

В межах даного розділу зупинимося на викладенні результатів пошукування особистісних детермінант з використанням:

- «Тест-опитувальника психологічної проникливості» (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова),
- «Тест-опитувальника товариськості» (О.П.Саннікова),
- «Тест-опитувальника комунікативної креативності» (О.П.Саннікова, Р.В.Бєлоусова),
- «Тест-опитувальника адаптивності» (О.П.Саннікова, О.В.Кузнєцова),
- «Тест-опитувальника емпатії» (О.П.Саннікова),
- «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» (О.П.Саннікова, О.Г.Бабчук),
- «Шіснадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р.Кеттелл).

Також було проводилося спостереження, бесіда з досліджуваними для глибшого визначення детермінант психологічної проникливості.

2.2. Аналіз психодіагностичного інструментарію для вимірювання психологічної проникливості

В психодіагностичній літературі, довідниках з психометрії, було виявлено обмежену кількість психодіагностичних інструментів, спрямованих на вивчення феномена психологічної проникливості.

Українські дослідники найчастіше використовують «Тест-опитувальник психологічної проникливості» авторства О.П.Саннікової та О.А.Кисельової (Кисельова, 1999; Саннікова та ін., 2014).

У дослідженнях А.А.Вовк (2013), І.А.Страцинська (2013), О.А.Оріщенко (2012) та ін. було використано саме цей валідний та надійний інструмент.

Даний психодіагностичний інструмент вимірює так складові психологічної проникливості як (Саннікова та ін., 2014):

1) психологічна зіркість/пильність, яка виявляється у баченні/розпізнаванні психологічних проблем іншого, проникнення в його внутрішні переживання, внутрішній світ, а також легкість, швидкість та відповідність особистості, формування її психологічного образу;

2) соціальна інтуїція, яка виявляється у створенні образ іншого інтуїтивно без логічного обґрунтування, без участі свідомості через аналіз поведінки, особистісних особливостей, міміки/пантоміміки тощо, у людини з вираженим даним показником задіюється чуттєве пізнання, активізується накопичений життєвий досвід;

3) спрямованість на розуміння іншого, яка виявляється у прагненні зрозуміти внутрішній світ іншого, його потреби, психічний стан, переживання, мотиви вчинків, характер тощо;

4) схильність до психологічної інтерпретації, яка аналізує/синтезує існуючої інформації, поведінки, переживань, психологічних особливостей, створення умовиводів, інтерпретацій тощо і на основі цього створення образу іншого;

5) самостійність суджень, яка виявляється у створенні образу іншого на основі власних знань, власного сприйняття та досвіду, власних суджень. Не мають впливу на формування цього образу думка інших людей, їх авторитетність тощо;

6) безпристрасність виявляється у неупередженості безпристрасності сприймання іншого, незалежно від власного ставлення до нього, власних упереджень/настанов;

7) цілісність образу виявляється у схильності до створення цілісного, згорнутого психологічного образу іншого, його риси узагальнюються, виділяються найбільш загальні ознаки людини, образ характеризується стислістю, можливе віднесення до певного типу;

8) гнучкість образу виявляється у тому, що образ іншого може змінюватися в процесі комунікації з ним, він не є застиглим, якщо з'являється нова інформація про психологічні особливості іншого – відбуваються органічні зміни у уявленнях про нього;

9) загальний рівень психологічної проникливості визначається шляхом сумування всіх її показників, кожен з яких є біполярним континуумом (високий/низький рівень прояву) (Саннікова та ін., 2014).

Методика «Психологічна проникливість» авторства М.І.Сологуба, яка містить 70 запитань, які утворюють 8 шкал, що диференціюють фактори проникливості (7) та можна визначити коефіцієнт психологічної проникливості (Сологуб, 1984).

За допомогою даної методики можна визначити рівень розвитку психологічної проникливості, а згодом співставити її з іншими індивідуально-психологічними особливостями особистості (Сологуб, 1984).

В опитувальник М.І.Сологуба включені експрес-методи діагностики і пов'язані з ними фактори: «оцінка», «компетентність», «сила особистості», «емоційність», «іронія та гумор», «соціальний статус» та «творчість» (Помиткіна та ін., 2010).

«Каліфорнійський психологічний опитувальник», його україномовна адаптація містить шкалу Проникливість (на мові оригіналу Insightfulness (Is)), ця шкала входить за задумом авторів в категорію №4 – Особистісні характеристики. Проникливість визначається як «Не може передбачити реакції інших, не цікавиться динамікою поведінки, більше дивиться на те, що люди роблять, ніж на те, що вони думають. Володіє аналітичним розумінням людей і їх мотивації, швидко формує враження, не завжди теплий або співчутливий» (Барко та ін., 2022, С.10).

В іноземній психологічній фаховій літературі наведено відомості щодо опитувальника «Psychological Insight Questionnaire»/Опитувальник психологічного інсайту/ Опитувальник психологічного розуміння (PIQ).

В наявній літературі не виокремлено остаточно показники, що дозволяють виміряти психологічне розуміння, яке за сутністю тотожне психологічній проникливості.

Часто визначається психологічне розуміння як усвідомлення/відкриття про людині, її переживання, поведінку, відношення. Напрацювання з цього питання відбувалося з залученням осіб, що вживають псилоцибін через бесіду, учасники оцінювали психологічну проникливість після псилоцибіну. Індикатори розглядалися декількома експертами для їх максимальної зрозумілості, деякі були видалені, доопрацьовані тощо. Остаточний варіант включав 28 пунктів. Добровольці, які мали досвід вживання психоделічних речовин, пройшли анонімне тестування. Встановлено, що найбільше «проникливого досвіду» було у досліджуваних після прийому псилоцибіну або ЛСД. Висновками засвідчено, що психологічне розуміння можна розглядати як окрему сторону психоделічного досвіду (Davis et al., 2021).

Шкала саморефлексії та психологічної проникливості (SRIS: Grant, Franklin, & Langford, 2002) була розроблена як міра самосвідомості, за допомогою якої можна оцінити внутрішній окремо від саморефлексії психологічну проникливість.

Саморефлексія розуміється авторами як ступінь звертання особистістю увагу на свою поведінку та діяльність, тоді як проникливість виявляється як розуміння цієї поведінки та діяльності. Психологічна проникливість та саморефлексія є значущими у саморегуляції людини, а відтак і у формуванні цілеспрямованої поведінки. Проникливість зв'язана з когнітивною гнучкістю та благополуччям (Trapnell & Campbell, 1999).

В контексті розробки авторської методики пропедевтичного навчання особистісної проникливості студентів, які навчаються в педагогічних закладах вищої освіти було розроблено проєктивну методику. Стимульний матеріал методики містить дванадцять проблемних ситуацій (рівна кількість у двох серіях) з описом достовірних (за свідченням учасників цих ситуацій) життєвих подій, переживань та поведінки учасників (дітей і підлітків) взаємодії з

дорослими та ровесниками, які є учасниками описаних проблемних ситуацій. У досліджуваних у межах виконання методики було завдання – надати закінчення ситуації (містить 3 варіанти можливої відповіді), встановити потреби учасників ситуації. Була ще й друга серія, другий етап дослідження особистісної проникливості серед дітей/підлітків – досліджувані мали проранжувати чинники, які зумовлюють психологічне неблагополуччя учасника навчальної групи (Тищенко, 2014).

Цікава проєктивна методика визначення психологічної проникливості з певними елементами формалізації (як-то містить 3 варіанти можливої відповіді, а не будь-які, які може надати досліджуваний), є результативним психодіагностичним інструментом, містить переваги і недоліки власне проєктивних методик. На жаль, на великих вибірках, її використання потребує додаткових зусиль дослідників, немає також відомостей щодо покомпонентного складу психологічної проникливості.

Методика SIS містить різні шкали і однією з субшкал є шкала психологічної проникливості, яка вимірює її загальний рівень без виділення покомпонентних складових (Elliott and Wexler, 1994).

Розуміння психологічної проникливості, яке різниться у різних першоджерела, особливо в межах різних психотерапевтичних напрямків накладає відбиток і на її діагностику. Важливою є подія, досвід актуалізації психологічної проникливості в межах окремої події (Gibbons et al., 2007).

В науковій літературі часто психологічна проникливість асоціюється, співвідноситься з поняттям антиципації, що у перекладі з латині означає передбачення, випереджаюче пізнання. Розглянемо методики діагностики цієї перцептивної здібності.

Передбачливість людини визначається терміном «антиципація», на думку Б.Ф.Ломова та ін. як здатність приймати рішення, діяти передбачливо з випередженням стосовно майбутніх подій, як когнітивно-регулятивний процес, основою якого є робота мозкових структур. Ґрунтуючись на такому розумінні, К.А.Андроннікова, Ф.М.Заводовський розробили у вигляді

комп'ютерної гри методику діагностики перцептивної антиципації «Знайди шлях» (містить сім показників). Методика (у вигляді гри) містить тридцять рівнів, які представляють ситуацію розміщення м'яча, прямокутника, перешкоди. Досліджуваний домальовує перешкоди на шляху м'яча до досягнення прямокутника. Час проходження методики – 30 хвилин. Методика є валідною, розроблені тестові норми (Андроннікова, Заводовський, 2011), але є досить специфічною у використанні.

І.Г.Батраченко, І.Є.Блавацька пропонують психосемантичну методику діагностики життєвої антиципації (Батраченко, Блавацька, 2013).

Науковці зазначають, що діагностика залежить від першопочаткових концептуальних поглядів – психотерапевтичних, поглядів нейропсихології, нейрокогнітивної психології тощо (Palma, Cosmelli, 2008).

Часто інтуїції розглядають як складову психологічної проникливості або ж як феномен близький до неї. Проаналізуємо наявні психодіагностичні інструменти, призначені для вимірювання інтуїції особистості, її інтуїтивних характеристик.

Дослідницька методика Rational-Experiential Inventory або «Опитувальник інтуїтивного стилю» містить сорок запитань і дозволяє встановити вираженість чотирьох шкал, а саме раціональної здатності, раціональної залученості, досвіду і залученості через досвід (McMorris, 2004), однак дана методика не містить параметр психологічної проникливості.

Україномовна адаптація англomовного опитувальника вимірювання типів інтуїції «Types of Intuition Scale» (автор Дж. Претц та ін.) показала його достатню надійність та валідність. Опитувальник складається з 29 стверджень і дозволяє виміряти холістичний (проміжний тип між «когнітивною й афективною природою психічного відображення дійсності»), афективний (емоційно-почуттєва сфера) та інферентний (когнітивна сфера) типи інтуїції (Ярошук, 2018).

Важливим є виявлення інтуїції, її природи та сутності, а також механізмів інтуїтивної активності, які часто діють всупереч раціональності (Татенко, 2023).

А.О.Лобановою в межах дисертаційного пошукування було розроблено інструментарій для виявлення домінуючого виду (чуттєвої/раціональної) інтуїції особистості. Тест містить 25 індикаторів-питань (14 вимірюють чуттєву інтуїцію, а 11 – раціональну). Здійснена перевірка психометричних характеристик, яка показала задовільні результати (Лобанова, 2019).

Науковці відзначають важливість проникливості, інтуїтивності для розвитку комунікації. Водночас наявні відомості, що ці характеристики є значущими у розвитку особистості, її зростанні. Так, опитувальник «Комплексна самооцінка особистісного зростання» поряд зі шкалою якості міжособистісних відносин містить параметр «інтуїція» (Андрєєв, 2013).

Методика «Здатність до прогнозування» авторства Л.О.Регуш та тест В.Д.Менделевича на думку дослідників призначені для вимірювання одного й того самого феномену (Кофан, Белова, 2017), модифікацію цієї методики у межах дисертаційного дослідження провела Л.О.Подкоритова, на думку якої структуру антиципаційної здатності утворюють логічність, інтуїтивність, та креативність (Подкоритова, 2006).

2.3. Обґрунтування обрання комплексу дослідницьких інструментів

Розглянемо методики, які будемо використовувати як дієві дослідницькі інструменти. Ми зупинили свій вибір саме на цих інструментах, ґрунтуючись на здійсненому аналізі наукової та науково-практичної літератури, а також на результатах власних попередніх (пілотажних) досліджень, власних припущеннях і гіпотезах.

Вважаємо доцільність саме «комплексного підходу до вивчення психологічної проникливості, враховуючи різноманітні аспекти особистості та

детермінанти, що можуть впливати на її рівень та прояви» (Василенко, 2024, с.1026).

Спочатку зупинимося на інструменті для вивчення центрального феномену – психологічної проникливості. Варто зазначити, що у нашому дослідженні, вслід за О.П.Санніковою, ми розглядаємо психологічну проникливість як складну властивість особистості, яка адекватно відбиває внутрішній, психологічний світ іншої людини, що виявляється в умінні швидко і точно складати судження про іншу людину, про його переживання, стан, риси характеру, а нерідко і про наміри. Макроструктура психологічної проникливості ґрунтується на уявленнях про континуально-ієрархічну концепцію особистості і включає: формально-динамічний, змістовно-особистісний та соціально-імперативний (нормативний) рівні (Саннікова, 2014; Сороченко, 2024е):

- До першого відноситься сукупність всіх властивостей, відображають динаміку протікання психічних явищ і індивідуальні властивості конституційного характеру.

Другий – включає в себе власне особистісні властивості (поняття особистості у вузькому сенсі слова): спрямованість, потребово-мотиваційну сферу і т. п.

Третій рівень умовно названий соціально – імперативним (від лат. Imperativus – владний, настійно вимагає, безумовний).

Якщо перші два рівня співзвучні (і вербально, і за змістом) уявленням про двоаспектне психічне (динамічне і змістовне), то третій рівень включає той клас характеристик, який відображає наявні у особистості уявлення про суспільство, моралі, норми, культуру, знання і т. п., і саму мораль особистості.

Третій рівень жорстко контролюється свідомістю. Принцип континуальності в структурі особистості дозволяє при аналізі окремих рис чітко структурувати їх показники, при цьому розглядаючи кожну рису як єдине цілісне утворення, по-різному представлене на різних рівнях структури

особистості і по-різному що виявляється в діяльності (Саннікова, 2014; Сороченко, 2024е).

Оскільки саме ці погляди співзвучні нашим і ми спираємося саме на означену структуру психологічної проникливості, то за результатами аналізу діагностичних інструментів для вимірювання параметрів психологічної проникливості, проведеного у попередньому параграфі, їх відповідності нашим дослідницьким інтересам, ми зупинилися на обранні «Тест-опитувальника психологічної проникливості» (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова) (Саннікова та ін., 2014).

Значущість комунікації, товарищкості особистості, яка володіє психологічною проникливістю позначена у працях багатьох дослідників (О.О.Оріщенко, О.Г.Бабчук, М.Й.Казанжи, О.П.Саннікова, І.А.Страцинська, Н.С.Дмитріюк, Н.О.Кордунова та ін.), що послугувало підґрунтям для обрання «Тест-опитувальника товарищкості» (О.П.Саннікова) та «Тест-опитувальника комунікативної креативності» (О.П.Саннікова, Р.В.Белоусова).

Методика визначення комунікативної креативності містить шкали:

- 1) легкість у спілкуванні,
- 2) схильність до самопрезентації,
- 3) незалежність від зовнішнього тиску,
- 4) конфліктність,
- 5) емоційна стійкість у спілкуванні,
- 6) схильність до маніпулювання,
- 7) експресивність,

8) комунікативна компетентність та загальний показник комунікативної креативності. Кожний первинний фактор є біполярний, як-то «легкість у спілкуванні – трудність у спілкуванні» (Белоусова, 2004).

Адаптивність як базова характеристика проникливої особистості визначена багатьма дослідниками, тож для виокремлення і перевірки гіпотези щодо адаптивності як детермінанти психологічної проникливості, було обрано

«Тест-опитувальник адаптивності» (О.П.Саннікова, О.В.Кузнєцова, 2005, 2014).

Дана методика призначена для вивчення особливостей соціальної адаптивності, які О.П.Саннікова та О.В.Кузнєцова визначають як складну та інтегральну властивість особистості, що звісно призвело до виокремлення її компонентного складу.

Автори зазначають, що «Індивідуально-типологічні особливості адаптивності зумовлені комбінацією таких показників, як:

- широта охоплення сигналів соціуму (ШОСС);
 - легкість розпізнавання, упорядкування та ієрархізації сигналів соціуму (ЛІСС);
 - точність орієнтації в соціальних очікуваннях (ТОСО);
 - усталеність, стійкість емоційного переживання (УЕП);
 - готовність змінюватися (ГЗ);
 - готовність до здійснення дій, спрямованих на подолання невдач (ГПН);
 - готовність до здійснення дій, спрямованих на досягнення мети (ГДМ);
 - загальний показник адаптивності (ЗПА);
 - показник загальної задоволеності (ПЗЗ).
- Методика складається зі стандартної інструкції для обстежуваних, 80 тверджень (по 10 в кожній шкалі), бланку для відповідей, на якому передбачено чотири варіанти відповідей на кожне питання: «безумовно, так», «мабуть, так», «мабуть, ні», «безумовно, ні». Результати перевірки надійності, валідності (метод ділення тесту навпіл, тест-ретест надійність, паралельний тест) і дискримінативності методики досить високі – на значущому 1% рівні» (Саннікова О, Саннікова А., 2014, 118; Кузнєцова, 2005).

Емпатійність і толерантність позначалися у дослідженнях як зв'язані з психологічної проникливістю (О.А.Оріщенко, О.П.Саннікова, О.А.Кисельова, М.Й.Казанжи, О.Г.Бабчук, І.А.Василенко та ін.).

Тож керуючись цією логікою нами було обрано «Тест-опитувальник емпатії» (О.П.Саннікова), дозволяє встановити такі її компоненти-шкали:

емоційна, когнітивна, предикативна, дійова емпатія та загальний показник емпатії (Саннікова, 2003).

«Тест-опитувальник якісних показників толерантності» (О.П.Саннікова, О.Г.Бабчук) являє собою психодіагностичну методику, за допомогою якої можна визначити компоненти толерантності:

- 1) емоційна толерантність;
- 2) когнітивна толерантність;
- 3) поведінкова толерантність та загальний показник прояву даного феномену (Саннікова, Бабчук, 2011).

Розлогий перелік особистісних характеристик, які можуть виступати детермінантами психологічної проникливості, можна визначити за допомогою загальновідомого «Шіснадцятифакторного особистісного опитувальника» (Р.Кеттелл), за допомогою якого можна виміряти особистісні риси-фактори. Наявні первинні та вторинні фактори (кожен з яких має двополюсну структуру), оцінки виражаються у стенах. Показники дозволяють надати повний опис особистості, оскільки вимірюють її комунікативні, емоційні, регулятивні та ін. психологічні риси (Кокун та ін., 2012).

Методика є загальновідомою, надійною та валідною, була використана у багатьох дослідженнях, відповідає цілям нашого пошукування.

Висновки до Розділу 2.

1. Згідно висунутої мети та поставлених завдань, було визначено програму емпіричного дослідження особистісних детермінант психологічної проникливості, яка включала підготовчий, власне дослідницький та інтерпретаційний послідовні етапи. Кожен етап потребує окремої підготовчої роботи і має свою специфіку.

2. Розгляд методів та методик діагностики психологічної проникливості та її різновидів (наприклад, емоційної проникливості) показав, що часто проникливість асоціюється з інтуїцією, антиципацією, відповідною здатністю

чи готовністю (до інтуїції чи до антиципації). Виокремлено незначну кількість психодіагностичних інструментів вимірювання саме психологічної проникливості, більша частка з них іноземною мовою.

Водночас проаналізовані інструменти базуються на авторському погляді і містять шкали згідно виокремленого теоретичного конструкту.

3. За результатами аналізу існуючих психодіагностичних інструментів вимірювання психологічної проникливості, виокремлено коло рис, пов'язаних з нею та методик, що їх вимірюють.

Відтак, до діагностичного комплексу увійшов розлогий перелік тест-опитувальників, а саме: «Тест-опитувальник психологічної проникливості» (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова), «Тест-опитувальник товариськості» (О.П.Саннікова), «Тест-опитувальник комунікативної креативності» (О.П.Саннікова, Р.В.Белоусова), «Тест-опитувальник адаптивності» (О.П.Саннікова, О.В.Кузнєцова), «Тест-опитувальник емпатії» (О.П.Саннікова), «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» (О.П.Саннікова, О.Г.Бабчук), «Шіснадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р.Кеттелл).

4. Обґрунтовано та сформовано репрезентативну вибірку дослідження. До неї увійшли представники соціономічних професій, які за даними наукових джерел володіють розвиненішою психологічною проникливістю, що є передумовою для виявлення особистісних детермінант даного феномену. Обсяг та специфіка вибірки, а також спосіб її добору дозволяють отримати достовірні результати.

Результати досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях:

1. Сороченко О.В. Особливості осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №1. С.74-78. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.14>

2. Сороченко О.В. Толерантність осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №1 (35). С.675-683. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-675-683](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-675-683)

3. Сороченко О.В. Особистісні детермінанти психологічної проникливості: результати емпіричних пошукувань. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №6 (34). С.1632-1639. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-1632-1639](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1632-1639)

4. Сороченко О.В. Теоретико-емпіричні підходи до вивчення психологічної проникливості. Збірник тез доповідей 80 наукової конференції викладачів академії 7-8 травня 2020 р. Одеса: Одеська національна академія харчових технологій. С.429-430.

РОЗДІЛ 3 РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОНИКЛИВОСТІ

Аналіз літератури засвідчує важливість психологічної проникливості у різних сферах людського буття. Найбільш значущим вона є у сфері соціальної комунікації та в професійній діяльності.

Зокрема, Н.Дмитріюк зазначає: «психологічна проникливість і донині залишається дуже важливою якістю, адже вміння швидко й чітко складати психологічну характеристику особистості та розуміти її потребу є запорукою успіху професіях людина – людина» (Дмитріюк, 2019, с.39).

У зарубіжних дослідженнях теж торкаються означеної проблематики, особливо у контексті вивчення експресивної поведінки, яка є предиктором певних міжособистісних наслідків. Важливу роль у ідентифікації експресивних виявів відіграє психологічна проникливість. Сприймання, оцінювання інших людей дозволяє встановити їх внутрішній стан, різні поведінкові особливості, а також впевненість у собі, емоційність, привабливість тощо. Саме психологічна проникливість дозволяє адекватно інтерпретувати експресивні та поведінкові прояви особистості та спрогнозувати їх поведінку, взаємодію з іншими (Ambady, 1992).

Водночас виокремленню та дослідженню особистісних детермінант психологічної проникливості присвячена обмаль робіт (Вовк, 2013 та ін.), не дивлячись на очевидне практичне значення (Сороченко, 2024а).

Вперше цей термін в наукову психологічну літературу ввів Н.П. Єрастов, у зв'язку з питаннями, що стосуються професійної зрілості психолога. Він визначив його як вміння розбиратися в характерах людей та прогнозувати розвиток особистості. О.П.Саннікова визначає її як складну властивість особи, що відбиває внутрішній, психологічний світ іншої людини, проявляється в умінні швидко і точно складати судження про іншу людину, про його переживання, стани, риси вдачі та наміри (Саннікова, 2009,; Сороченко, 2020с).

Розвиваючи психологічну проникливість, можна прогнозувати поведінку інших та розуміти причинно-наслідковий зв'язок між наміром та діями особи. Особливо цінним для людей, що володіють зрілою, розвиненою психологічною проникливістю є те, що вони здатні за пред'явленими їм дистальними характеристиками, експресією інших людей розгледіти їх істинний внутрішній план, який може свідомо чи неусвідомлено ховатися від оточуючих. Люди, яким властива психологічна проникливість, вільно почувають себе в будь-якому середовищі, так як на підставі інформації, отриманої завдяки цій якості, легко прогнозують можливі дії, вчинки оточуючих людей, своїх співрозмовників, опонентів. Така якість, будучи надзвичайно цінним в будь-яких життєвих ситуаціях, притаманна далеко не всім людям. Разом з тим, відомо, що існують професії, де вимоги, що пред'являються до психологічної проникливості фахівців, надзвичайно високі. Це стосується, насамперед, представників соціономічних професій, тобто тих, які пов'язані з людьми. Важно уявити собі психолога, психотерапевта, лікаря, учителя, слідчого, менеджера без здатності до психологічної проникливості (Саннікова, 2006).

«Найпсихологічнішою з усіх психологічних проблем» вважається сприйняття та адекватне розуміння однією людиною іншої, на думку дослідників ще з радянських часів. Адже люди, які характеризуються проникливістю, вільно почувають себе в будь-якому середовищі, оскільки можуть легко прогнозувати ймовірні дії, вчинки оточення, своїх співрозмовників, опонентів (Сороченко, 2020b), тому її вивчення є надзвичайно важливим, а вибірка, як обґрунтовано вище має бути саме з представників соціономічних професій.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського». Загальна вибірка дослідження – 320 осіб, респонденти задіявалися на різних етапах дослідження. Основну вибірку дослідження склали 200 осіб. Було використано комплекс психодіагностичних методик. В

межах даного розділу зупинимося на викладенні результатів пошукування особистісних детермінант з використанням:

- «Тест-опитувальника психологічної проникливості» (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова),
- «Тест-опитувальника товариськості» (О.П.Саннікова),
- «Тест-опитувальника комунікативної креативності» (О.П.Саннікова, Р.В.Белоусова),
- «Тест-опитувальника адаптивності» (О.П.Саннікова, О.В.Кузнєцова),
- «Тест-опитувальника емпатії» (О.П.Саннікова),
- «Тест-опитувальник якісних показників толерантності» (О.П.Саннікова, О.Г.Бабчук),
- «Шіснадцятифакторний особистісний опитувальник» (Р.Кеттелл).

Також було проводилося спостереження, бесіда з досліджуваними для глибшого визначення детермінант психологічної проникливості.

3.1. Сутність психологічної проникливості: результати контент-аналізу

Спочатку розглянемо результати контент-аналізу, який було проведено за участю 60 респондентів. Психологічна проникливість – феноменом, який здавна є об'єктом прискіпливого інтересу науковців та пересічних осіб, які спілкуються, вилаштовують власну діяльність, прагнуть бути успішними, відтак розуміють визначальне значення визначення і врахування психологічних особливостей іншої людини, що і є сутністю психологічної проникливості та утворює актуальність дослідження у цьому напрямку (Сороченко, 2024d).

Психологічну проникливість О.П.Саннікова розглядає як «інтегральну, складну властивість особистості, що адекватно відображає внутрішній, психологічний світ іншої людини, виявляється в умінні швидко і точно скласти судження про цю, іншу людину, про її переживання, стани, риси

характеру, а нерідко і про наміри». Дослідниця зазначає важливість даної якості у розумінні та інтерпретації поведінки людини (Саннікова, 2005, с.170).

Ми у своєму дослідженні дотримуємося означеного трактування психологічної проникливості, водночас, зауважуючи широке коло феноменів, які прямо чи опосередковано виявляються у проявах психологічної проникливості (Сороченко, 2024d).

У межах даного етапу теоретико-емпіричних пошукувань було проведено визначення психологічної проникливості шляхом експертного оцінювання широким колом експертів, які є психологами, педагогами на різних етапах професіоналізації (навчання, професійна діяльність). Загальна кількість експертних оцінювань – 60. Цьому передувало контент-аналіз творів, який дозволив виокремити певні відповідники психологічній проникливості, які потім піддавалися ранжуванню експертами (Сороченко, 2024d).

Взагалі значущою проблемою при застосуванні експертного оцінювання є обрання експертів, оскільки результат регламентується саме ними. Якщо експерт є некомпетентним, то й цінністю отримані результати не володіють. Кожен експерт має надати власну думку про явище, яке досліджується за певною шкалою (Галян, 2009).

Нами добір експертів здійснювався на підставі роботи/навчання за напрямком педагогічним чи психологічним, оскільки це є значущим критерієм розуміння іншої людини, так як у цих сферах професійної діяльності психологічна проникливість важлива і проявляється (Сороченко, 2024d).

Експертне опитування відбувалося шляхом ранжування запропонованих об'єктів, релевантних психологічній проникливості, які були виділені на етапі проведення контент-аналізу творів досліджуваних. Ранжування відбувалося за ступнем відповідності сутності психологічної проникливості (Сороченко, 2024d).

При проведенні було забезпечено відсутність прямого контакту експертів між собою, їх анонімність, «оперування кількісними оцінками і їх аргументацією» (Галян, 2009).

На етапі проведення контент-аналізу було виділено такі одиниці, як найбільш часті відповідники сутності психологічної проникливості: сприйняття людини, соціальний інтелект, антиципаційна спроможність, здатність до розуміння і оцінки інших, міра проникливості, інтуїція, розуміння емоцій, станів, намірів та інших характеристик інших людей, емоційний інтелект, успішність комунікації, психологічна проникливість, соціальна компетентність, прогностичні здібності, перцепція, сензитивність (Сороченко, 2024d).

Експерти ранжували за мірою відповідності опису. Розподіл результатів відбувався наступним чином. Найбільших референсних значень досягли – психологічна проникливість, соціальний інтелект та інтуїція (83,2%). Нижчі ранги зайняли показники емоційно-чуттєвої сфери – емоційний інтелект, розуміння емоцій, станів, намірів та інших характеристик інших людей, сензитивність (43,4%) (Сороченко, 2024d).

Найнижчі – так звана когнітивно-комунікативно-прогностична група – сприйняття людини, антиципаційна спроможність, здатність до розуміння і оцінки інших, міра проникливості, успішність комунікації, соціальна компетентність, прогностичні здібності, перцепція (18,3%) (Сороченко, 2024d).

Відтак, у найбільш узагальненому виді можна зазначити, що окремі сфери особистості, хоча й відіграють значну роль у вияві психологічної проникливості, але не визначальними. Інтегральна сутність психологічної проникливості об'єднує всі сфери особистості та спрямовує на ефективне відображення психологічних характеристик іншої людини та дозволяє максимально успішно психологічних портрет іншої людини (Сороченко, 2024d).

У 2019 році нами було застосовано контент-аналіз для попереднього вивчення уявлень психологів про психологічну проникливість як осіб які самі є проникливими з застосуванням «Твору-самозвіту», яке показало, що вони розуміють психологічну проникливість як явище, яке виявляється у здатності

проникати та розуміти внутрішній світ іншої людини, відчувати та бачити її емоційний стан, здатність побачити правду, вміння проникати у внутрішній світ іншої людини, інтуїція, дар відчувати іншого.

Цікавим є вислів досліджуваних щодо психологічної проникливості як здатності створювати певну атмосферу, яка налаштовує осіб на взаємообмін внутрішніми відчуттями (Саннікова, Сороченко, 2019).

Щодо якостей, які сприяють психологічній проникливості, то респонденти виокремили емпатію (16), уважність (15), спостережливість (6), зацікавленість (4), доброзичливість (5), відвертість (2), доброта, інтуїтивність, об'єктивність (3), асертивність, прийняття даності, толерантність, товарицькість (1) (Саннікова, Сороченко, 2019).

Виокремлювалися також якості, що є перепорою психологічній проникливості, до них відносять егоїзм, відсутність інтересу до інших (3), агресивність (7), дратівливість (4), власні страхи, імпульсивність (2), інфантильність (1). До ознак, за якими можна визначити внутрішній стан іншої особистості, досліджувані віднесли: зовнішній вигляд (11), тілесні реакції, вираз очей, характер (5), настрій, емоції (13), відвертість, досвід, товарицькість (2), голос (6), впевненість у собі (1), міміка (10) (Саннікова, Сороченко, 2019).

Загалом, проведення контент-аналізу дало змогу встановити коло особистісних характеристик, які гіпотетично можна розглядати як особистісні детермінанти даної якості.

3.2. Співвідношення параметрів психологічної проникливості з показниками товарицькості, комунікативної креативності і емпатії

Співвідношення між змінними будемо визначати за допомогою кореляційного аналізу, який використовується з різною метою – для проведення багатовимірною експерименту, кроскультурних досліджень чи у індивідуально-психологічному експерименті у контексті диференціальної

психології (у тому числі досліджують певні особистісні особливості/якості як детермінанти поведінки людини).

Таблиця 3.1.

Значущі кореляційні зв'язки між психологічною проникливістю та товариськістю

		Параметри товариськості				
		Іс	Шс	Лс	Ус	Вс
Показники психологічної проникливості	Пз		142*	438**		208**
	Сі	291**	303**	452**	-213**	
	Ср	181*				-208**
	Спі	355**	212**	268**		
	Сс	254**		349**		
	Б		184**	273**		
	Ц	-211**		-222**		
	Го	175*	209**			
	Рпп	351**	278**	464**		-204**

Примітки: у межах дисертаційної роботи 1) параметри психологічної проникливості: Пз – «психологічна зіркість», Сі – «соціальна інтуїція», Ср – «спрямованість на розуміння іншого», Спі – «схильність до психологічної інтерпретації», Сс – «самотійність створення образу», Б – «безпристрасність (неупередженість)», Ц – «цілісність образу»; Го – «гнучкість здібності до корекції», Рпп – «рівень психологічної проникливості»; 2) Пс – «потреба у спілкуванні», Іс – «ініціативність у спілкуванні», Шс – «широта спілкування», Лс – «легкість спілкування», Ус – «усталеність спілкування», Вс – «виразність спілкування»; 3) «*», «**» – 5%, 1% рівні значущості, відповідно; 4) значення відображено без нулів та ком.

Встановлення кореляційного зв'язку не дає достовірних відомостей про причинно-наслідкову залежність, але дає змогу припустити її та експериментально перевірити, а ось відсутність кореляційного зв'язку повністю спростовує припущення щодо причинно-наслідкової залежності між

змінними. (Романенко, 2016). Саме для виокремлення можливих особистісних детермінант ми й зупинилися на обранні цього методу математичної статистики з доповненням пошукувань результатами якісного аналізу та застосуванням інших методів.

За результатами застосування кореляційного аналізу методики дослідження психологічної проникливості та інструментів, що діагностують інші особистісні особливості, було встановлено наступні дані (Сороченко, 2024a).

Як видно з таблиці потреба у спілкуванні взагалі не пов'язана з психологічною проникливістю, усталеність у спілкуванні від'ємно корелює з соціальною інтуїцією, а з іншими параметрами психологічної проникливості взагалі не зв'язана (Сороченко, 2024a). Узагальнений показник психологічної проникливості (Рпп) на 1% рівні значущості додатно корелює з ініціативністю у спілкуванні, широтою та легкістю спілкування та від'ємно з виразністю спілкування. Це узгоджується з результатами дослідників психологічної проникливості.

Так, А.О.Вовк зауважує, що для становлення психологічної проникливості важливим є здатність відсторонитися від соціального оточення, адже це дасть змогу бути об'єктивним (Вовк, 2013).

Встановлено, що інші параметри товариськості можуть бути детермінантами – такі як ініціативність у спілкуванні, широта кола спілкування, легкість спілкування (додатні значущі кореляти на 1% рівня значущості), а виразність спілкування може навіть негативно позначатися на рівні психологічної проникливості (Сороченко, 2024a).

Дійсно, для розвитку проникливості важливий соціальний досвід, який є різноманітним, а також спрямованість на пізнання та діяльність (Вовк, 2013; Саннікова О., Саннікова А., 2014).

Цікавим з точки зору практики є розгляд творчості у спілкуванні, умінні вилаштовувати комунікацію, креативно, нестандартно мислити виявляється у спілкуванні, можливості прогнозування та передбачення (Павленко, 2016).

Особливо важливим спілкування є для осіб, для яких воно є показником професійної ефективності. Як зазначає С.П.Тищенко, «... ефективне спілкування психолога з різним контингентом людей – один з важливих показників професіоналізму зазначеного спеціаліста, його особистісної проникливості» (Тищенко, 2014, с.38).

В роботах зауважено серед інших характеристик комунікативно креативної особистості їх успішність у становленні комунікації, розуміння іншої людини, вміння передбачати її поведінку (Белоусова, 2004).

Розглянемо встановлені нами співвідношення між комунікативною креативністю та психологічною проникливістю особистості.

Таблиця 3.2.

Значущі кореляційні зв'язки між показниками психологічної проникливості та комунікативної креативності

		Показники психологічної проникливості								
		ПЗ	Сі	Ср	Спі	Сс	Б	Ц	Го	Рпп
Показники комунікативної креативності	ЛС	385**	261**		220**	367**	218**	-276**		368**
	СС			-298**	-210**	155*	-220**	178*		
	НЗТ	433**	312**	167*		377**		-333**		218**
	К									
	ЕСС	448**	380**		249**	198**	267**			456**
	СМ	-216**	-378**			-182*	-168*	163*		-199**
	Екс			145*	181*		160*		-144*	
	КК	480**	203**	158*	407**		280**			484**
	ЗПКК	439**	226**		341**	247**	211**	-141*		408**

Примітки: показники комунікативної креативності: ЛС – «легкість у спілкуванні»; СС – «схильність до самопрезентації»; НЗТ – «незалежність від зовнішнього тиску»; К – «конфліктність»; ЕСС – «емоційна стійкість у спілкуванні»; СМ – «схильність до маніпулювання»; Екс – «експресивність»; КК – «комунікативна компетентність»; ЗПКК – «загальний показник комунікативної креативності».

За результатами нашого дослідження, встановлено багатозначні зв'язки комунікативної креативності та психологічної проникливості, тож серед детермінант психологічної проникливості можна виділити ті, які додатно корелюють з нею, а саме легкість у спілкуванні, незалежність від зовнішнього тиску, емоційну стійкість у спілкуванні, комунікативну компетентність, високий рівень комунікативної креативності (Сороченко, 2024а).

Конфліктність не виявляє корелятив з психологічною проникливістю, а переважна більшість параметрів психологічної проникливості від'ємно корелюють зі схильністю до самопрезентації та схильністю до маніпулювання ($p \leq 0,01$).

Н.О.Соколова, яка у контексті дослідження креативності психолога-консультанта як дієвого чинника прийняття ним ефективного рішення, проводила кореляційний аналіз між параметрами психологічної проникливості та комунікативної креативності. У результаті встановлено додатний значущий корелят між легкістю спілкування та соціальною інтуїцією, а також між незалежністю від зовнішнього тиску та спрямованістю на розуміння, цілісністю образу, а також між конфліктністю та цілісністю образу (Соколова, 2011). Нами отримано більш розлогі кореляційні зв'язки, водночас саме конфліктність не продемонструвала жодного кореляту. Можливо, це пов'язано з особливостями вибірки – дослідниця у вибірку включала менеджерів по зв'язках з громадськістю та з соціальної роботи.

Хоча у деяких дослідженнях зазначено, що особистість, схильна до маніпуляції, характеризується проникливістю, встановлено такий взаємозв'язок при $p \leq 0,05$ у дисертаційному дослідженні О.М.Литвинчук. (Литвинчук, 2011). Мова йде про фактор, який часто інтерпретується як проникливість при перекладі.

Зауважимо, що дослідницею було використано опитувальник Р.Кеттелла, а показник N не всіма дослідниками трактується як проникливість, а визначається також як «Дипломатичність – Прямолінійність» і полюс дипломатичності образно називають полюсом Макіавеллі (Кокун та ін., 2012).

Це співвідноситься з даними нашого дослідження у аспекті незв'язаності додатно психологічної проникливості та маніпулятивності особистості.

Розглянемо особливості взаємозв'язку з емпатією, яка дозволяє проникати у внутрішній емоційний світ людини і, відтак, за нашим припущенням є детермінантою психологічної проникливості (Сороченко, 2024a).

Розглянемо наші результати, зауважимо, що зв'язок з емпатією підкреслено і Н.Дмитріюк (Дмитріюк, 2019).

І.М.Матяш констатує у контексті вивчення чуйності особистості взаємозв'язок психологічної проникливості та товариськості, емпатії, ввічливості, привітності тощо (Матяш, 2015).

О.А.Оріщенко відзначає потужний зв'язок між феноменами емпатії та психологічної проникливості, підкреслюючи, що цей зв'язок традиційно відмічений у контексті психології пізнання людини людиною, їх зв'язує те, що якраз прониклива та емпатійна людина володіє здатністю відчувати, побачити, зрозуміти поведінку, емоції та переживання іншої людини, тому й може передбачати її. Водночас найвищий рівень психологічної проникливості демонструють досліджувані, у яких домінують аутоемпатійні тенденції (Оріщенко, 2012).

Водночас важливо для визначення детермінант встановити диференційованість цього взаємозв'язку, визначивши покомпонентні співвідношення.

Зазначається за результатами аналізу літератури та власними спостереженнями, що надзвичайно висока чутливість, вираженість емпатійного потенціалу не сприяє, а й може стати на заваді проявам проникливості (Оріщенко, 2012). Психологічна проникливість є особливою професійною якістю педагога та водночас «практичним інструментом», за допомогою якого можна проникнути у внутрішній світ дитини, у світ її переживань та почуттів, водночас використовуючи власний досвід,

спостережливість, доброзичливість, загальне позитивне налаштування на світ, що нас оточує (Сологуб, 1994).

Таблиця 3.3.

**Значущі кореляційні зв'язки між показниками психологічної
проникливості та емпатії**

		Параметри емпатії				
		ЕЕ	КЕ	ДЕ	ПЕ	РЕ
Показники психологічної проникливості	Пз		377**	362**		404**
	Сі		150*	259**	-247**	163*
	Ср	396**			161*	285**
	Спі	247**		301**		265**
	Сс	225**		-153*	-402**	-193**
	Б			330**	217**	289**
	Ц		149*		221**	182**
	Го	276**	-483**			
	Рпп	281**		412**		409**

Примітки: ЕЕ – емоційна емпатія, КЕ – когнітивна емпатія, ДЕ – дійова емпатія, ПЕ – предикативна емпатія, РЕ – рівень емпатії.

Узагальнено можна відмітити, що рівень емпатії та емоційний компонент емпатії (ЕЕ), який є стрижневим параметром цього в першу чергу емоційного феномену за результатами кореляційного взаємозв'язку можна вважати особистісними детермінантами психологічної проникливості (Сороченко, 2024a).

3.3. Взаємозв'язок компонентів психологічної проникливості та параметрів адаптивності, толерантності, рис особистості (за Р.Кеттеллом)

Перейдемо до аналізу адаптивності як можливої особистісної детермінанти психологічної проникливості. Якщо розглядати адаптивність як

глибинну, фундаментальну властивість особистості, то дійсно адаптивні люди мають бути більш проникливі (Сороченко, 2024а).

Як видно з Табл. 3.4., параметр спрямованість на розуміння іншого (Ср) взагалі не корелює з адаптивністю, що означає, які як спрямовані на розуміння іншої людини, так і не спрямовані на це, можуть виявляти соціальну адаптивність.

Таблиця 3.4.

**Значущі кореляційні зв'язки між показниками психологічної
проникливості та адаптивності**

		Показники психологічної проникливості								
		ПЗ	Сі	Ср	Спі	Сс	Б	Ц	Го	Рпп
Показники адаптивності	Шосс	282**	245**		146*	307**		-181*		159*
	Лісс	514**	485**				296**			321**
	Тосо	428**	336**		359**		278**			405**
	Уеп	498**	461**				429**			432**
	Гз	403**	334**		225**		597**			481**
	Гкд	315**	377**		218**		360**		150*	442**
	Гдц	238**	160*		406**					292**
	Зз	263**	217**				476**			336**
	Зпа	522**	464**		271**		394**			486**

Примітки: Шосс – «широта охоплення сигналів соціуму», Лісс – «легкість ієрархізації сигналів соціуму», Тосо – «точність орієнтації в соціальних ситуаціях», Уеп – «усталеність емоційних переживань», Гз – «готовність змінюватися», Гкд – «готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на подолання невдач», Гдц – «готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на досягнення цілей», Зз – «стан загального задоволення життям», Зпа – «загальний показник адаптивності» (Саннікова О., Саннікова А., 2014).

За результатами кореляційного аналізу параметри адаптивності переважно додатно корелюють з показниками психологічної проникливості,

особливо однастайність корелятивів простежується з психологічної зіркістю, соціальною інтуїцією, рівнем психологічної проникливості, а також зі схильністю до психологічної інтерпретації та безпристрасністю (неупередженістю) (Сороченко, 2024а).

Н.Жигайло, Р.Карпінська підкреслюють взаємозв'язок психологічної проникливості з толерантністю, емпатією, соціальною перцепцією, соціальним інтелектом, який виявляється у вмінні адаптуватися та орієнтуватися в соціальних ситуаціях (Жигайло, Карпінська, 2022).

За даними досліджень «психологічно проникливі особи мають сформовану естетичну чутливість та потреби, здатні дбати про себе, є комунікативно та соціально компетентними, емоційно стабільними і водночас достатньо чутливими, щоб розуміти інших та співпереживати їм» (Вовк, 2013, с.28).

Адаптивність особистості взагалі є умовою перцептивно-інтерактивної компетентності (Льїна, 2018).

Загалом, встановлено, що параметри емоційної та комунікативної сфери, а також адаптивності з високим рівнем статистичної значущості взаємозв'язані з психологічною проникливістю, тому їх можна розглядати як особистісні детермінанти вияву психологічної проникливості, маркери вираженості психологічної проникливості у особистості. Підтвердження цього факту здійснено в індивідуальних бесідах з досліджуваними, які виокремили та підкреслили їх значущість (Сороченко, 2024а).

Перейдемо до розгляду результатів кореляційного аналізу між показниками психологічної проникливості та толерантності (див. Табл. 3.5).

Отже, показник ПЗ (психологічна зіркість) виявляє додатні зв'язки на 1% рівні з показниками КТ (когнітивна толерантність), ЕТ (емоційна толерантність), ЗПТ (загальний показник толерантності) та на 5% рівні виявлено додатній зв'язок з показником ПТ (поведінкова толерантність).

Показник психологічної проникливості СІ (соціальна інтуїція) виявляє додатній зв'язок на 1% рівні з якісними показниками толерантності ЕТ

(емоційна толерантність), ЗПТ (загальний показник толерантності); з показниками КТ (когнітивна толерантність), ПТ (поведінкова толерантність) виявляє додатні зв'язки на 5% рівні (Сороченко, 2024е).

Такий показник психологічної проникливості як Ср (спрямованість на розуміння іншого) додатно на рівні $p \leq 0,01$, $p \leq 0,05$ корелює зі всіма параметрами толерантності.

Таблиця 3.5.

Значущі кореляційні зв'язки між показниками психологічної проникливості та толерантності

		Показники психологічної проникливості								
		ПЗ	Сі	Ср	Спі	Сс	Б	Ц	Го	Рпп
Показники толерантності	КТ	419**	504**	618**			148*		155*	181*
	ЕТ	625**	278**	325**			169*			428**
	ПТ	175*	152*	174*					178*	
	ЗПТ	497**	425**	212**					163*	395**

Примітки: умовні позначення параметрів толерантності: КТ – когнітивна толерантність; ЕТ – емоційна толерантність; ПТ – поведінкова толерантність; ЗПТ – загальний показник толерантності.

І.М.Матяш зауважує при дослідженні чуйності її зв'язок з розумінням іншого, емпатією та психологічної проникливістю (Матяш, 2015), що корелює з відомостями, що отримані нами.

Між показником Б (безсторонність (неупередженість)) та якісними показниками толерантності КТ (когнітивна толерантність), ЕТ (емоційна толерантність) отримано додатні зв'язки на 5% рівні. Показник психологічної проникливості ГО (гнучкість здібності до корекції) виявляє додатні зв'язки на 5% рівні з показниками КТ (когнітивна толерантність), ПТ (поведінкова толерантність), ЗПТ (загальний показник толерантності). Таким чином, проведений кореляційний аналіз між показниками психологічної проникливості та якісними показниками толерантності показав наявність саме

додатних значущих зв'язків. Встановлені зв'язки дозволяють стверджувати, що зростання толерантності виявляється у збільшенні рівня психологічної проникливості і навпаки (Сороченко, 2024е).

Перейдемо до результатів кореляційного аналізу між параметрами психологічної проникливості та факторами особистості, що наведено нижче у Табл. 3.6. Опишемо встановлені значущі кореляційні зв'язки.

Проведений кореляційний аналіз виявив наявність додатного зв'язку на 1% рівні між показником ПЗ (психологічна зіркість) та факторами N+ (дипломатичність), M+ (мрійливість), Q2+ (самостійність), C+ (емоційна стабільність) та від'ємний зв'язок теж 1% рівня значущості з фактором O+ (схильність до почуття провини).

За даними Г.О.Фіщіної, психологічна зіркість корелює з параметрами емоційного інтелекту (Фіщіна, 2013).

Ми з фактором В, який визначає інтелектуальні характеристики особистості, зв'язку не виявили.

Показник Сі (соціальна інтуїція) виявляє додатні зв'язки на 5% рівні з факторами: A+ (афектотимія), M+ (мрійливість), QI+ (екстраверсія), а на 1% рівні – з факторами N+ (дипломатичність), C+ (емоційна стабільність). Від'ємні зв'язки на 5% рівні з фактором L+ (підозріливість), на 1% рівні з факторами: O+ (схильність до почуття провини), Q4+ (напруженість), QII+ (тривожність).

Показник Ср (спрямованість на розуміння іншого) виявляє додатні кореляції на 1% рівні значущості з A+(товариськість), N+ (дипломатичність) та на 5% рівні із фактором Q1+ (радикалізм). Від'ємні кореляції 1% рівня значущості виявлено з факторами Q4+ (напруженість), QII+ (тривожність).

Спі (схильність до психологічної інтерпретації) додатно корелює з B+ (високий інтелект) ($p \leq 0,05$), N+ (дипломатичність) ($p \leq 0,01$) та Q1+ (радикалізм) ($p \leq 0,05$).

Таблиця 3.6.

**Значущі кореляційні зв'язки між показниками психологічної
проникливості та рисами особистості (за Р.Кеттеллом)**

		Показники психологічної проникливості								
		ПЗ	Сі	Ср	Спі	Сс	Б	Ц	Го	Рпп
Фактори особистості (за Р.Кеттеллом)	MD					141*	637**			
	A		147*	612**			512**			180*
	B				174*		325**	146*		163*
	C	634**	382**			162*		153*	179*	425**
	G								-515**	
	H						201**			
	L		-175*				-264**			
	M	418**	149*			218**	427**		164*	144*
	N	287**	515**	431**	320**	325**	336**			382**
	O	-613**	-420**				-582**		-428**	-484**
	Q1			145*	157*					
	Q2	582**								
	Q4		-463**	-227**			-179*			-175*
	QI		180*				165*			
	QII		-465**	-376**			-414**		-572**	-478**

Примітки: тут і надалі MD (висока самооцінка (+)/ низька самооцінка (-)), A (товариськість (+)/ замкнутість (-)), B (високий інтелект (+)/низький інтелект (-)), C (емоційна стабільність (+) / емоційна нестабільність (-)), E (домінантність (+)/покірність (-)), F (експресивність (+)/стриманість (-)), G (висока нормативність поведінки (+)/безпринципність (-)), H (сміливість (+)/боязкість (-)), I (чутливість (+)/жорсткість (-)), L (підозріливість (+)/наївність (-)), M (мрійливість (+)/практичність (-)), N (дипломатичність (+)/прямолинійність (-)), O (схильність до почуття провини (+)/впевненість у собі (-)), Q1 (радикалізм (+)/консерватизм (-)), Q2 (самостійність (+)/залежність від групи (-)), Q3 (високий самоконтроль (+)/низький самоконтроль (-)) Q4 (напруженість (+)/розслабленість (-)), QI (екстраверсія (+)/інтроверсія (-)), QII (висока тривожність (+)/низька тривожність (-)), QIII (кортикальна жвавість (+)/відсутність кортикальної жвавості(-)), QIV (незалежність (+)/конформність (-)).

Сс (самостійність створення образу) виявляє виключно додатні кореляції з факторами особистості, а саме: з MD+ (висока самооцінка) та С+ (емоційна стабільність) на рівні $p \leq 0,05$, а з М+ (мрійливість) та N+ (дипломатичність) на рівні значущості $p \leq 0,01$.

Б (безпристрасність (неупередженість)) додатно взаємозв'язана на рівні значущості $p \leq 0,01$ з факторами MD+ (висока самооцінка), А+ (товариськість), В+ (високий інтелект), Н+ (сміливість), М+ (мрійливість), N+ (дипломатичність) та від'ємно з L+ (підозріливість), О+ (схильність до почуття провини), QII+ (висока тривожність), а на рівні значущості $p \leq 0,05$ від'ємно корелює з Q4+ (напруженість), а додатно – QI+ (екстраверсія).

Ц (цілісність образу) демонструє виключно додатні кореляційні зв'язки 5% рівня значущості. Зокрема даний показник психологічної проникливості додатно корелює з В+ (високий інтелект) та С+ (емоційна стабільність).

Відносно параметра психологічної проникливості Го (гнучкість здібності до корекції), то встановлена така діагностична картина. Наявні додатні кореляції на рівні $p \leq 0,05$ з С+ (емоційна стабільність), М+ (мрійливість) та від'ємні зв'язки на рівні значущості ($p \leq 0,01$) з G+ (висока нормативність поведінки), О+ (схильність до почуття провини), QII+ (висока тривожність).

Щодо узагальненого показника психологічної проникливості, яким є рівень вираженості даної якості – Рпп (рівень психологічної проникливості) встановлено взаємозв'язки додатні з А+ (товариськість) ($p \leq 0,05$), В+ (високий інтелект) ($p \leq 0,05$), С+ (емоційна стабільність) ($p \leq 0,01$), М+ (мрійливість) ($p \leq 0,05$), N+ (дипломатичність) ($p \leq 0,01$) та від'ємні з О+ (схильність до почуття провини) ($p \leq 0,01$), Q4+ (напруженість) ($p \leq 0,05$), QII+ (висока тривожність) ($p \leq 0,01$).

Отже, проведений кореляційний аналіз показав наявність багатозначних зв'язків між показниками психологічної проникливості та спектром рис особистості, що відображені у факторній структурі за Р.Кеттеллом.

Для нашого дослідження було цікавим підтвердження зв'язку показників психологічної проникливості з фактором Р.Кеттелла N+ (Сороченко, 2020а), який часто трактують як проникливість, а насправді він містить звісно у описі проникливість людини, але розуміється значно ширше: «Образно позитивний полюс називають полюсом Макіавеллі, а негативний – полюсом Руссо.

Особи з високими оцінками за фактором характеризуються удаваністю, обачливістю, проникливістю, вмінням вести себе холодно і раціонально, не піддаватися емоційним поривам, бачити за почуттями логіку. (Сороченко, 2020а).

Вони тримаються завжди коректно, чемно і відчужено, до всього підходять розумно й несентиментально, перед тим, як зробити щось, з холодною аналітичністю оцінюють можливі шанси, хитро й уміло будують свою поведінку, скептично ставляться до лозунгів і закликів, схильні до інтриг і вишуканої підступності» (Кокун, 2012, с.68).

М.Е.Білова, Г.Ш.Коваль, М.К.Кременчуцька в контексті розгляду психологічної проникливості як складової профкомпетентності майбутніх психологів з використанням означеної методики Р.Кеттелла, встановили, що параметр, відповідний за глибину проникнення у внутрішній світ іншої людини, корелює з емоційно-вольовими чинниками особистості (F, I) та інтелектуального блоку (M, Q1) (Білова та ін., 2020).

Соціальне чуття корелює з факторами N, F, M, Q2, Q3. Потреба в розумінні іншої людини корелює з H, Q3 та Q4 (Білова та ін., 2020).

Дані результати цікаво співставити з даними, які отримані нами у дослідженні.

Так, дійсно цікаво співставити кореляти параметрів «спрямованість на розуміння іншого», де ми відмічаємо особливу зв'язаність з емоційно-регулятивною та комунікативною сферами за даними нашого дослідження.

3.4. Особливості товарищкості, комунікативної креативності і емпатії у осіб, що розрізняються психологічною проникливістю

Наступним кроком було здійснено якісний аналіз, який полягав у вивченні рис особистості, що притаманні представникам виділених груп, та описі їхніх психологічних характеристик.

Під час відбору представників груп із високим і низьким рівнем психологічної проникливості попередньо «сирі» бали переводилися у проценти або у стени (для результатів, отриманих з застосуванням 16-факторного особистісного опитувальника Р.Кеттелла).

Це дало нам можливість виділити групи осіб із високим (четвертий квартиль розподілу – від 75 до 100 процентиля) і низьким (перший квартиль розподілу – від 0 до 25 процентиля) рівнем загального показника психологічної проникливості.

Для подальшого порівняння та визначення розбіжностей психологічної проникливості та властивостей особистості, що аранжують її прояв, за допомогою методу типологізації із загальної вибірки осіб ($n=200$) були відібрані представники з високим рівнем загального показника психологічної проникливості (Рпп+, $n=45$) та представники з низьким рівнем загального показника психологічної проникливості (Рпп-, $n=36$) (Сороченко, 2020а).

Розглянемо особливості товарищкості у осіб, що розрізняються високим/низьким рівнем психологічної проникливості (див. Рис. 3.1.).

Візуально видно, що психологічно проникливі особистості (Рпп+) характеризуються легкістю спілкування (Лс+), широтою спілкування (Шс+) та ініціативністю у спілкуванні (Іс), при тому що виразність спілкуванні (Вс+) у представників цієї групи не набагато вище, ніж у представників групи Рпп-.

Цікавим є факт того, що потреба у спілкуванні у них практично однакова, а ось за рахунок наявності психологічної проникливості у представників групи Рпп+ можливе розширення кола спілкування і його успішна реалізація.

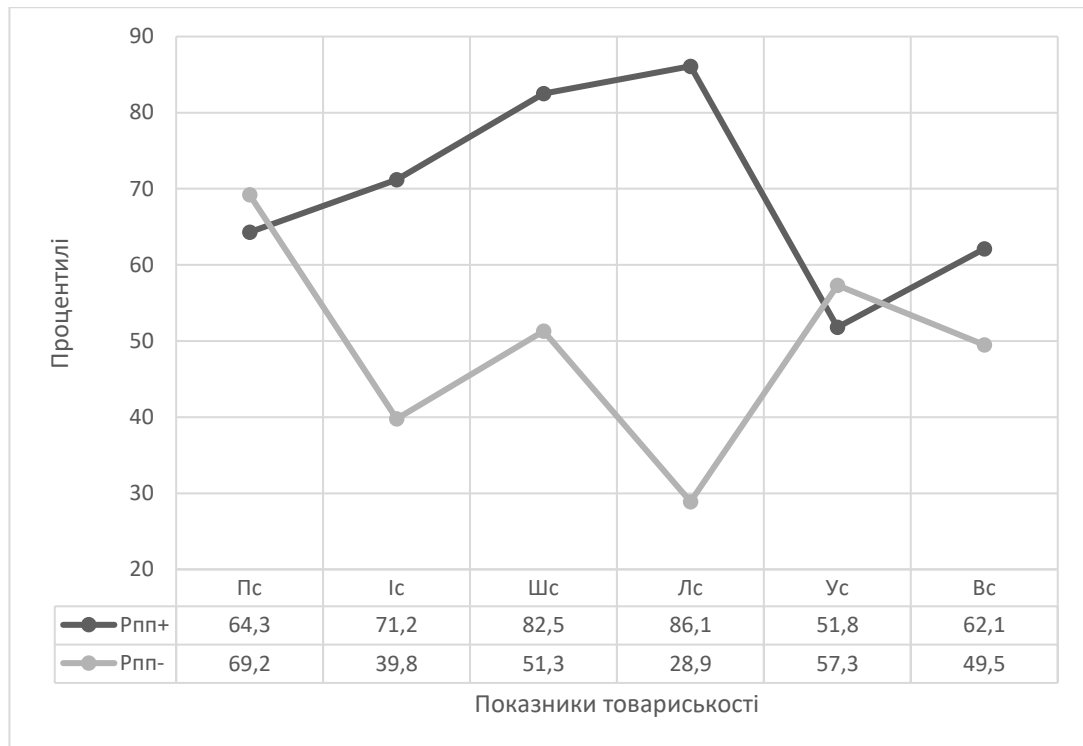

Рис. 3.1. Особливості товариськості у осіб, що розрізняються високим/низьким рівнем психологічної проникливості.

Саме проникливість особистості є складовою її комунікативного потенціалу, комунікативної компетентності, сприяє ефективній комунікації (Gunter, 2022; Казанжи, 2006; Казібекова, 2019 та ін.).

Розглянемо статистично значущі відмінності (див. Табл. 3.7.).

При аналізі цієї та інших таблиць, відсутність знаку перед значенням критерія Ст'юдента (що означає, що він додатний), означає переважання показника у групі психологічно проникливих осіб (Рпп+).

Від'ємний знак перед коефіцієнтом свідчить про переважання параметра у групі осіб Рпп-.

Отже, візуальні відмінності є статистично значущими. Статистично достовірні відмінності виявлено між легкістю спілкування (Лс+), широтою спілкування (Шс+) та ініціативністю у спілкуванні (Іс) з їх переважанням у психологічно проникливих осіб.

Таблиця 3.7

Статистично значущі значення t-критерію Ст'юдента між показниками товариськості у груп осіб з високим та низьким рівнем психологічної проникливості

Групи Рпп+/Рпп-	Показники товариськості		
	Ic	Шс	Лс
Значення t-критерія Ст'юдента	4,25**	4,79**	6,13**

Примітки: тут і далі при порівнянні груп * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Розглянемо специфіку комунікативної креативності у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

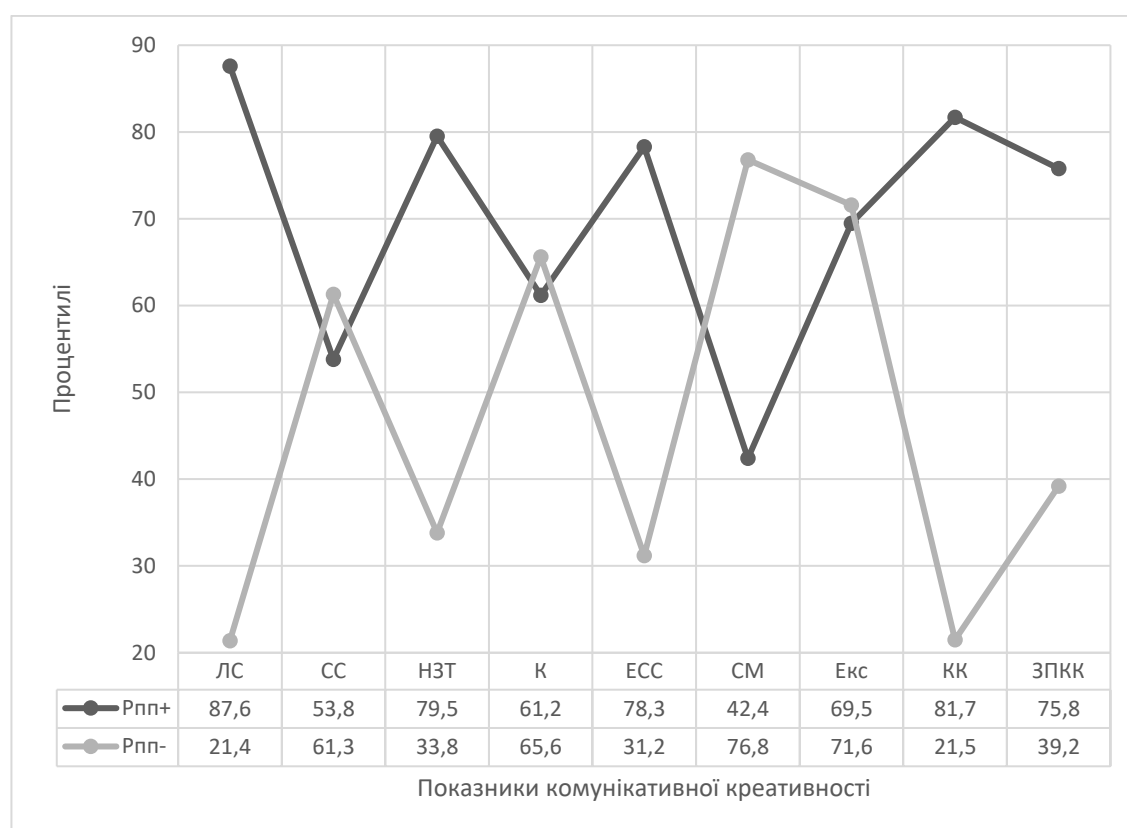

Рис. 3.2. Специфіка комунікативної креативності у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

Отже, психологічні проникливі особи характеризуються високим рівнем комунікативної креативності (ЗПКК+), вони виявляють легкість у спілкуванні

(ЛС+), є комунікативно компетентні (КК+), незалежні від зовнішнього тиску (НЗТ+), експресивні (Екс+), характеризуються емоційною стійкістю у спілкуванні (ЕСС+).

За рівнем вираженості схильності до самопрезентації (СС), конфліктності (К) та експресивності (Екс+) вони практично не відрізняються від групи Рпп-, а ось схильність до маніпулювання (СМ) більш виражена у осіб з низькою психологічною проникливістю.

У дослідженні Н.О.Соколової було встановлено, що для осіб з низьким рівнем психологічної проникливості характерні високий рівень конфліктності та експресивності, але нижчі, ніж у осіб з високим рівнем психологічної проникливості, показники за параметрами «маніпулятивність» та «легкість у спілкуванні». Водночас представники обох груп характеризуються підвищеним рівнем комунікативної креативності (Соколова, 2011).

За даними нашого дослідження, група осіб з низьким рівнем психологічної проникливості мають складнощі у спілкуванні (ЛС-), характеризуються схильністю до самопрезентації (СС+), низькою емоційною стійкістю у спілкуванні (ЕСС-), схильністю до маніпулювання (СМ+), залежністю від зовнішнього тиску (НЗТ-), низькою комунікативною компетентністю (КК-). Водночас вони є досить експресивними (Екс+) та можуть відстояти власні інтереси (К+).

Таблиця 3.8

Статистично значущі значення t-критерію Ст'юдента між показниками комунікативної креативності у груп осіб з високим та низьким рівнем психологічної проникливості

Група Рпп+/ група Рпп-	Показники комунікативної креативності					
	ЛС	НЗТ	ЕСС	СМ	КК	ЗПКК
Значення t-критерія Ст'юдента	7,21**	5,43**	4,29**	3,12*	6,18**	5,78**

Дослідники підкреслюють значущість творчого аспекту в психологічній проникливості, зазначаючи, що складовою психологічної проникливості є фактор творчості як здатність «... дивувати і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, це націленість на відкриття нового і здібність до глибокого усвідомлення досвіду». Саме високий рівень розвитку творчості, креативності дозволяє людині використовувати не тільки свій, а й чужий досвід у процесі оцінювання ситуації, її розуміння (Дмитріюк, Кордунова, 2020, с.173).

Розглянемо специфіку емпатії у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

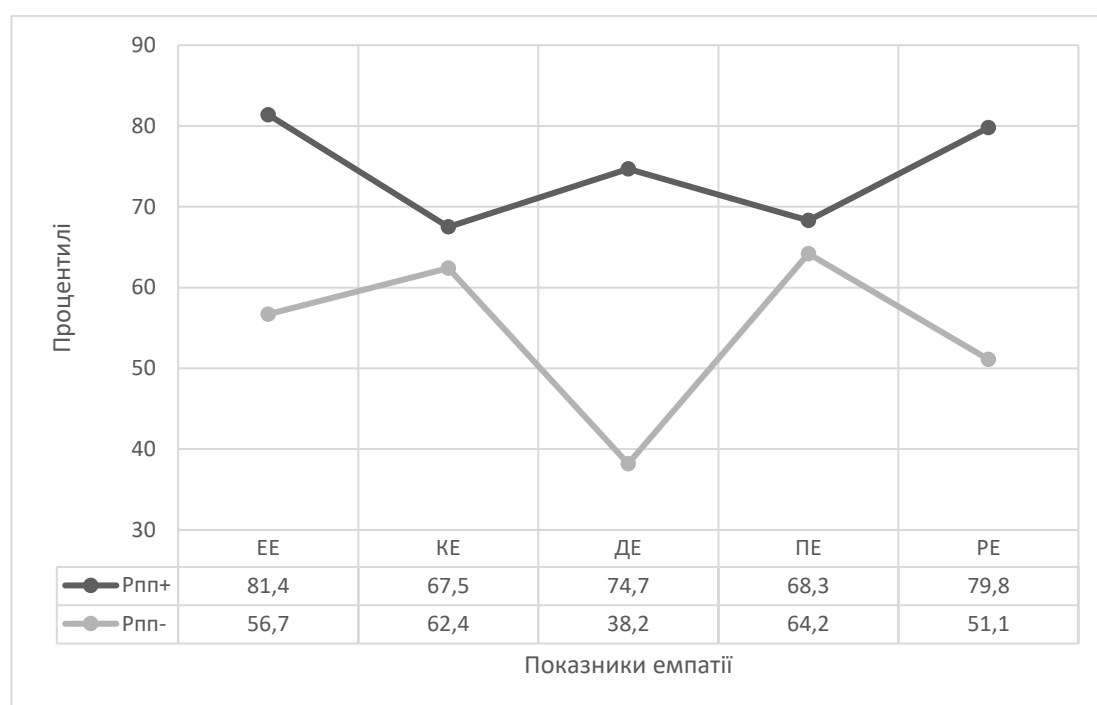

Рис. 3.3. Специфіка емпатії у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

За результатами якісного аналізу встановлено, що особи з високим рівнем психологічної проникливості (Рпп+) характеризуються вираженістю всіх компонентів даного феномену (РЕ+). На відміну від групи Рпп-, їм властивий високий рівень її стрижневої, емоційної компоненти (ЕЕ+), дійовий її прояв (ДЕ+).

О.Соцька зазначає, що «... здатність до емпатії розвиває проникливість – здатність до швидкого та адекватного пізнання людей і відносин, до прогнозування їхньої поведінки. Як компонент висококваліфікованого спілкування, проникливість припускає ряд умінь, зокрема, уважно слухати людей. Емпатійні слухання дозволяють пропускати через себе ті почуття, які переживає співрозмовник, відображати їх, розуміти емоційний стан співрозмовника та поділяти його» (Соцька, 2022, с.98-99).

Розвиток психологічної проникливості особистості досліджувався у осіб, що мають психічні розлади. За результатами встановлено, що її розвиток якраз залежить від емпатії та наявної саморефлексії (Thiriaux та ін., 2020).

Таблиця 3.9

Статистично значущі значення t-критерію Ст'юдента між показниками емпатії у груп осіб з різним рівнем психологічної проникливості

Група Рпп+/ група Рпп-	Показники комунікативної креативності		
	ЕЕ	ДЕ	РЕ
Значення t-критерія Ст'юдента	4,67**	7,13**	5,28**

Результати застосування t-критерія Ст'юдента статистично підтверджують встановлені візуальні відмінності.

Зв'язок емпатії та психологічної проникливості підкреслюють багато дослідників (О.П.Саннікова, О.А.Кисельова, О.А.Оріщенко, С.П.Тищенко, Н.С.Дмитріюк, Н.О.Кордунова та ін.).

Зокрема, встановлено при дослідженні психологічних особливостей педагогів за результатом застосування факторного аналізу фактор, що відображає почуттєву проникливість педпрацівників і виявляється в успішності міжособистісної взаємодії, до нього входить високий рівень розвитку емпатії (Дмитріюк, Кордунова, 2020).

Таким чином, емпатія може розглядатися як особистісний чинник психологічної проникливості.

3.5. Специфіка адаптивності, толерантності, поєднання особистісних рис у осіб з різним рівнем психологічної проникливості

Розглянемо специфіку адаптивності у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

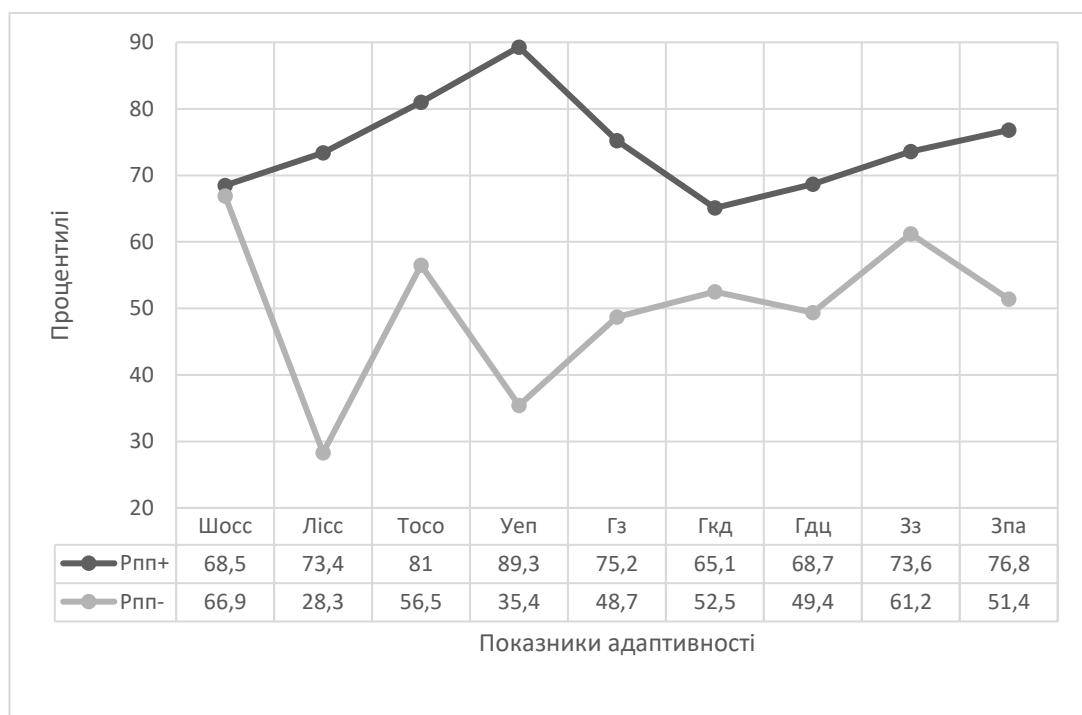

Рис. 3.4. Специфіка адаптивності у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

Отже, за результатами якісного аналізу встановлено, що особи з високим рівнем психологічної проникливості характеризуються як адаптивні, у них високий рівень соціальної адаптивності (Зпа+), бачать сутність, розуміються на причинах поведінки, вчинків (Лісс+), розуміються і можуть визначити соціальні очікування щодо них, можуть спрогнозувати поведінку інших,

передбачити результат взаємодії, здатні самотужки стратегію власної поведінки з врахуванням очікування інших людей (Тосо+), емоційно стабільні, схильні зберігати без істотних змін емоційне переживання, що виникає як реакція на ситуацію (Уеп+).

Саме сукупність цих характеристик суттєво відрізняє їх від осіб з низьким рівнем психологічної проникливості (Рпп-). Загалом можна сказати, що всі показники адаптивності знаходяться у групі Рпп+ практично у 4 квартилі.

Особи з низьким рівнем психологічної проникливості демонструють середній рівень соціальної адаптивності, низькі значення за параметрами легкості ієрархізації сигналів соціуму (Лісс-) та усталеність емоційних переживань (Уеп-).

Встановлені розбіжності у вираженості компонентів соціальної адаптивності у груп з високим/низьким рівнем розвитку психологічної проникливості підтверджено статистично (див. Табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Статистично значущі значення t-критерію Ст'юдента між показниками адаптивності у груп осіб з високим та низьким рівнем психологічної проникливості

Група Рпп+/ група Рпп-	Показники адаптивності				
	Лісс	Тосо	Уеп	Гз	Зпа
Значення t-критерія Ст'юдента	8,84**	7,19**	5,27**	4,87**	4,19**

На наступному етапі нашого дослідження ми вирішуємо завдання вивчення толерантності у осіб із різними проявами психологічної проникливості. Це дає можливість скласти психологічну характеристику особистості в залежності від якісних особливостей її толерантності (Сороченко, 2024е).

Як відомо, психологічний зміст толерантності трактується багатозначно: як стійкість до невизначеності, стійкість до стресу, конфлікту, поведінкових відхилень, етнічна стійкість тощо.

Таким чином, стає зрозуміло, що толерантність – явище багаторівневе і може проявлятися у різних формах: 1) терпимість як відстороненість від соціуму, неучасть, байдужість; 2) смирення в ім'я збереження миру і відповідності соціально схвалюваних зразків; 3) позиція поблажливого ставлення до відмінностей; 4) моральні орієнтації на визнання і повагу прав іншого; 5) відкритість щодо інших, цікавість, інтерес до відмінностей, їх схвалення і сприйняття в якості ресурсу розвитку особистості і суспільства (Сороченко, 2024е).

Наразі можна виокремити багато дефініцій толерантності, визначним у розумінні даного феномену є праці Дж.Мілля «Про волю», у якій толерантність визначається як цінність відмінностей між людьми, між способами їх життя. XX сторіччя знаменується активним дослідженням феномену толерантності. Наразі існує множинність у визначенні толерантності, підходах до її вивчення. Накопичення знань щодо толерантності призводить до глибшого її вивчення внаслідок систематизації наявних напрацювань (Канюк, Іваничко, 2022; Сороченко, 2024е).

На сьогоднішній день можна виділити дві основні тенденції використання терміна толерантності в психології:

1) як позначення індивідуальної властивості (стабільної або ситуативної), що полягає в здатності до збереження саморегуляції при фруструючих (реально чи потенційно) впливах середовища;

2) як позначення здатності до неагресивної поведінки по відношенню до іншої людини на основі відкритості у відносній незалежності від дій іншого. У першому випадку акцент робиться на здатності до самозбереження, у другому – на готовності до взаємодії (Павленко, Мельничук, 2014; Сороченко, 2024е).

У психологічному плані толерантність виступає як характеристика особистості, яка проявляється при взаємодії з оточуючими людьми. На психологічному рівні толерантність проявляється у вигляді внутрішньої установки, добровільного вибору шанобливого ставлення до інших людей, до колективів, націй, держав, культур і релігій (Сороченко, 2024е).

Толерантність як явище психічного життя особистості тісним чином, на думку вчених, пов'язана з такими явищами як (Павленко, Мельничук, 2014; Сороченко, 2024е):

- шанобливе ставлення до самого себе (толерантність до самого себе),
- усвідомлення власної цінності, знання самого себе;
- унікальність особистості;
- критичне і рефлексивне мислення,
- творчість,
- інтелігентність (розглядаються, в свою чергу, як передумови діалогового спілкування);
- відсутність страху;
- тривожності, наявність стабільності і спокою в побуті, міжособистісних і соціальних відносинах;
- гуманність, альтруїзм;
- психологічна проникливість, здатність об'єктивно оцінювати інших людей;
- свідоме придушення почуття неприйняття;
- активність, здатність до рефлексивної саморегуляції і збереженню впевненої поведінки;
- навички відповідного психологічного впливу;
- певна система мотивів, позитивна базова спрямованість, що пов'язана з моральними установками особистості;
- вміння слухати і пригнічувати конфлікти, почуття гумору, контактність, бажання допомагати людям; відповідальність; захищеність,

відсутність загрози або переконаність в тому, що з нею можна впоратися (Павленко, Мельничук, 2014; Сороченко, 2024е).

Розглянемо специфіку толерантності у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

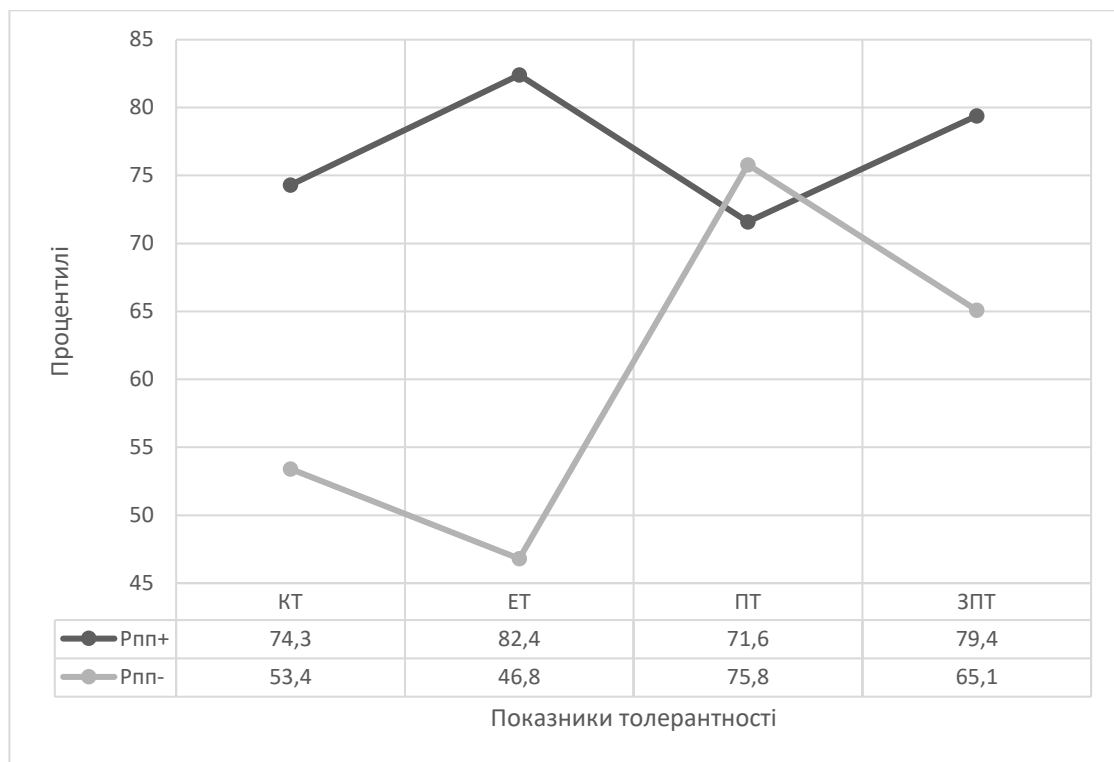

Рис. 3.5. Специфіка толерантності у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

Візуальний аналіз Рис. 3.5. дозволяє відмітити, що профілі осіб з високим рівнем психологічної проникливості свідчать про схильність осіб приймати іншу людину як носія інших форм поведінки, вибудовувати свою поведінку так, щоб дозволяти іншому бути самим собою. Це зовнішня демонстрація позитивного відношення до інших людей, прояв поблажливості, стриманості, ця поведінка, що не порушує права інших людей і тому подібне. Може свідчити про позитивні або нейтральні думки і установки про іншу людину, про такі розумові характеристики і знання, які дозволяють прийняти іншу людину (Сороченко, 2024е).

Високі значення показника емоційного компонента толерантності, свідчать про схильність особи до прояву інтересу, позитивного відношення до іншої людини, про схильність до переживання і прояву (експресія: міміка, пантоміміка, виразні рухи і так далі) таких емоцій, які характеризують ухвалення іншої людини (Сороченко, 2024е).

Профілі осіб з низьким рівнем психологічної проникливості характеризують як нетерпимих, нестриманих, таких, що імпульсивно проявляють свою незадоволеність іншою людиною, подіями, ситуаціями; осіб ворожих по відношенню до чужої думки, до іншої позиції опонента; вказують на наявність таких думок, при яких важко усвідомити і прийняти права іншої людини на свою позицію, на свої почуття і дії (Сороченко, 2024е).

Відсутність поведінкової толерантності (низькі значення даного показника), які були наявні в результатах пілотажного дослідження і можуть виявитися в жорстких і різких реакціях по відношенню до іншої людини, до його висловів, його поведінки; у озлобленості і навіть схильності до насильницьких дій – у результатах основного масиву первинних даних відсутні. Навпаки поведінкова толерантність наявна, вона навіть дещо вища, ніж у представників групи Рпп+. Цей факт ми інтерпретуємо як дотримання соціальних норм, адже рівень емоційної та когнітивної толерантності не є високим, а коливається у межах середньої лінії ряду (Сороченко, 2024е).

Низькі значення емоційного показника толерантності указують на емоційне неприйняття іншої людини, прояв емоційної нестриманості, агресивності, дратівливості, емоційної холодності, відчуженості, зневаги аж до емоційної нетерпимості (Сороченко, 2024е).

Результати нашого дослідження співвідносяться з отриманими іншими дослідниками. Так, встановлено, що найнижчі показники психологічної проникливості отримані у співвідношенні з параметром потреби у розумінні іншої людини, її внутрішнього світу, переживань, вчинків та ін. Встановлено знижений інтерес потреби в розумінні іншої людини (Білова та ін., 2020; Сороченко, 2024е).

Отже, рівень якісних показників толерантності в групі осіб з високим рівнем психологічної проникливості виявився переважно вищим за рівень якісних показників толерантності групи осіб з низьким рівнем психологічної проникливості (Сороченко, 2024е).

Таблиця 3.11

Статистично значущі значення t-критерію Ст'юдента між показниками толерантності у груп осіб з високим та низьким рівнем психологічної проникливості

Група Рпп+/ група Рпп-	Показники толерантності		
	КТ	ЕТ	ЗПТ
Значення t-критерія Ст'юдента	7,82**	9,34**	4,93**

Дані порівняння за статистичним критерієм t-Ст'юдента підтверджують зроблені нами висновки.

Розглянемо особливості поєднання рис особистості (за методикою Р.Кеттела) у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

На рис. 3.6. зображені профілі факторів особистості представників із високим та низьким рівнем загального показника психологічної проникливості. На осі абсцис позначені фактори, на осі ординат – ступінь їх вираженості у стенах. Середня лінія ряду проходить через точку 5,5 стнів (Сороченко, 2020а).

Візуальний аналіз профілю свідчить про те, що представникам із високим рівнем загального показника психологічної проникливості (Рпп+) властиві сміливість (Н+), афектотімія (А+), мрійливість (М+), високий самоконтроль (Q3+), впевненість у собі (О-), довірливість (L-).

Отже, можна стверджувати, що особи з високим рівнем психологічної проникливості (Рпп+) характеризуються сміливістю, активністю, готовністю до ризику і співпраці з незнайомими людьми в незнайомих обставинах, здатністю приймати самостійні, неординарні рішення, схильністю до

авантюризму і прояву лідерських якостей, рішучості у значущих ситуаціях (Н+).

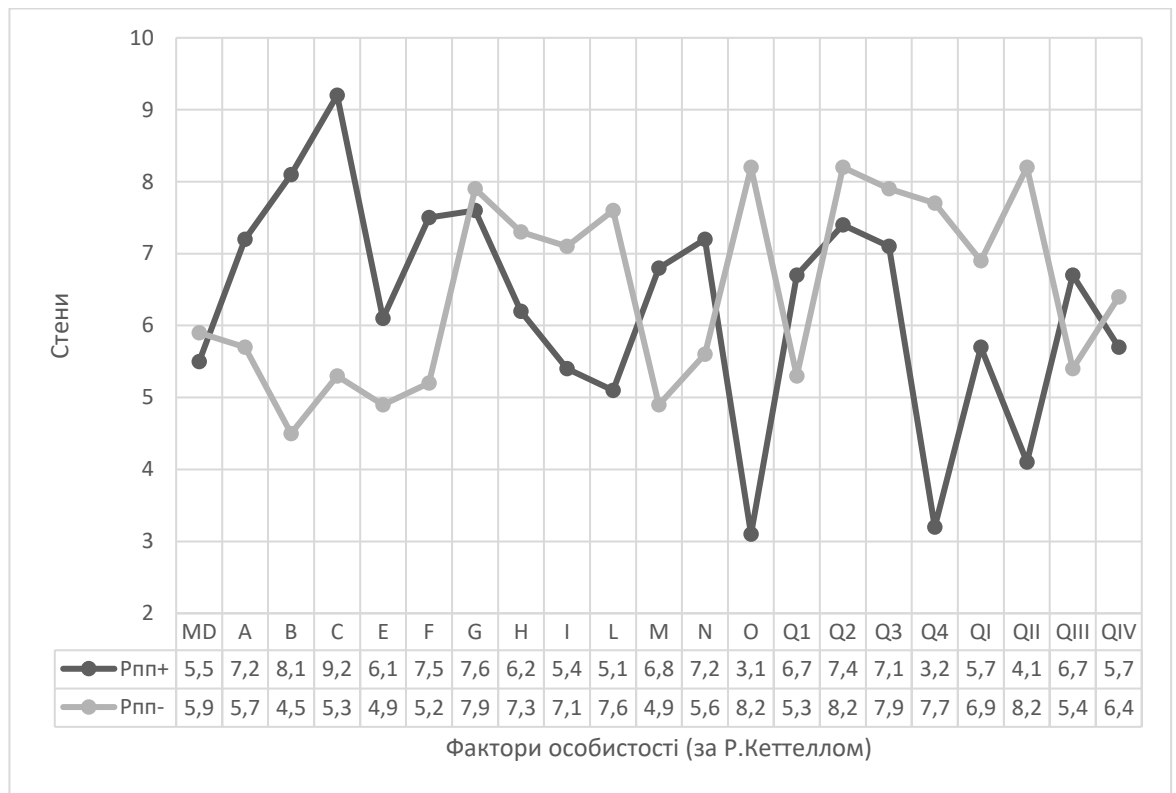

Рис. 3.6. Особливості поєднання рис особистості у осіб, що різняться рівнем психологічної проникливості.

Вони мають достатній рівень товариськості, комунікативних навичок, легкість у встановленні безпосередніх, міжособистісних контактів, відкритість, задовільну пристосованість і адаптацію в новому оточенні, проявляють активність у нівелюванні конфліктів у групі (А+).

Особам даної групи притаманна багата уява, поглинення своїми ідеями, внутрішніми ілюзіями («витає в хмарах»), легкість відмови від практичних міркувань, вміння оперувати абстрактними поняттями, орієнтованість на свій внутрішній світ, мрійливість (М+) (Сороченко, 2020а).

Низькі оцінки за фактором (О-) характеризують даних осіб як таких, що можуть справлятися зі своїми невдачами, на відміну від тих, хто переживає невдачі як внутрішній конфлікт. Існують дані, які свідчать про те, що

антигромадські особистості не страждають від почуття провини. Для них характерні: безтурботність, самовпевненість, життєрадісність, впевненість у собі і у своїх силах, безтурботність, холоднокровність, спокій, відсутність каяття і почуття провини (Сороченко, 2020а).

Серед притаманних їм якостей можуть мати місце: самоконтроль, наполегливість, свідомість, схильність до дотримання етикету, цілеспрямованість, сильна воля, вміння контролювати свої емоції і поведінку (Q3+). Для того щоб відповідати таким стандартам, від особистості потрібна програма певних зусиль, наявність чітких принципів, переконань та врахування громадської думки. Такі особи схильні до організаторської діяльності і досягають успіху в тих професіях, де потрібні об'єктивність, рішучість, врівноваженість (Сороченко, 2020а).

Із боку довірливості (L-) їм характерно: відкритість, товариськість, терпимість, поступливість, свобода від заздрості. Особи з низькою оцінкою відповідного фактора вважають всіх людей добрими, не очікують ворожості і відверто розповідають про себе навіть малознайомим людям. У колективі вони гарно уживаються, веселі, піклуються про своїх товаришів, не прагнуть до конкуренції (Сороченко, 2020а).

Надалі опишемо психологічний портрет групи осіб із низьким загальним рівнем психологічної проникливості (Рпп-). Дані особи відрізняються консерватизмом (Q1-), покірністю (E-), заклопотаністю (F-), підозрілістю (L+) (Сороченко, 2020а).

Для даних осіб характерні пасивність і коротке підпорядкування своїх обов'язків, вони не вірять у себе і свої можливості, схильні брати провину на себе. Для них характерні: м'якість, поступливість, тактовність, лагідність, люб'язність, залежність, покірливість, послужливість, шанобливість, сором'язливість, готовність брати провину на себе, скромність, експресивність, схильність легко виходити з рівноваги (E-) (Сороченко, 2020а).

Вони несамотійні, залежні, прихильні до групи. Представникам даної групи властиві консервативність, стійкість по відношенню до традицій,

сумніви у ставленні до нових ідей і принципів, схильність до моралізації та моралей, опір змінам, вузькість інтелектуальних інтересів, орієнтація на конкретну реальну діяльність (Q1-) (Сороченко, 2020а).

Особи з низькою оцінкою за фактором (F-) є відповідальними, тверезими і серйозними у своєму підході до життя. Разом із тим вони схильні все ускладнювати і підходити до всього занадто серйозно і обережно. Вони постійно сповнені турботами про майбутнє, про наслідки своїх вчинків, про можливі невдачі і нещастя (Сороченко, 2020а).

Вираженість підозрілості (L+) дозволяє характеризувати представників даної групи як обережних, егоцентричних, насторожених по відношенню до людей. Їм притаманна схильність до ревнощів, прагнення покласти відповідальність за помилки на оточуючих, дратівливість. Іноді – автономність, самостійність і незалежність в соціальній поведінці. Слід додати, що даних осіб відрізняє високий рівень тривожності і неспокою, фіксованість на невдачах. Вони скептично відносяться до моральних мотивів поведінки оточуючих, нікому не довіряють, вважають своїх друзів здатними на несправедливість і не бувають із ними до кінця відвертими (Сороченко, 2020а).

Отже, якісний аналіз факторної структури показав, що темпераментальні й характерологічні риси представників різних рівнів психологічної проникливості мають достатньо виражену специфіку, що відповідає психологічним особливостям кожного з рівнів. При цьому представники кожної групи мають індивідуальний набір особистісних властивостей, що пов'язані з фактором N (дипломатичність-прямолинійність) (Сороченко, 2020а).

Як видно з таблиці, візуальні відмінності підтверджуються статистично. Серед найбільш яскравих рис, які розрізняють осіб з високим рівнем психологічної проникливості можна виокремити низький рівень тривожності, відсутність почуття провини/впевненість у собі, не напруженість, високі інтелектуальні здібності, емоційна усталеність.

Таблиця 3.12

Статистично значущі значення t-критерію Ст'юдента між особистісними рисами у груп осіб з різним рівнем психологічної проникливості

Група Рпп+/ група Рпп-	Фактори особистості (за Р.Кеттеллом)				
	В	С	F	I	L
Значення t-критерія Ст'юдента	5,73**	6,91**	3,12*	-2,75*	-3,23*
Група Рпп+/ група Рпп-	Фактори особистості (за Р.Кеттеллом)				
	М	N	O	Q4	QII
Значення t-критерія Ст'юдента	3,09*	3,37*	-7,05**	-6,62**	-6,84**

Водночас встановлені відмінності і щодо їх вищої експресивності (F+), не надмірної чутливості (I=5,4), не надмірної підозріливості (L=5,1) тощо.

І хоча у психологічно проникливих осіб нижчий рівень екстраверсії, все ж він коливається у межах середньої лінії ряду.

В контексті отриманих результатів, їх цікаво співвіднести з відомостями щодо психологічної проникливості інтерналів та екстерналів, отриманими науковцями. Так, встановлено, що саме інтерналам властива розвинена психологічна проникливість (Саннікова, Страцинська, 2015).

І.А.Страцинська зазначає: «Представникам же екстернальної групи властива опора на інтуїцію (CI+), безсторонність (Б+), також і гнучкість суджень (ГО+) – з одного боку, та низька спрямованість на розуміння іншої людини (СР-), утруднення під час складання психологічного образу іншої людини, поверховість суджень про неї (ПЗ-) – з іншого. Як наслідок, неточність у описі психологічного портрету іншої людини» (Страцинська, 2013, с.282).

3.6. Детермінанти психологічної проникливості: результати факторного та множинного регресійного аналізу

У межах даного розділу було викладено результати вивчення взаємозв'язку психологічної проникливості та певних психологічних особливостей особистості, які гіпотетично можуть бути особистісними чинниками її проникливості.

Теоретичний розділ містить теоретико-методологічне обґрунтування зі спиранням на наукові праці інших дослідників обрання для емпіричної перевірки саме цих особистісних особливостей, власне емпіричний розділ містить вже результати кореляційного аналізу та якісного, що дозволяє звужити коло пошуку особистісних детермінант і потребує для доказовості використання багатовимірних статистичних методів.

Для виконання даного завдання нами було обрано структурні методи, а саме факторний аналіз, а серед методів передбачення (екстраполяції) було вирішено зупинитися на обранні множинного регресійного аналізу.

Спочатку розглянемо результати факторного аналізу, застосування якого дозволяти провести угруповання показників (Климчук, 2009).

Саме за допомогою факторного аналізу можна встановити латентні змінні, які є причиною сумісної мінливості ознак, що входять до фактора. Тож задля узагальнення значної кількості первинних даних було проведено факторний аналіз методом максимальної правдоподібності, метод обертання – Varimax. Кількість факторів обчислювалася з використання критерія відсіювання Р.Кеттелла.

Таким чином, було побудовано чотирьох, п'ятифакторну та шестифакторну моделі.

Після перевірки зупинилися саме на шестифакторній моделі, яка пояснює 77,8% загальної дисперсії (див. Табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Шестифакторна модель

№ фактору	Назва фактору	Показники, що входять до фактору	Значення	% дисперсії
1	2	3	4	5
1	Психологічна проникливість	рівень психологічної проникливості	0,86	19,3
		психологічна зіркість	0,78	
		соціальна інтуїція	0,71	
		схильність до психологічної інтерпретації	0,67	
		емоційна емпатія	0,63	
		когнітивна емпатія	0,57	
		легкість у спілкуванні	0,56	
		рівень емпатії	0,55	
		емоційна толерантність	0,48	
2	Комунікативність	комунікативна компетентність	0,77	16,7
		ініціативність у спілкуванні	0,69	
		широта спілкування	0,63	
		легкість спілкування	0,59	
		усталеність спілкування	0,58	
		товариськість	0,55	
		загальний показник комунікативної креативності	0,53	
		потреба у спілкуванні	0,49	

Продовження Табл. 3.13

1	2	3	4	5
3	Готовність до пізнавальної активності	високий інтелект	0,78	14,3
		когнітивна толерантність	0,69	
		самостворення образу	0,63	
		цілісність образу	0,59	
		сміливість	0,59	
		самостворення	0,57	
		точність орієнтації в соціальних ситуаціях	0,54	
		гнучкість здібності до корекції	0,49	
4	Емоційна стабільність	емоційна стабільність	0,83	12,5
		висока тривожність	-0,78	
		незалежність від зовнішнього тиску	0,75	
		емоційна стійкість у спілкуванні	0,73	
		безпристрасність (неупередженість)	0,70	
		усталеність емоційних переживань	0,70	
		схильність до почуття провини	-0,67	
5	Орієнтованість на іншого	спрямованість на розуміння іншого	0,73	9,4
		схильність до маніпулювання	-0,69	
		дійова емпатія	0,67	
		предикативна емпатія	0,66	
		поведінкова толерантність	0,59	
		конфліктність	-0,48	

Продовження Табл. 3.13

1	2	3	4	5
6	Адаптивність	загальний показник адаптивності	0,67	5,6
		готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на подолання невдач	0,65	
		готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на досягнення цілей	0,62	
		готовність змінюватися	0,55	
		незалежність	0,51	
		Загальний % дисперсії		77,8

Підставою для включення змінною саме до даного фактору було максимальне навантаження саме по даному фактору, навіть за наявності включення змінної до інших факторів, але з меншим факторним навантаженням, в ідеалі – мінімальним, що дозволяє трактувати таку факторну структуру як просту.

Фактор «Проникливість».

Основу першого фактора «Проникливість», який є монополярним, утворили показники психологічної проникливості – рівень психологічної проникливості (Рпп+), психологічна зіркість (ПЗ+), соціальна інтуїція (Сі+), схильність до психологічної інтерпретації (Спі+), а також параметри емпатії, як-то емоційна емпатія (ЕЕ+), когнітивна емпатія (КЕ+), рівень емпатії (РЕ+). До фактору також увійшли легкість у спілкуванні (ЛС+) та емоційна толерантність (ЕТ+).

Фактор «Комунікативність».

Змінні, що входять до другого, також монополярного фактора дозволяють інтерпретувати його як «Комунікативність», так як до нього увійшли показники товарищескості та комунікативної креативності:

комунікативна компетентність (КК+), ініціативність у спілкуванні (Іс+), широта спілкування (Шс+), легкість спілкування (Лс+), усталеність спілкування (Ус+) товариськість (А+), загальний показник комунікативної креативності (ЗПКК+), потреба у спілкуванні (Пс+).

Фактор «Готовність до пізнавальної активності».

З високою факторною вагою до третього фактора «Готовність до пізнавальної активності» увійшли високий інтелект (В+), когнітивна толерантність (КТ+), самостійність створення образу (СС+), цілісність образу (Ц), сміливість (Н+), самостійність (Q2+), точність орієнтації в соціальних ситуаціях (Тосо+), гнучкість здібності до корекції (Го+). Це показники рис особистості, психологічної проникливості, адаптивності.

Фактор «Емоційна стабільність».

Четвертий (біполярний) фактор «Емоційна стабільність» об'єднав наступні параметри у першу чергу емоційної сфери: емоційна стабільність (С+), незалежність від зовнішнього тиску (НЗТ), емоційна стійкість у спілкуванні (ЕСС+), безпристрасність (неупередженість) (Б+), усталеність емоційних переживань (Уеп+). Від'ємний полюс представлений параметрами схильність до почуття провини (О-) та тривожність (QII-). Загалом до даного фактору увійшли показники комунікативної креативності, певних емоційних рис особистості, психологічної проникливості та адаптивності.

Фактор «Орієнтованість на іншого».

П'ятий фактор «Орієнтованість на іншого», який є біполярним, охоплює параметри спрямованість на розуміння іншого (Ср+), дійова емпатія (ДЕ+), предикативна емпатія (ПЕ+), поведінкова толерантність (ПТ+). Від'ємний полюс представлений показниками, протилежного спектру зорієнтованості на іншого – схильність до маніпулювання (СМ-), конфліктність (К-). Загалом увійшли параметри психологічної проникливості, комунікативної креативності, емпатії та толерантності.

Фактор «Адаптивність».

І останній, шостий фактор, який пояснює найменшу частку дисперсії, є фактор «Адаптивність» (монополярний), основу якого склали параметри адаптивності – загальний показник адаптивності (Зпа+), готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на подолання невдач (Гкд), готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на досягнення цілей (Гдц), готовність змінюватися (Гз), дипломатичність (N+).

Даний фактор переважно утворили параметри адаптивності та така особистісна риса як дипломатичність, яка представлена у факторній моделі Р.Кеттелла.

Отримані результати факторного аналізу підтверджують наші припущення щодо можливих особистісних детермінант психологічної проникливості.

A.Sutton у цьому аспекті відзначає зв'язаність психологічної проникливості з шкалами, що визначають прийняття та активності, а від'ємно – з емоційними «витратами» (Sutton, 2016).

Цікаві дані дослідження у межах вивчення антиципаційної спроможності встановлено І.М.Кофан та Л.В.Беловою. Так, постійні контакти з іншими людьми детермінують співзалежність антиципаційної спроможності та певних рис особистості, як-то контактність, замкнутість/відкритість, залежність від групи/самостійність, а також підозрілість/довірливість, рівень самоконтролю (Кофан, Белова, 2017).

Для глибшого дослідження особистісних детермінант психологічної проникливості нами було застосовано множинний регресійний аналіз, де залежною змінною виступила Рпп (рівень психологічної проникливості).

Всі інші зв'язані з рівнем психологічної проникливості особистісні характеристики, які є незалежними змінними, будемо розглядати в якості можливих її предикторів.

Загалом побудовану за результатами модель множинного регресійного аналізу можна розглядати в контексті моделі передбачення психологічної проникливості особистості. Крім того, можна відзначити за рівнем

коефіцієнтів регресії, які саме змінні мають більш потужний вплив на вираженість психологічної проникливості.

Підготовка до проведення множинного регресійного аналізу передбачала видалення з матриці для подальшого аналізу змінних, які є складовими лінійних взаємозв'язків (випадків корелятивів близьких до одиниці виявлено не було). Нами було обраний обернений покроковий метод, застосування якого дозволяє відсіяти несуттєві за ступенем впливу змінні, залишивши найбільш значущі.

Як уже зазначалось, залежною змінною виступив рівень психологічної проникливості (Рпп), незалежними змінними були ті, що виявляють кореляти з рівнем психологічної проникливості та задовольняють умовам, позначеним нами вище.

Таким чином, незалежними змінними визначено наступні:

- ініціативність у спілкуванні (Іс),
- широта спілкування (Шс),
- легкість спілкування (Лс),
- виразність спілкування (Вс),
- легкість у спілкуванні (ЛС),
- незалежність від зовнішнього тиску (НЗТ),
- емоційна стійкість у спілкуванні (ЕСС),
- схильність до маніпулювання (СМ),
- комунікативна компетентність (КК),
- емоційна емпатія (ЕЕ),
- дійова емпатія (ДЕ),
- широта охоплення сигналів соціуму (Шосс),
- легкість ієрархізації сигналів соціуму (Лісс),
- точність орієнтації в соціальних ситуаціях (Тосо),
- усталеність емоційних переживань (Уеп),
- готовність змінюватися (Гз),

- готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на подолання невдач (Гкд),
- готовність до здійснення конструктивних дій, спрямованих на досягнення цілей (Гдц),
- стан загального задоволення життям (Зз),
- когнітивна толерантність (КТ),
- емоційна толерантність (ЕТ),
- товариськість-замкнутість (А),
- високий-низький інтелект (В),
- емоційна стабільність-емоційна нестабільність (С),
- мрійливість-практичність (М),
- дипломатичність-прямолінійність (N),
- схильність до почуття провини-впевненість у собі (О),
- напруженість-розслабленість (Q4).

В результаті проведення множинного регресійного аналізу отримано такі результати. Коефіцієнт множинної детермінації (КМД) визначено на рівні 73,8%, тобто рівняння пояснює 73,8% дисперсії, що є досить високим показником.

Власне регресійна модель здатна пояснити близько 74% дисперсії рівня психологічної проникливості, який є залежною змінною.

Як і передбачалося, значний вплив на вираженість психологічної проникливості мають інтелектуальні характеристики (В+).

З цього приводу Marius M. Stanciu, Claudiu Papasteri зазначають, що саме психологічна проникливість потребує від людини вихід за звичні когнітивні межі, використання незвичного ходу думок, дивергентного мислення, високого рівня інтелекту. Зв'язок психологічної проникливості з іншими особистісними рисами досить складний, тож пошук індивідуальних відмінностей, зв'язаних з проникливістю триває. Водночас, встановлено, що тільки інтелект, вік, чоловіча стать та нонконформність можуть розглядатися у якості предикторів (Stanciu, Papasteri, 2018).

Bermejo García, Rosario, Castejón, Juan Luis, Sternberg, Robert J відзначають розвиненість психологічної проникливості у дітей з високим рівнем інтелекту (Bermejo та ін., 1996).

Таблиця 3.14

Рівняння множинної регресії

Залежна змінна	Незалежні змінні
Рпп (рівень психологічної проникливості)	$= 1,238 + 0,63Лс$ (легкість спілкування) $+ 0,59В$ (високий інтелект) $+ 0,47С$ (емоційна стабільність) $+ 0,33КК$ (комунікативна компетентність) $+ 0,29ЕЕ$ (емоційна емпатія) $+ 0,25Шосс$ (широта охоплення сигналів соціуму) $+ 0,21КТ$ (когнітивна толерантність)
Примітки:	числові значення біля змінних-позначок психологічних особливостей – коефіцієнти регресії

Значущими є комунікативні особливості Лс (легкість спілкування), КК (комунікативна компетентність), які створюють основу для пізнання іншого.

Зв'язок психологічної проникливості та комунікативних якостей зазначали багато дослідників (Казанжи, 2006; Казібекова, 2019; Мусатов, 2015 та ін.).

Значущою детермінантою психологічної проникливості є показник адаптивності Шосс (широта охоплення сигналів соціуму), що має комунікативну природу.

Широта охоплення сигналів соціуму визначається авторами діагностичного інструменту як «... наявність у випробуваного здатності широко охоплювати, тонко помічати зміни в новій соціальній ситуації, не упускати ті значущі сигнали, котрі присутні в цій реальності, що, в цілому, забезпечує адекватне, вичерпне уявлення про адаптаційну ситуацію. Такій людині властиві спостережливість, інформованість, уміння помічати щонайменші нюанси поведінки інших людей, нових подій, здатність

одночасно ефективно спілкуватися з декількома людьми (Саннікова О., Саннікова А., 2014, с.117), тож цілком зрозуміло чому широта охоплення сигналів соціуму є детермінантою проникливості.

Встановлена значущість емоційної стабільності (C+) як детермінанти психологічної проникливості.

Взагалі за результатами досліджень емоційна стабільність важлива у актуалізації, прояву проникливості проявляється у всіх сферах задіяння психологічної проникливості, зокрема, у сфері навчання (Bruce & Freeman, 1942), а також є запорукою становлення стресостійкості та когнітивних здібностей (Dienstbier & PytlikZillig, 2021), які так важливі у прояві проникливості тощо.

Емпатія та толерантність теж є детермінантами психологічної проникливості. За даними нашого дослідження – найбільш суттєвий вплив чиняє ЕЕ (емоційна емпатія) та КТ (когнітивна толерантність).

Дослідники підкреслювали взаємозв'язок та взаємообумовленість психологічної проникливості та емпатії (Білова та ін., 2020).

Таким чином, верифіковано модель детермінації психологічної проникливості і встановлено коло її особистісних детермінант.

Цікаво співставити отриману нами модель регресії з результатами множинного регресійного аналізу, які отримала в межах дисертаційного дослідження А.О.Лобанова.

Дослідниця інтуїції встановила чинники, які впливають на вид інтуїції людини (домінуючий). Так, у студентів домінуючим видом інтуїції було визначено раціональний, що пов'язаний з тими характеристиками особистості, як «нормативність поведінки», «практичність-мрійливість», «консерватизм-радикалізм», «схильність до ризику» – вираженість цих характеристик позитивно впливає на інтуїцію особистості, а ось вираженість нейротизму – позначилася негативно на інтуїції досліджуваних. А ось у досліджуваних-лікарів провідним типом є чуттєва інтуїція і на її вираженість впливають позитивно «екстравертованість - інтровертованість», «стриманість -

експресивність», «жорсткість - чутливість», «практичність - мрійливість», а також «схильність до ризику». Як визначено дослідницею, схильність до ризику є чинником, який впливає на вираженість інтуїції взагалі, незалежно від її типу (Лобанова, 2019).

Таким чином, в результаті узагальнення емпіричної інформації, можемо навести конкретизовану та уточнену емпіричним шляхом модель, яка розроблена була нами раніше та наведена у першому розділі.

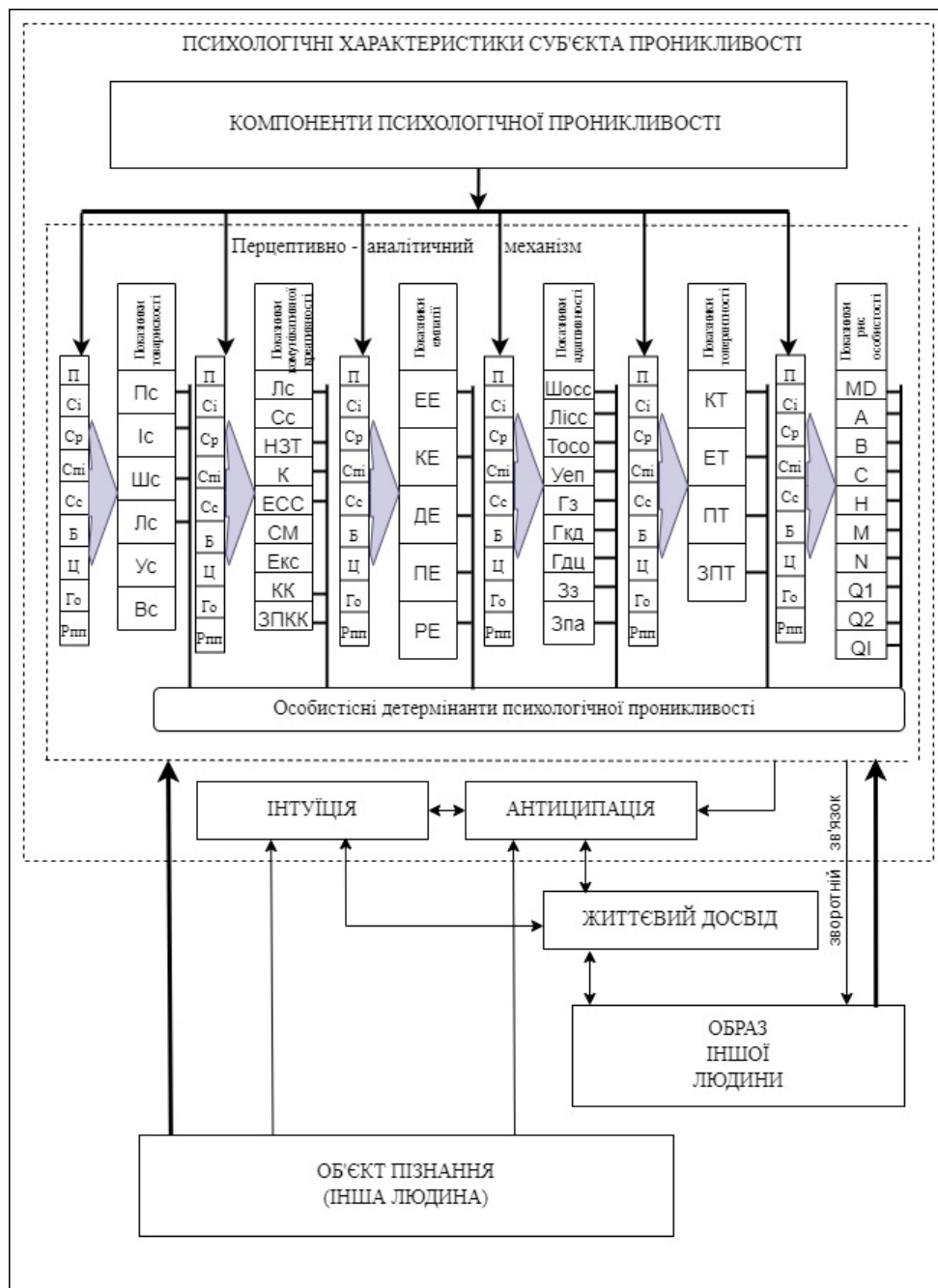

Рис. 3.7. Модель детермінації психологічної проникливості (результати емпіричної верифікації).

Як видно, отримані емпіричні дані органічно розташовані у складових моделі, взаємозв'язані і детермінують прояви психологічної проникливості.

Таким чином, можна стверджувати достовірність результатів з емпіричної верифікації розробленої теоретичної моделі.

3.7. Розвиток психологічної проникливості: практичні рекомендації

Україна зараз переживає надзвичайно складний період у своїй історії, ведучи воєнний конфлікт та одночасно намагаючись розвивати і різні види діяльності. Зокрема, вдосконалювати судово-експертну діяльність відповідно до європейських стандартів якості та ефективності. Судова система в умовах війни відіграє надзвичайно важливу роль, а судова експертиза стає необхідною складовою для розкриття злочинів та захисту правопорядку. Європейські стандарти судово-експертної діяльності вимагають високого рівня професійної підготовки, незалежності та об'єктивності судових експертів. Україна, намагаючись відповідати європейським нормам, зробила значний крок у цьому напрямку. Однак в умовах воєнного конфлікту існують численні виклики, які необхідно враховувати. Важливим аспектом є забезпечення безпеки та конфіденційності судових експертів, які працюють у зоні конфлікту. Їхня робота часто пов'язана з ризиком для життя, і це вимагає спеціальних заходів забезпечення їхньої безпеки та високого рівня професійної підтримки (Сороченко, 2023).

Агенції регіонального розвитку в регіонах, зокрема, в Одеській області в умовах воєнного конфлікту можуть відігравати важливу роль у сприянні судово-експертній діяльності. Вони можуть забезпечити фінансування через пошук інвестицій або грантових програм для покращення інфраструктури та обладнання для судових експертів. Також агенції можуть організовувати спеціальні навчальні програми та тренінги для підвищення кваліфікації судових експертів, враховуючи особливості їхньої роботи в умовах війни. Психологічна проникливість судових експертів є додатковою важливою

якістю в умовах війни. Вони повинні розуміти психологічний стан осіб, які перебувають під дослідженням, і враховувати його при видачі висновків та роботі з доказами. Для підвищення рівня психологічної проникливості агенції можуть сприяти навчанню та тренінгам судових експертів у цьому напрямку (Сороченко, 2023).

Психологічна підготовка та підвищення кваліфікації судових експертів важливі для відповідності європейським вимогам. Вони повинні мати розуміння психологічних аспектів судово-експертної роботи та вміти застосовувати ці знання у вирішенні судових справ. Якщо звернутись до досвіду інших країн, то, наприклад, Ізраїль має значний досвід у судово-експертній діяльності та розробці сучасних методик та підходів до проведення судових експертиз. Їхній досвід може бути важливим джерелом навчання та надихання для України. Особлива увага приділяється психологічним аспектам роботи судових експертів в Ізраїлі, де вони висвітлюють роль та важливість психологічної проникливості у роботі судових експертів у сфері судової психології та психіатрії (Сороченко, 2023).

Професія слідчого відноситься до соціономічних, а отже таких, де найважливішим аспектом діяльності виступає взаємодія з іншими людьми. Саме тому однією з найважливіших професійних якостей, що має вплив на результативність фахової діяльності для цих осіб є психологічна проникливість, наявність якої забезпечує високі досягнення в цьому виді діяльності. Відсутність або низький показник, навпаки, є суттєвим бар'єром, що знижує ефективність роботи слідчого. Підтвердження цьому знаходимо в працях багатьох дослідників (Сороченко, 2020b).

У літературі психологічна проникливість більшістю авторів розглядається як одна з найважливіших соціально-перцептивних властивостей особистості, як деякий комплекс її рис. При цьому не завжди надаються чіткі критерії експлікації цих якостей, відсутній їх опис; часто показники проникливості не систематизовані і не співвіднесені між собою (Саннікова, 2003; Сороченко, 2020b).

Як правило, риси особистості, що важливі у розумінні іншої людини, діагностуються різними методиками, а потім зводяться воедино для інтерпретації отриманих даних. Водночас більшість теоретичних і практичних досліджень показали, що психологічна проникливість як професійно важлива властивість особистості має складну структуру, проте ці дані не дають вичерпних уявлень ні про саму структуру феномена, що вивчається, ні про його складові, ні про його типові й індивідуальні вияви в окремих людей (Саннікова, 2003; Сороченко, 2020b).

Аналізуючи праці дослідників, зокрема, В.Г.Зазикіна, який багато часу приділив вивченню психологічної проникливості та дійшов висновку, що це складна властивість особистості, що виявляється в певних і досить рідкісних особистісно-ділових якостях і спеціальних вміннях. Автор чітко виділяє дві складові проникливості – спостережливість та вміння аналізувати, а вияв проникливості зазвичай пов'язується з угадуванням особистісних рис, характерологічних особливостей, з передбаченням емоційних реакцій і можливих дій іншої людини. Тому психологічна проникливість і вміння осмислювати отриману інформацію з опорою на деякі методи становлять основу проникливості людини, при цьому акцент робиться на аналізі інформації, отриманої шляхом спостереження (Сороченко, 2020b).

Отже, психологічна проникливість виявляється особливо важливою для слідчого, оскільки дізнання та досудове слідство в певному аспекті можна та потрібно розглядати як специфічне психологічне дослідження, що має практичний характер і здійснюється в рамках кримінально-процесуального законодавства. Дійсно, слідчий зобов'язаний пізнавати суб'єктивну сторону злочину, психологічні особливості підозрюваного, обвинуваченого та інших сторін у кримінальному провадженні, їх психічні стани, мотиви, наміри тощо. (Сороченко, 2020b).

Проникливість дуже необхідна як для пізнавальної, так і для комунікативної діяльності працівників слідчих органів, оскільки без розуміння інших людей ефективне спілкування та встановлення обставин злочину

неможливе. Причому, починаючи з огляду місця події, слідчий уже має використовувати свої знання не тільки з юриспруденції, а й психологічні навички та якості. Слідчий має глибоко вникати в сутність справи, мислити нестандартно та виявляти спостережливість, аналізувати, а отже, бути саме проникливою людиною. Він має з найменших слідів на місці злочину відтворювати не тільки картину злочину, а й також зрозуміти хід думок злочинця, передбачити його подальші дії, сконструювати ситуацію, яка в результаті приведе до розкриття злочину (Сороченко, 2020b).

Таким чином, перспективним та актуальним напрямком подальших досліджень є виявлення специфіки психологічної проникливості саме у працівників слідчих органів, розробка інструментів для діагностики та корекції цієї властивості з метою підвищення ефективності розкриття злочинів та притягнення до відповідальності винних осіб (Сороченко, 2020b).

Термін «психологічна проникливість» прийшов в психологію з художньої літератури та означав якість людини, що необхідна для процесу спілкування з іншими людьми. Саме вміння розуміти характер іншої людини, її глибинні переживання, мотиви поведінки, потреби допомагали зарубіжним та українським класикам художньої літератури створювати свої твори. (Сороченко, 2020c).

Важливим, на наш погляд, є огляд наукової літератури, що включає аналіз наукових статей та монографій, публікацій у галузі психології пізнання, клінічної психології та нейропсихології. Особливу увагу приділяємо роботам, у яких розглядаються когнітивні та емоційні аспекти психологічної проникливості, включаючи здатність до емпатії, критичного та аналітичного мислення (О.А.Кисельова, О.П.Саннікова, О.А.Оріщенко).

В основі розвитку психологічної проникливості полягає наявність інтелектуальних якостей особистості. Умовно визначимо основні інтелектуальні якості, які можуть бути розвинені та посилені для підвищення рівня психологічної проникливості. До інтелектуальних якостей можна віднести спостережливість, аналітичне мислення, інтуїцію, критичне

мислення, логічне мислення, інтелектуальну наполегливість, здогадливність та здатність до прогнозування тощо (Білова, Коваль, Кременчуцька, 2020; Дмитріюк, 2014; Саннікова, 2014; Сороченко, 2024g).

Розглянемо докладніше дані якості, можливості та основні напрямки для їх покращення та розвитку. Спостережливість – фундаментальна якість, яка дозволяє фіксувати дрібніші деталі у поведінці та міміці людини. Ця якість необхідна для точного психологічного аналізу та розуміння прихованих емоцій та мотивацій, інтонації голосу та вибір слів (Сороченко, 2024g).

У контексті розвитку психологічної проникливості спостережливість є важливою якістю, яка дозволяє людині краще розуміти внутрішній світ іншої особистості, передбачати її поведінку та ефективно реагувати на невербальні сигнали. Ця якість є основою для формування емпатії та довіри, а також покращує точність психологічної діагностики та терапевтичної роботи (Сороченко, 2024g).

Основні засоби та техніки розвитку спостережливості:

1. Тренування уваги – вміння зосереджуватись на важливих деталях та відфільтровувати нерелевантну інформацію є ключовим для розвитку спостережливості. Регулярні вправи на увагу, такі як медитація усвідомленості (mindfulness meditation), можуть покращити здатність до зосередження та поглибити сприйняття людської поведінки.

2. Вивчення невербальної поведінки – інтерпретація невербальних сигналів, таких як мікровирази обличчя, жести, пози та контакт очей та використання відеоматеріалів, тренувальних програм для аналізу невербальної поведінки може значно підвищити рівень спостережливості.

3. Практичні заняття та рольові ігри – регулярна участь у яких надає можливості спостерігати та аналізувати поведінку один одного в контрольованій обстановці, допомагає розвивати навички точного сприйняття та аналізу людської поведінки.

Аналітичне мислення – здатність до аналізу та синтезу інформації є центральною для інтерпретації поведінки особистості. Ця якість дозволяє

виявляти закономірності та причинно-наслідкові зв'язки у поведінці людей і робити обґрунтовані висновки. Це ключовий елемент психологічної проникливості, що дозволяє розпізнавати та інтерпретувати поведінку та мотивації людини (Сороченко, 2024g).

Критичне мислення – ця якість необхідна для об'єктивної оцінки отриманої інформації, що дозволяє уникати упередженості та стереотипного мислення під час аналізу даних. Вміння оцінювати інформацію, відокремлюючи суб'єктивні думки від об'єктивних фактів (Сороченко, 2024g).

Критичне мислення в психології включає здатність до аналізу, оцінки та синтезу інформації, а також до ідентифікації упередженостей, логічних помилок та некоректних аргументів (Сороченко, 2024g).

Інтуїтивне мислення є ключем до розуміння неочевидних аспектів поведінки особистості, доповнюючи та підтверджуючи висновки, зроблені на основі аналітичного мислення. У психології описується як здатність до миттєвого, часто несвідомого, усвідомлення суті явищ без попереднього аналітичного міркування (Сороченко, 2024g).

Методи та підходи до розвитку:

1. Медитація та практики усвідомленості – регулярне заняття медитацією сприяє розвитку внутрішньої чутливості та усвідомленості, що є ключовим для посилення інтуїтивного мислення.

Медитація допомагає зменшити «шум» перевантаженої свідомості та відкрити доступ до більш тонких внутрішніх сигналів та відчуттів.

2. Робота з мріями та символами – аналіз та інтерпретація мрій та символів.

Ця вправа тренує розум, дозволяючи краще сприймати та інтерпретувати неявну інформацію, що часто виявляється у символах та метафорах.

3. Рефлексивний лист – регулярне ведення щоденника, у якому особистість аналізує свої почуття, думки та інсайти, сприяє поглибленню інтуїтивного розуміння та самосвідомості.

Логічне мислення – це здатність послідовно та систематично організовувати думки, робити висновки на основі наданих даних та використовувати дедуктивні чи індуктивні міркування для вирішення когнітивних завдань (Сороченко, 2024g).

Методи та підходи для розвитку логічного мислення:

1. Навчальні програми та модулі – курси логіки, критичного мислення та психології пропонують структуровані підходи до розвитку логічного мислення. Вони включають вивчення основ логічних структур, типів аргументації та вправи визначення логічних помилок і спотворень.

2. Вирішення проблемних завдань – практика вирішення різноманітних логічних та психологічних завдань сприяє розвитку аналітичних та дедуктивних навичок.

3. Участь у дебатах та дискусіях – регулярна участь у наукових дебатах та дискусіях, особливо з протилежними точками зору, допомагає розвивати вміння будувати логічні аргументи та критично оцінювати аргументи інших. Це також сприяє вмінню швидко формулювати логічно обґрунтовані висновки та відстоювати свою позицію.

4. Читання та аналіз наукової літератури – критичний аналіз наукових статей та книг, що включає оцінку логіки досліджень, методології та висновків, допомагає розвинути здатність до глибокого логічного аналізу та синтезу інформації.

5. Менторство – робота з більш досвідченим ментором або супервізором, який може надавати зворотний зв'язок з приводу логічної структури ваших думок, гіпотез та висновків, є неоціненним ресурсом для покращення логічних навичок.

6. Інтелектуальна наполегливість – це сталість у досягненні інтелектуальних цілей та рішення інтелектуальних завдань, пов'язаних з розумінням людської поведінки (Сороченко, 2024g).

Методи та підходи до розвитку інтелектуальної наполегливості:

1. Завдання для розвитку завзятості – робота із завданнями, які потребують тривалого та поглибленого аналізу, допомагає розвивати вміння наполегливо переслідувати інтелектуальні цілі.

2. Навчання через проблемно-орієнтоване навчання (Problem-Based Learning, PBL) – це підхід, який дозволяє розвивати інтелектуальну наполегливість через роботу над реальними складними проблемами. Цей метод передбачає самостійне визначення проблем, пошук рішень та аналіз результатів, що сприяє розвитку наполегливості та самостійності у навчальному процесі.

3. Рефлексія та саморегуляція – розвиток здатності до саморефлексії допомагає аналізувати та розуміти власні процеси мислення та навчання.

4. Усвідомлене подолання когнітивних викривлень – сприяє розвитку критичного мислення та інтелектуальної наполегливості. Це допомагає уникати автоматичних висновків та помилкових суджень у складних випадках (Сороченко, 2024g).

Догадливість і здатність до прогнозування – здатність швидко та інтуїтивно знаходити рішення або робити припущення на основі доступної інформації, навіть якщо вона неповна чи неоднозначна. Здатність до прогнозування включає передбачення можливих майбутніх подій чи поведінки на основі спостережень та наявних даних (Сороченко, 2024g).

Методи та підходи до розвитку догадливості та здатності до прогнозування:

1. Сценарне планування та моделювання ситуацій – практика через сценарії, які моделюють життєві ситуації, допомагає розвивати вміння швидко аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення.

Ця вправа вчить передбачати можливі розвитку подій та ефективно реагувати на них.

2. Аналіз кейсів із практики – регулярний аналіз реальних чи гіпотетичних життєвих кейсів з метою передбачення результатів чи розробки стратегій втручання. Обговорення цих кейсів з колегами чи наставниками

допомагає поглибити розуміння динаміки випадків та покращити прогностичні навички.

3. Ігри та вправи на розвиток креативності – спрямовані на стимулювання креативного мислення, такі як «мозковий штурм» або імпровізаційні вправи, можуть покращити здатність до швидкого знаходження нестандартних рішень та припущень (Сороченко, 2024g).

Емпатія – емоційна чуйність і здатність відчувати і розуміти емоційний стан іншої людини поглиблює взаєморозуміння та зміцнює відносини. Емоційний відгук на почуття інших поглиблює розуміння їхнього внутрішнього світу (Сороченко, 2024g).

Мотивація пізнання – бажання розумітися на психології інших, що стимулює активну участь у процесі взаємодії (Сороченко, 2024g).

Пам'ять на деталі – ключовий механізм, який допомагає зберігати та оперативно використовувати інформацію про особистісні особливості, поведінкові патерни та переваги людей, полегшуючи процес діагностики та вибору терапевтичних методик (Сороченко, 2024g).

Також слід розглянути концепцію розвитку психологічної проникливості засобами художньої літератури. Художня література надає унікальні можливості для розвитку психологічної проникливості, оскільки вона дозволяє читачам поринати у світ персонажів, їх внутрішні переживання, мотивації та соціальні взаємодії. Через процес читання та аналізу літературних творів особистість може поглибити своє розуміння людської психіки, що сприяє покращенню навичок інтерпретації поведінки та емоцій у реальному житті (Сороченко, 2024g).

Художня література може бути потужним інструментом у розвиток емпатії, інтуїтивного та критичного мислення. Занурення у переживання персонажів допомагає формувати здатність до емпатії, оскільки читач відчуває почуття та переживання разом із персонажами. Це також сприяє кращому розумінню міжособистісних відносин та соціальних динаміків, які є ключовими аспектами у клінічній практиці (Сороченко, 2024g).

Нижче ми розглянемо розвиток психологічної проникливості прийомом художньої літератури:

1. Читання та обговорення літератури – регулярне читання та подальше обговорення художніх творів на семінарах або у навчальних групах дозволяють глибше аналізувати та розуміти поведінку та внутрішній світ персонажів. Обговорення різних інтерпретацій з іншими учасниками може розширити сприйняття та сприяти розвитку критичного мислення (Сороченко, 2024g).

2. Письмові роботи з аналізу літературних персонажів – письмовий виклад аналізу персонажів та подій у художніх творах потребує глибокого розуміння психологічних аспектів їхньої поведінки. Ця вправа допомагає розвивати аналітичні та рефлексивні навички, необхідні для психологічної оцінки (Сороченко, 2024g).

3. Творче моделювання та рольові ігри – використання літературних персонажів та сценаріїв для рольових ігор дозволяє експериментувати з різними психологічними стратегіями та підходами, що сприяє розвитку інтуїтивних та здогадливих навичок.

Таким чином, завдяки зростаючій потребі в глибокому розумінні міжособистісних взаємодій у різних сферах людської діяльності, психологічна проникливість виходить на перший план як важлива компетенція.

У науковій літературі все ще залишається багато нерозв'язаних питань, зокрема щодо визначення детермінант психологічної проникливості та напрацювання щодо розвитку даного явища, який сприяє у особистості більш глибоко розуміти характери, почуття, емоційні стани та індивідуально-психологічні особливості реальних людей (Сороченко, 2024g).

Висновки до Розділу 3.

1. Загалом, проведення контент-аналізу дало змогу встановити коло особистісних характеристик, які гіпотетично можна розглядати як особистісні

детермінанти даної якості. Серед них значущими є емпатія, толерантність, товариськість, впевненість у собі, інтерес до інших тощо. Як найбільш часті відповідники сутності психологічної проникливості досліджуваними виділялися: сприйняття людини, соціальний інтелект, антиципаційна спроможність, здатність до розуміння і оцінки інших, міра проникливості, інтуїція, розуміння емоцій, станів, намірів та інших характеристик інших людей, емоційний інтелект, успішність комунікації тощо.

2. Встановлено тісні додатні кореляційні зв'язки показників психологічної проникливості та параметрів комунікативної сфери особистості, що підтверджує важливу роль комунікації у формуванні, розвитку, становленні та прояву психологічної проникливості. Адже для розвитку проникливості важливий різноманітний соціальний досвід, який набувається у соціальній взаємодії. Узагальнений показник психологічної проникливості виявляє додатні кореляти з ініціативністю у спілкуванні, широтою та легкістю спілкування, а від'ємно – з виразністю спілкування, що узгоджується з результатами досліджень у контексті того, що виразність спілкування може навіть негативно позначатися на рівні психологічної проникливості.

Визначено зв'язаність комунікативної креативності та психологічної проникливості. Зокрема, встановлено статистично значущі додатні кореляти з легкістю у спілкуванні, незалежністю від зовнішнього тиску, емоційною стійкістю у спілкуванні, комунікативною компетентністю, загальним рівнем комунікативної креативності та від'ємні зі схильністю до самопрезентації та схильністю до маніпулювання, які не є маркерами психологічно проникливої особистості.

3. Узагальнено можна відмітити, що рівень емпатії та емоційний компонент емпатії, який є стрижневим параметром цього в першу чергу емоційного феномену, та дійова емпатія за результатами кореляційного аналізу взаємозалежні з психологічною проникливістю. Параметри емоційної та комунікативної сфери, а також адаптивності з високим рівнем статистичної значущості взаємозв'язані з психологічною проникливістю, тому їх можна

розглядати як особистісні детермінанти вияву психологічної проникливості, маркери її вираженості у особистості. Підтвердження цього факту здійснено в індивідуальних бесідах з досліджуваними, які виокремили та підкреслили їх значущість.

4. Визначено, що у психологічному плані толерантність виступає як характеристика особистості, яка проявляється при взаємодії з оточуючими людьми. Толерантність як явище психічного життя особистості тісним чином пов'язана з соціабельними характеристиками особистості. За результатами кореляційного аналізу встановлено взаємозалежність та взаємообумовленість толерантності та психологічної проникливості. Встановлено додатні значущі зв'язки зі всіма компонентами толерантності. Такий показник психологічної проникливості як спрямованість на розуміння іншого додатно на 1% та 5% рівні значущості корелює зі всіма параметрами толерантності. Встановлені зв'язки дозволяють стверджувати, що зростання толерантності виявляється у збільшенні рівня психологічної проникливості і навпаки.

Окреслено коло особистісних рис, які тісно взаємозв'язані з психологічною проникливістю. Серед додатних найбільш часті з дипломатичністю, мрійливістю, самостійністю, високою самооцінкою, емоційною стабільністю, товариськістю, високим інтелектом, сміливістю. Серед від'ємних – значущими є кореляти зі схильністю до почуття провини, підозріливості, напруженості, тривожності. Визначений перелік дозволяє орієнтуватися на стійкі особистісні характеристики у прогнозуванні психологічної проникливості.

5. Визначено та проаналізовано психологічні особливості осіб з високим та низьким рівнем психологічної проникливості.

За результатами якісного аналізу встановлено, що психологічно проникливі особистості характеризуються легкістю, широтою та ініціативністю спілкування, при тому що виразність у спілкуванні та потреба у представників цієї групи не набагато вище, ніж у осіб з низьким рівнем психологічної проникливості. Їм властивий високий рівень комунікативної

креативності, вони є комунікативно компетентні, незалежні від зовнішнього тиску, експресивні, характеризуються емоційною стійкістю у спілкуванні. За результатами якісного аналізу встановлено, що особи з високим рівнем психологічної проникливості характеризуються загальною емпатійністю, їм властивий високий рівень її стрижневої, емоційної компоненти та дійовий її прояв.

Проникливі особи характеризуються як адаптивні, у них високий рівень соціальної адаптивності, бачать сутність, розуміються на причинах поведінки, вчинків, розуміються і можуть визначити соціальні очікування щодо них, можуть спрогнозувати поведінку інших, передбачити результат взаємодії, здатні самотужки стратегію власної поведінки з врахуванням очікування інших людей, емоційно стабільні, схильні зберігати без істотних змін емоційне переживання, що виникає як реакція на ситуацію. Саме сукупність цих характеристик суттєво відрізняє їх від осіб з низьким рівнем психологічної проникливості. Загалом можна сказати, що практично всі показники соціальної адаптивності знаходяться у представників даної групи у 4 квартилі.

Є толерантними, приймають іншу людину як носія інших форм поведінки, вибудовують свою поведінку так, щоб дозволяти іншому бути самим собою. Ця зовнішня демонстрація позитивного відношення до інших людей, прояв поблажливості, стриманості тощо свідчить про установки щодо іншого, про такі особистісні характеристики, які дозволяють прийняти іншу людину такою, якою вона є

Встановлено, що особи з високим рівнем психологічної проникливості характеризуються сміливістю, активністю, готовністю до ризику і співпраці з незнайомими людьми в незнайомих обставинах, здатністю приймати самостійні, неординарні рішення, схильністю до авантюризму і прояву лідерських якостей, рішучості у значущих ситуаціях. Вони мають достатній рівень товарищескості, комунікативних навичок, легкості у встановленні безпосередніх, міжособистісних контактів, відкритість, задовільну пристосованість і адаптацію в новому оточенні, проявляють активність у

нівелюванні конфліктів у групі. Вміють самотужки справлятися зі своїми невдачами, на відміну від тих, хто переживає невдачі як внутрішній конфлікт. Серед притаманних їм якостей можна виділити самоконтроль, наполегливість, цілеспрямованість, вміння контролювати свої емоції і поведінку, відкритість, товариськість, терпимість, поступливість, свобода від заздрощів.

6. Якісний аналіз показав, що осіб з низьким рівнем психологічної проникливості (на відміну від осіб з високим рівнем) характеризують як нетерпимих, нестриманих, таких, що імпульсивно проявляють свою незадоволеність іншою людиною, подіями, ситуаціями; осіб ворожих по відношенню до чужої думки, до іншої позиції опонента; вказують на наявність таких думок, при яких важко усвідомити і прийняти права іншої людини на свою позицію, на свої почуття і дії тощо. Їм властива вираженість потреби спілкування та водночас низький рівень легкості спілкування, його широти та складнощі прояву ініціативи. За рівнем вираженості схильності до самопрезентації, конфліктності та експресивності не відрізняються від групи осіб з низьким рівнем психологічної проникливості.

У представників даної групи низький рівень комунікативної креативності, комунікативної компетентності, емпатійності, складнощі у протидії зовнішнього тиску. Вони виявляють відсутність емоційної стійкості у спілкуванні та водночас їм властива схильність до маніпулювання, самопрезентації, є досить експресивними та можуть відстояти власні інтереси, демонструють середній рівень соціальної адаптивності, їм складно визначати та проводити ієрархізацію сигналів соціуму, у них низька усталеність емоційних переживань. Проявляють нетерпимість, нестриманість, імпульсивність у незадоволенні іншою людиною, її думками, словами, подіями, ситуаціями. Водночас демонструють поведінкову толерантність, що ми інтерпретуємо як намагання дотримуватися існуючих соціальних норм. Представникам даної групи властиві консервативність, стійкість по відношенню до традицій, сумніви у ставленні до нових ідей і принципів, схильність до моралізації, опір змінам, вузькість інтелектуальних інтересів,

орієнтація на конкретну реальну діяльність, водночас відповідальність, та підозріливість. Їм властиві пасивність, підпорядкування своїх обов'язків, схильність брати провину на себе, м'якість, поступливість, тактовність, залежність, покірливість, експресивність, схильність легко виходити з рівноваги, середній рівень самооцінки та комунікативності.

7. За допомогою факторного аналізу встановлено латентні змінні, які обумовлюють мінливість ознак, що входять до кожного фактору, а також місце досліджуваних компонентів психологічної проникливості в сукупності психологічних характеристик особистості.

Такими латентними змінними є психологічна проникливість, комунікативність, готовність до пізнавальної активності, емоційна стабільність, орієнтованість на іншого та адаптивність.

Основу фактору психологічної проникливості утворили показники відповідного феномену, що дає змогу стверджувати, що рівень психологічної проникливості, психологічна зіркість, соціальна інтуїція та схильність до психологічної інтерпретації є стрижневими її компонентами, а доєднання параметрів емпатії, толерантності та комунікативних характеристик інтерпретується нами у контексті їх значущої ролі в детермінації психологічної проникливості.

Аналіз кожного фактору показав залученість окремих показників психологічної проникливості до факторів, їх особливо потужний зв'язок з ними. Таким чином, можна стверджувати, що в найбільш загальному вигляді саме параметри комунікативності, готовності до пізнавальної активності, емоційної стабільності, орієнтованості на іншого та адаптивності є особистісними детермінантами психологічної проникливості.

8. Встановлено за результатами множинного регресійного аналізу, що предикторами психологічної проникливості є легкість спілкування, високий інтелект, емоційна стабільність, комунікативна компетентність, емпатійність (важливою є саме емоційна її складова), широта охоплення сигналів соціуму, когнітивна толерантність, що дозволяє підтвердити емпірично модель

детермінації психологічної проникливості і встановлене коло її особистісних детермінант.

9. В основу розвитку психологічної проникливості покладається робота у декількох напрямках: розвитку структурних її компонентів, а також інтелектуальних якостей та напрацювання певних вмінь та навичок. Мова йде про спостережливість, аналітичне мислення, інтуїцію, критичне мислення, логічне мислення, інтелектуальну наполегливість, здогадливість та здатність до прогнозування. Водночас активного розвитку мають набувати саме особистісні детермінанти психологічної проникливості, саме така системна робота призведе

Результати досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях:

1. Сороченко О.В. Особливості осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №1. С.74-78. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.14>

2. Сороченко О.В. Толерантність осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №1 (35). С.675-683. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-675-683](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-675-683)

3. Сороченко О.В. Особистісні детермінанти психологічної проникливості: результати емпіричних пошукувань. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №6 (34). С.1632-1639. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-1632-1639](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1632-1639)

4. Саннікова О.П., Сороченко О.О. Уявлення майбутніх психологів про психологічну проникливість. Ресурси та чинники психологічного благополуччя особистості. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 21 березня 2019 р.). Одеса: ВМВ, 2019. С.70-76.

5. Сороченко О.В. Психологічна проникливість як складова професіоналізму працівників слідчих органів. Актуальні питання теорії та

практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 23-24 квітНЯ 2020 р.). Т.1 / гол. ред.: О.М.Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С.281-283.

6. Сороченко О. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України з урахуванням європейських стандартів: роль агенцій регіонального розвитку України. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 8 вересня 2023 року) / відп. ред. А.Черемнова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С.176-178.

7. Сороченко О.В. Сутність психологічної проникливості – думка широкого кола експертів. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 25-26 квітня 2024 р.). Одеса: Університет Ушинського, 2024. С.47-50.

ВИСНОВКИ

1. Шляхом теоретико-методологічного аналізу основних наукових вимірів і підходів до розуміння психологічної проникливості, встановлено її характеристики як системного, структурно-ієрархічного явища. Визначено основні засади виникнення та формування проникливості як грані соціальної перцепції у поєднанні з антиципацією та інтуїцією, які доповнюють і часто переплітаються з психологічною проникливістю в процесі міжособистісного спілкування.

2. Розроблена покомпонентна структура та відповідна модель функціонування психологічної проникливості. Створена модель детермінації психологічної проникливості з урахуванням особистісних детермінант, застосуванням досвіду, антиципації, інтуїції та інших психологічних конструктів та чинників.

Функціонально у моделі відстежується взаємозв'язок між компонентами психологічної проникливості і низкою особистісних показників індивідуальних властивостей суб'єкта проникливості. В середині схеми розташований блок аналітично-перцептивного механізму, який містить вищезазначені ключові показники особистості і з яких можуть бути виділені особистісні детермінанти психологічної проникливості. Ці психологічні показники відіграють важливу роль у процесі сприйняття людиною об'єкту пізнання, і являючи собою своєрідний індивідуальний модифікатор надходження зовні інформації, створюють неповторний образ іншої людини. Результат аналітичної функції ніби заломлюється через призму внутрішніх індивідуальних особливостей і змінних зовнішніх ситуаційних умов. У формуванні цього образу безпосередньо чи опосередковано беруть участь такі психологічні складові і феномени як антиципація, інтуїція і життєвий досвід взаємокорегуючи і доповнюючи виникаючий образ на етапі соціальної перцепції.

На початкових стадіях обробки інформації сприйняття, у залежності від антипаційних можливостей індивіда, відбувається прогностичне створення

образу іншої людини. В той же час, паралельно, але з миттєвою швидкістю, у суб'єктів з розвиненою інтуїтивною здатністю можливе створення образу на так званому підсвідомому рівні, іноді суттєво впливаючи на остаточну картину. Ці дві взаємозалежні психологічні спроможності постійно доповнюються інформаційними зв'язками з блоком життєвого досвіду, який дає підґрунтя і надає порівняльно-інформаційну базу для створення образу об'єкту пізнання. Миттєво створений на першому етапі образ, у фазі постійного опрацювання аналітично-синтезуючим механізмом, завдяки впливу усіх особистісних і детермінантних показників психологічної проникливості, також поступово корегує існуючий образ. Таким чином ми визначаємо зворотній зв'язок між виникаючим образом сприйманого об'єкту і аналітичним внутрішнім блоком у якому розташовані особистісні детермінанти психологічної проникливості.

3. Визначено, що існує широкий спектр психологічних детермінант, які потенційно впливають на розвиток проникливості. Детермінанти визначають ті особистісні властивості та якості, які впливають на здатність людини розуміти інших, бачити приховані мотиви та емоційні стани, прогнозувати поведінку, і можуть включати як особистісні риси, так і соціальні фактори. Сформовано коло психологічних властивостей, які гіпотетично можна виділити у якості детермінант психологічної проникливості. Виділено фактори, які найбільш тісно пов'язані з психологічною проникливістю: комунікативність, готовність до пізнавальної активності, емоційна стабільність, орієнтованість на іншого, адаптивність тощо.

4. Розроблено програму емпіричного дослідження особистісних детермінант психологічної проникливості, яка включала підготовчий, власне дослідницький та інтерпретаційний послідовні етапи. До репрезентативної вибірки дослідження увійшли представники соціономічних професій, які за даними наукових джерел володіють розвиненішою психологічною проникливістю, що є базисом для виявлення її особистісних детермінант. Створено згідно поставленої мети і завдань комплекс психодіагностичних інструментів.

5. Визначено за допомогою контент-аналізу творів-самозвітів коло особистісних детермінант психологічної проникливості. Серед них значущими є емпатія, толерантність, товариськість, впевненість у собі, інтерес до інших тощо. Як найбільш часті відповідники сутності психологічної проникливості досліджуваними виділялися: сприйняття людини, соціальний інтелект, антиципаційна спроможність, здатність до розуміння і оцінки інших, міра проникливості, інтуїція, розуміння емоцій, станів, намірів та інших характеристик інших людей, емоційний інтелект, успішність комунікації тощо.

6. Встановлено тісні додатні кореляційні зв'язки показників психологічної проникливості та параметрів комунікативної сфери особистості, що підтверджує важливу роль комунікації у формуванні, розвитку, становленні та прояву психологічної проникливості.

Для розвитку проникливості важливий різноманітний соціальний досвід, який набувається у соціальній взаємодії. Узагальнений показник психологічної проникливості виявляє додатні кореляти з ініціативністю у спілкуванні, широтою та легкістю спілкування, а від'ємно – з виразністю спілкування, що узгоджується з результатами досліджень у контексті того, що виразність спілкування може навіть негативно позначатися на рівні психологічної проникливості.

Визначено зв'язаність комунікативної креативності та психологічної проникливості. Зокрема, встановлено статистично значущі додатні кореляти з легкістю у спілкуванні, незалежністю від зовнішнього тиску, емоційною стійкістю у спілкуванні, комунікативною компетентністю, загальним рівнем комунікативної креативності та від'ємні зі схильністю до самопрезентації та схильністю до маніпулювання, які не є маркерами психологічно проникливої особистості. Узагальнено можна відмітити, що рівень емпатії та емоційний компонент емпатії та дійова емпатія за результатами кореляційного аналізу взаємозалежні з психологічною проникливістю. Встановлено додатні значущі зв'язки психологічної проникливості. зі всіма компонентами толерантності.

Окреслено коло особистісних рис, які тісно взаємозв'язані з психологічною проникливістю. Серед додатних найбільш часті з дипломатичністю, мрійливістю, самотійністю, високою самооцінкою, емоційною стабільністю, товариськістю, високим інтелектом, сміливістю. Серед від'ємних – значущими є кореляти зі схильністю до почуття провини, підозріливості, напруженості, тривожності. Визначений перелік дозволяє орієнтуватися на стійкі особистісні характеристики у прогнозуванні психологічної проникливості.

7. Визначено за результатами якісного аналізу психологічні особливості осіб з високим та низьким рівнем психологічної проникливості. Встановлено, що психологічно проникливі особистості характеризуються легкістю, широтою та ініціативністю спілкування, комунікативної креативності та компетентності, незалежні від зовнішнього тиску, експресивні, характеризуються емоційною стійкістю у спілкуванні. За результатами якісного аналізу встановлено, що особи з високим рівнем психологічної проникливості характеризуються загальною емпатійністю, їм властивий високий рівень її стрижневої, емоційної компоненти та дійовий її прояв.

Проникливі особи характеризуються як адаптивні, у них високий рівень соціальної адаптивності, бачать сутність, розуміються на причинах поведінки, вчинків, розуміються і можуть визначити соціальні очікування щодо них, можуть спрогнозувати поведінку інших, передбачити результат взаємодії, здатні самотужки стратегію власної поведінки з врахуванням очікування інших людей, емоційно стабільні, схильні зберігати без істотних змін емоційне переживання, що виникає як реакція на ситуацію.

Саме сукупність цих характеристик суттєво відрізняє їх від осіб з низьким рівнем психологічної проникливості. Вони толерантні, приймають іншу людину як носія інших форм поведінки, вибудовують свою поведінку так, щоб дозволяти іншому бути самим собою; характеризуються сміливістю, активністю, готовністю до ризику і співпраці з незнайомими людьми в незнайомих обставинах, здатністю приймати самотійні, неординарні

рішення, схильністю до авантюризму і прояву лідерських якостей, рішучості у значущих ситуаціях. Вони мають достатній рівень товариськості, комунікативних навичок, легкість у встановленні безпосередніх, міжособистісних контактів, відкритість, задовільну пристосованість і адаптацію в новому оточенні, проявляють активність у нівелюванні конфліктів у групі. Вміють самотужки справлятися зі своїми невдачами, на відміну від тих, хто переживає невдачі як внутрішній конфлікт. Серед притаманних їм якостей можна виділити самоконтроль, наполегливість, цілеспрямованість, вміння контролювати свої емоції і поведінку, відкритість, товариськість, терпимість, поступливість, свобода від заздрощів.

8. Якісний аналіз показав, що осіб з низьким рівнем психологічної проникливості (на відміну від осіб з високим рівнем) характеризують як нетерпимих, нестриманих, таких, що імпульсивно проявляють свою незадоволеність іншою людиною, подіями, ситуаціями; осіб ворожих по відношенню до чужої думки, до іншої позиції опонента; вказують на наявність таких думок, при яких важко усвідомити і прийняти права іншої людини на свою позицію, на свої почуття і дії тощо. Їм властива вираженість потреби спілкування та водночас низький рівень легкості спілкування, його широти та складнощі прояву ініціативи. За рівнем вираженості схильності до самопрезентації, конфліктності та експресивності не відрізняються від групи осіб з низьким рівнем психологічної проникливості.

У представників даної групи низький рівень комунікативної креативності, комунікативної компетентності, емпатійності, складнощі у протидії зовнішнього тиску. Вони виявляють відсутність емоційної стійкості у спілкуванні та водночас їм властива схильність до маніпулювання, самопрезентації, є досить експресивними та можуть відстояти власні інтереси, демонструють середній рівень соціальної адаптивності, їм складно визначати та проводити ієрархізацію сигналів соціуму, у них низька усталеність емоційних переживань. Проявляють нетерпимість, нестриманість,

імпульсивність у незадоволенні іншою людиною, її думками, словами, подіями, ситуаціями.

Водночас демонструють поведінкову толерантність, що ми інтерпретуємо як намагання дотримуватися існуючих соціальних норм. Представникам даної групи властиві консервативність, стійкість по відношенню до традицій, сумніви у ставленні до нових ідей і принципів, схильність до моралізації, опір змінам, вузькість інтелектуальних інтересів, орієнтація на конкретну реальну діяльність, водночас відповідальність, та підозріливість. Їм властиві пасивність, підпорядкування своїх обов'язків, схильність брати провину на себе, м'якість, поступливість, тактовність, залежність, покірливість, експресивність, схильність легко виходити з рівноваги, середній рівень самооцінки та комунікативності.

9. Встановлено за допомогою факторного аналізу латентні змінні, які обумовлюють мінливість ознак, що входять до кожного фактору, а також місце досліджуваних компонентів психологічної проникливості в сукупності психологічних характеристик особистості. Такими змінними є психологічна проникливість, комунікативність, готовність до пізнавальної активності, емоційна стабільність, орієнтованість на іншого та адаптивність.

Основу фактору психологічної проникливості утворили показники відповідного феномену, що дає змогу стверджувати, що рівень психологічної проникливості, психологічна зіркість, соціальна інтуїція та схильність до психологічної інтерпретації є стрижневими її компонентами, а доєднання параметрів емпатії, толерантності та комунікативних характеристик інтерпретується нами у контексті їх значущої ролі в детермінації психологічної проникливості.

В найбільш загальному вигляді саме параметри комунікативності, готовності до пізнавальної активності, емоційної стабільності, орієнтованості на іншого та адаптивності є особистісними детермінантами психологічної проникливості.

Встановлено за результатами множинного регресійного аналізу, що предикторами психологічної проникливості є легкість спілкування, високий інтелект, емоційна стабільність, комунікативна компетентність, емпатійність (важливою є саме емоційна її складова), широта охоплення сигналів соціуму, когнітивна толерантність, що дозволяє підтвердити емпірично модель детермінації психологічної проникливості і встановлене коло її особистісних детермінант.

10. В основу розвитку психологічної проникливості покладається робота у декількох напрямках: розвитку структурних її компонентів, а також інтелектуальних якостей та напрацювання певних вмінь та навичок. Мова йде про спостережливість, аналітичне мислення, інтуїцію, критичне мислення, логічне мислення, інтелектуальну наполегливість, здогадливість та здатність до прогнозування. Водночас активного розвитку мають набувати саме особистісні детермінанти психологічної проникливості, саме така системна робота призведе

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аммон Г. Агресія та її роль у психосоматичних захворюваннях. *Медична психологія*. 2021. Вип. 5. С. 19–29.
2. Амплєєва О.М., Корпань А.Ю. Особливості дослідження рівня тривожності в майбутніх психологів. *Габітус*. 2022. №42. С. 22-26.
3. Амплєєва О.М., Міхтахова Н.С. Комунікативна компетентність студентів як передумова адаптивної поведінки особистості. *Габітус*. 2022. № 34. С. 37-40.
4. Амплєєва О.М., Таранюк Г.Г. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та психологічної адаптації особистості до умов війни. *Габітус*. 2023. № 45. С. 89-94.
5. Андрєєв О.С. Новий метод оцінки особистісного зростання. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Випуск 20. С. 41-50.
6. Андроннікова К.А., Заводовський Ф.М. Методика діагностики перцептивної антиципації у вигляді комп'ютерної гри «Знайди шлях» («Find the Way»), 2011. URL: <http://psydilab.univer.kharkov.ua/index.php/uk/rezultaty-raboty-2/110-razrabotka-modifikatsiya-i-adapt/znajdi-shlyakh-find-the-way/27-znajdi-shlyakh-find-the-way>
7. Бабчук О.Г., Саннікова О.П. Тест-опитувальник толерантності: структура і стандартизація. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. 2009. Спецвипуск. С. 126–132.
8. Бабчук О.Г. Толерантність як складна властивість особистості в індивідуально-психологічному вимірі. Актуальні проблеми психології : зб. Наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка. Тернопіль, 2010. Вип. 16. С. 34–42.

9. Бабчук О.Г. Толерантність у співвідношенні з індивідуально-типологічними характеристиками товариськості. *Наука і освіта*. 2010. Вип. № 9/LXXXXVI/ С. 17–21.
10. Бабчук О.Г. Особливості толерантності осіб з різними типами емоційності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Одеса, 2012. 20 с.
11. Балецька Л.М. Розвиток відповідального самосприйняття особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. Вип. 2 (37). Т. 3. Сєверодонецьк : Вид. СНУ ім. В. Даля, 2015. С. 31–37.
12. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки *Соціальна психологія*. 2005. Вип. 1 (9). С. 3–13.
13. Барко В.І., Барко В.В., Макаренко П.В., Бондаренко В.Д. Українськомовна адаптація каліфорнійського психологічного опитувальника для використання в роботі з персоналом органів МВС України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 1 (65). С. 5-23.
14. Батраченко І.Г. Психологічні закономірності розвитку антиципації людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.01 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Одеса, 2010. 40 с.
15. Батраченко І.Г., Блавацька І.Є. Психосемантична діагностика життєвої антиципації. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Педагогіка і психологія». 2013. Вип. 19. С.37-43.
16. Батраченко І.Г., Полякова Н.О., Плошинська А.А. Концептуалізація феномена антиципації у психології. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія : *Педагогіка і психологія*. 2011. Т. 19, Вип. 17. С. 24–30.
17. Башмакова О.В. Емоційні та психологічні чинники ставлення до здоров'я : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені

Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2007. 234 с.

18. Белоусова Р.В. Індивідуально-типові особливості комунікативної креативності: автореферат дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Південноукраїнський державний педагогічний ун-т імені К.Д.Ушинського. Одеса, 2004. 19 с.

19. Бичко І.В. Філософія: підручн. Київ : Либідь, 2001. 408 с.

20. Бік К.В. Психологічні особливості авторитарної спрямованості особистості : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2013. 190 с.

21. Білова М.Е., Коваль Г.Ш., Кременчуцька М.К. Психологічна проникливість як складник професійної компетентності майбутніх психологів. *Габітус*. 2020. № 16. С. 71–75.

22. Білова М.Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечнікова. Одеса, 2005. 230 с.

23. Білоус О.В. Психологічні характеристики екологічності свідомості особистості : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Київський університет імені Т.Г.Шевченка. Київ, 2006, 203 с.

24. Блинов Ю.І. Продуктивна роль пам'яті у формуванні колористичної моделі об'єкта сприйняття : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Харків. Університет внутрішніх справ. Харків, 2000. 192 с.

25. Бондаренко І.І. Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 211 с.

26. Боришевський М.Й. Психологічні детермінанти особистісної саморегуляції поведінки. *Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні 1992-2002 рр.: зб.наук.праць до 10-річчя АПНУ*. Харків «ОВС». 2002. Ч. 1. С. 516–527.

27. Бочелюк В.Й. Соціально-психологічні особливості самореалізації

особистості в сучасному суспільстві : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Сєвєродонецьк : Вид. СХУ імені В. Даля, 2016. 280 с.

28. Василенко І.А. Індивідуально-психологічні особливості егоцентризму особистості. *Наукові перспективи*. 2023. №12 (42). С. 697-708.

29. Василенко І.А. Особливості психологічної проникливості в контексті властивостей особистості *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 7(35). С. 1025-1035.

30. Васютинський В.О. Інтеракційні виміри особистісного і соціетального буття . *Соціальна психологія*. 2005. Вип. 3 (11). С. 8–19.

31. Васильєв Я.В. Структура та функції цільового компонента спрямованості особистості : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеню д-ра психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 43 с.

32. Вельдбрехт О.О. Соціально-психологічна адаптованість творчої особистості : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеню канд. психол. наук : 19.00.01 / Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова. Одеса, 2009, 20 с.

33. Вовк А.О. Особистісні детермінанти психологічної проникливості. *Наука і освіта*. Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. 2013. № 7. С. 25–29.

34. Вовк А.О. Психологічні чинники екзистенціальної фрустрації особистості : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Львівський національний ун-т імені І.Франка. Львів, 2006, 252 с.

35. Галян І.М. Психодіагностика. Навчальний посібник. Київ: «Академвидав», 2009. 463 с.

36. Гнезділов Д. Ю. Психологічні особливості емпатійних типів особистості: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова. Одеса, 2013. 200 с.

37. Гордієнко Н.В. Особливості розвитку психологічної компетентності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені В. Даля*. Вип. 3(47). Т. 3.

Сєвєродонецьк : Вид. СНУ імені. В. Даля, 2018. С. 47–56.

38. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції : навчальний посібник. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 310 с.

39. Гусєв А.І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Київ. ун-т менеджменту освіти АПН України. Київ, 2009. 233 с.

40. Гусєва А.В. Психологічні чинники готовності особистості до громадської активності : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеню канд. психол. наук : 19.00.01 / Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова. Одеса, 2009, 24 с.

41. Грін У. Сучасні підходи до вивчення coping-механізмів. *Журнал психосоматичної медицини*. 2020. Т. 82. С. 215–223.

42. Данилюк І.В. Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості / Данилюк І.В. та ін. : монографія. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 192 с.

43. Дичковська Г. Пятківський Р. Формування мети діяльності та феномен сакралізації. *Соціальна психологія*. 2005. № 2. С. 83–93.

44. Дмитріюк Н. Психологічна проникливість як складник професіоналізму педагогів. Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (13 травня 2019 р.). Луцьк: ПП Іванюк В. П, 2019. С. 39-41.

45. Дмитріюк Н.С., Кордунова Н.О. Педагогічна емпатія як психологічний чинник розуміння дитини в умовах освітнього простору. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. Т. 1. № 1. С. 171-174.

46. Дьяконов Г. Діалогічне дослідження надії. *Соціальна психологія*. 2005. № 4. С. 163–171.

47. Доброскок С.С. Психологічні особливості розвитку комунікативної толерантності майбутніх психологів : дис. ... д-ра філос. наук : 19.00.05 / Університет імені Г. Сковороди. Переяслав, 2023. 210 с.

48. Жигайло Н., Карпінська Р. Сучасний підхід до розвитку й

формування професійної компетентності управлінця. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2022. Випуск 12. С. 47-55.

49. Завацький В.Ю. Аналіз взаємозв'язку адаптаційного потенціалу особистості та її життєвої антиципації. Матеріали XV наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Соціально-психологічні проблеми трансформації сучасного суспільства», 16-17 листопада 2018 р., м. Сєверодонецьк. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ імені В. Даля, 2018. С. 94–96.

50. Завацький В.Ю. Змістовні характеристики життєвої антиципації особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. № 2 (40). С. 52–58.

51. Засєкіна Л.В. Структурно-функціональна організація інтелекту особистості : дис. ... д-ра. психол. наук : 19.00.01 / Національний університет «Острозька академія». Острог, 2006. 396 с.

52. Землякова Т.В. Емоційний фактор у структурі процесу адаптації : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Київський університет імені Т.Г.Шевченка. Київ, 1996, 193 с.

53. Іванюк Н.М. Соціальна категоризація як чинник комунікативної компетентності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Східноєвропейський нац. університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2014. 200 с.

54. Ільїна Ю.Ю. Адаптивність особистості як умова перцептивно-інтерактивної компетентності. VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави». Харків: ХНУВС, 2018. С. 315-317.

55. Казанжи М.Й. Особливості комунікативної креативності фасилітативної особистості. *Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2007. № 3-4. С. 228-234.

56. Казанжи М.Й. Особливості психологічної проникливості у фасилітативних та інгібівних осіб. *Науковий вісник ПДПУ імені К.Д. Ушинського*. 2006. № 11-12. С. 77-82.

57. Казібекова В.Ф. Психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Науковий журнал: *Інсайт*. 2019. Випуск 2. С.64-71.
58. Казмиренко В.П. Засади когнітивної психології спілкування. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. ст. Інституту соціальної та політичної психології АПН України / за ред. С.Д. Максименка, М.М. Слюсаревського та ін. Київ : Міленіум, 2009. Вип. 23 (26). С. 140–164.
59. Кандиба М.О. Емоційна зрілість як умова розвитку професійної толерантності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Східноєвропейський нац. університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2015. 200 с.
60. Канюк О., Іваничко І. Деякі наукові підходи до розуміння терміну «Толерантність». *Науковий вісник Ужгородського університету*. Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. О. Бартош, І. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2022. Вип. 2 (51). С. 58-61.
61. Католик Г.В. Інноваційна модель континуально-ієрархічної структури професійної Я-концепції дитячого практичного психолога. *Соціальна психологія*. 2016 № IV(18). С. 74–79.
62. Кеттел Р.Б. Теорія особистості. Психологія індивідуальних відмінностей. К. : Наукова думка, 2017. С. 112–128.
63. Керик О.Є. Взаємозв'язок емоційного компоненту самосвідомості з переживанням психотравмуючих ситуацій : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Київський нац. університет імені Т.Г.Шевченка. Київ, 2009, 214 с.
64. Кисельова О.А. (а) Особливості психологічної проникливості у осіб з різною емоційною диспозицією. автореф. дис. ... канд. психол. наук. К., 1999. 19 с.
65. Кисельова О.А. (b) Індивідуально-типові особливості психологічної проникливості в осіб, що відрізняються з емоційності. *Психологія* : зб. наук. праць Інституту психологи ім. Г.С. Костюка. Вип.ІІІ. Київ, 1998. С. 22–28.
66. Кисельова О.А. (с) Особливості психологічної проникливості у

осіб з різною емоційною диспозицією : дис. ... к. психол. наук : 19.00.01 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського. Одеса, 1999. 243 с.

67. Кисельова О.А. (d) Структура психологічної проникливості та емоційність. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1999. С. 173–176.

68. Климчук В.О. Математичні методи у психології. Навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. К.: Освіта України. 2009. 288 с.

69. Коврига Н.В. Стесозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Дніпр. національний. інститут. Дніпро, 2003. 224 с.

70. Кокурн О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Копаниця О.В., Герасименко М.В., Ткаченко В.В. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.

71. Корольов Д.К. Структура, детермінанти та функції емоційно-оціночного ставлення до життя: дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Київський університет імені Т.Г.Шевченко. Київ, 2000, 212 с.

72. Корольчук В.М. Психологія стресостійкості особистості : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеню д-ра психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 40 с.

73. Котик І.О. Механізми рефлексії у процесі розвитку суб'єктності людини: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2004. 218 с.

74. Кофан І.М., Бєлова Л.В. Індивідуально-психологічні детермінанти педагогічної антиципації вчителів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2017. №1 (13). С.112-117.

75. Кочарян О.С. Психологічні механізми подолання стресу. Психологічні дослідження. 2018. Вип. 3. С. 45–59.

76. Кочерга О.В. Взаємозв'язок мислення, почуттів та уяви у розвитку критичності людини : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 205 с.
77. Кременчуцька М. К. Психологічний аналіз мисленнєвих процесів комп'ютерних користувачів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечнікова. Одеса, 2005. 285 с.
78. Кузнєцова О. В. Індивідуально-типологічні чинники адаптивності особистості: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук: 19.00.01 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. 20 с.
79. Куєвда В.Т. Традиційність як фактор психічної детермінації поведінки людини : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 1998. 180 с.
80. Куценко Г.В. Когнітивний стиль особистості в структурі саморегуляції соціальної поведінки: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 1998. 192 с.
81. Кучеренко С.М. Визначення психологічної готовності особистості до професійної діяльності: дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Університет внутрішніх справ. Харків, 2000. 213 с.
82. Кучеровська Н.О. Психосемантична структура професійної свідомості психолога-практика : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2006. 212 с.
83. Лактіонов О.М. Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду: дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2000. 418 с.
84. Левенець А.Є. Психологічні засоби підвищення професійно-психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. №2. С.62-70.
85. Литвинчук О.М. Психологічні умови запобігання маніпулятивному впливу в педагогічному спілкуванні : автореф. дис. на здоб.

наук. ступ. канд. психол. наук. : 19.00.07 /Київ. нац. пед. ун-т імені Н.П. Драгоманова. Київ, 2011. 23 с.

86. Лобанова А.О. Психологічні особливості інтуїції особистості залежно від схильності до ризику : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук. :19.00.01 / Київ. нац. ун-т імені Т.Г.Шевченко. Київ, 2019. 19 с.

87. Луценко О.Л. Стратегії та механізми психологічної адаптації особистості до умов перехідного періоду в суспільстві : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2006. 220 с.

88. Лушин П.В. Психологія особистісного змінювання : дис. ...д-ра психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 383 с.

89. Льошенко О.А. Психологічні чинники емоційної компетентності осіб з різним рівнем самоактуалізації : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Київський нац. ун-т імені Т.Г.Шевченка. Київ, 2013, 190 с.

90. Малімон Л.Я. Специфіка емоційності осіб з різним рівнем креативності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2003. 220 с.

91. Максименко С.Д. Генезис существования личности. Київ. : Вид. ООО «КММ», 2006. 240 с.

92. Максименко С.Д. Загальна психологія. Видання 3-є перероблене та доповнене : Навчальний посібник. Київ, Вид. Центр учбової літератури, 2008. 272 с.

93. Максименко С.Д. Психологія учіння людини : генетико-моделюючий підхід : монографія. Київ : Видавничій Дім «Слово», 2013. 592 с.

94. Максимов М.В. Психологічні особливості сприймання музики особистістю залежно від соціальної адаптованості : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 402 с.

95. Малик С.Д. Особливості взаємодії образних і вербальних чинників

у детермінації психічної активності суб'єкта : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 193 с.

96. Массанов А.В. Особливості психологічних бар'єрів особистості під час прийняття відповідальних рішень. *Габітус*. 2024. Випуск 60. С.147-152.

97. Массанов А.В. Психологічні бар'єри особистості. *Наука і освіта*. 2024. №1. С.63-67.

98. Матяш І.М. Психолого-педагогічні чинники розвитку чуйності як професійно значущої якості майбутнього вчителя Автореф. дис. ... канд. психол. наук. К., 2015. 23 с.

99. Мельничук М.М. Особливості толерантності як системної характеристики особистості студента: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2013. 160 с.

100. Милославська О.В. Емоційний інтелект як складова комунікативної компетентності студентів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Харків. Національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2011. 190 с.

101. Моляко В.О. Актуальні проблеми психології : Проблеми психології творчості : Збірник наук. Праць / за ред. В.О.Моляко, Т. 12, Вип. 5, Ч. 1, Житомир: Вид-во Житомирський Державний Університет імені І. Франка, 2008. 288 с.

102. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Київ : Центр навч. літ-ри, 2005. 624 с.

103. Мусатов С.О. Особистість: комунікативно-психологічна концепція: монографія. Дрогобич: Видавництво «Трек-ЛТД», 2015. 170 с.

104. Наумчик Н.В. Емоції та поведінкові складові в системі особистісних характеристик майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2005. 184 с.

105. Орищенко О.А. Взаємозв'язок показників емпатії психологічної

проникливості. *Наука і освіта*: Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. 2010. № 9. С. 104–108.

106. Орищенко О.А. Психологічна проникливість осіб з різним типом емпатичної спрямованості. *Наука и освіта* : Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. Тематичний спецвипуск: «Педагогіка і психологія». № 7/ СУУІІ. 2012. С. 163–167.

107. Основи соціальної психології / Донченко О.А., Слюсаревський М.М., Татенко В.О. та ін. ; за ред. М.М. Слюсаревського. Київ : Міленіум, 2008. 495 с.

108. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. Креативна педагогіка. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 120-131.

109. Павленко В.М., Мельничук М.М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): монографія. Полтава: ФОП Мирон І. А., 2014. 244 с.

110. Параскевова К.Г. Емоційний інтелект як чинник регуляції емоційно-мотиваційної сфери особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2015. 170 с.

111. Платонов К.К., Шварц Л. М. Емоційна стійкість у професійній діяльності. *Вісник психологічної науки*. 2019. Вип. 4. С. 33–47.

112. Подкоритова Л.О. Індивідуально-типологічні особливості антиципації життєвих виборів випускників вищих навчальних закладів: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології імені Г.С.Костюка. К., 2006. 212с.

113. Поліщук О.П. Природа, сутність, евристичний потенціал: |монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2010. 228 с.

114. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

115. Потапова В.Д. Розвиток функціональної системи інтуїтивно-почуттєвого відображення у майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2005. 207 с.
116. Радчук В.М. Психологічні детермінанти конфліктної поведінки особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Чернів. держ. ун-т імені Ю. Федьковича. Чернівці, 2000. 210 с.
117. Рихальська О.Г. Психологічні особливості життєвої антиципації особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 Київ, 2004. 20 с.
118. Романенко О.В. Методичні засади вивчення кореляційної парадигми у структурі курсу експериментальної психології. *Юридична психологія*. 2016. № 2 (19). С. 33-42.
119. Роменець В.А. Історія психології: посібник. Київ : Вища школа, 1978. 440 с.
120. Ротенберг В.С., Аршавський В.В. Пошукова активність як фактор стресостійкості. Психологічні аспекти здоров'я. Київ : Академія, 2015. С. 144–156.
121. Руденко С.В. Соціальний інтелект як фактор успішності педагогічної діяльності: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук: 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2008. 19 с.
122. Ружицька М.С. Співвідношення психологічної проникливості і взаємодії в структурі психологічного впливу. *Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України*. 2011. № 11. С. 137–140.
123. Саврасов М.В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2012. 180 с.
124. Савченко О.В. Динаміка інтегральної когнітивної структури мислення суб'єкта у процесі оволодіння професійними поняттями : дис... канд.

психол. наук : 19.00.01 / Київський нац. університет імені Т.Г. Шевченка. Київ, 2006, 257 с.

125. Самойлов О.Є. Основи логіко-психологічної теорії мисленнєвого прогнозування : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 1999. 358 с.

126. Саннікова О.П., Кисельова О.А. Психологічна проникливість і її діагностика. *Виховання екологічної культури*. Одеса, 1997. С. 91–98.

127. Саннікова О.П. Феноменологія особистості. Одеса: СМІЛ, 2003. 256 с.

128. Саннікова О.П. Про структуру психологічної проникливості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. II(8), Issue: 16, 2014. Р. 178-181.

129. Саннікова О.П. Про структуру психологічної проникливості. Тези допов. учасн. Другої міжн. наук.-практ. конф. «Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи». К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. Поліграф-центр, 2009. С. 22-28.

130. Саннікова О.П. Психологічна проникливість: концептуалізація феномена. *Наука і освіта*. 2005. № 5-6. С. 170-172.

131. Саннікова О.П. Психологічні контури особистості. Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність». Київ: Либідь, 2006. С. 105-115.

132. Саннікова О.П., Бабчук О.Г. Досвід діагностики толерантності: результати апробації оригінальної методики. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр. Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. Т. 2. С. 68-73.

133. Саннікова О.П., Саннікова А.О. Сценічні бар'єри: диференціально-психологічний підхід. Монографія. Одеса: ВМВ, 2014. 238 с.

134. Саннікова О.П., Сороченко О.О. Уявлення майбутніх психологів про психологічну проникливість. Ресурси та чинники психологічного

благополуччя особистості. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 21 березня 2019 р.). Одеса: ВМВ, 2019. С. 70-76.

135. Саннікова О.П., Страцинська І.А. Індивідуальна специфіка психологічної проникливості інтерналів та екстерналів. *Наука і освіта*. № 11-12. 2015. С. 12-18.

136. Семиченко В.А. Психологія соціальних відносин. Київ : Магістр-S, 1999. 168 с.

137. Сергєєнкова О.П., Столярчук О. А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Загальна психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

138. Соколова Г.Б. Особистісні детермінанти успішності сучасного психолога-практика. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Психологія. 2024. Вип. 6 (40). С. 913-924.

139. Соколова Г.Б. Психологічні властивості особистості вчителів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. *Габітус*. 2024. Випуск 62. С. 121-127.

140. Соколова Г.Б., Кравець Ю.О. Деякі аспекти соціально-психологічної компетентності як умови залучення підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку до соціального простору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2022. Вип. 1. С. 140-143.

141. Соколова Н.О. Креативність як чинник ефективного прийняття рішень психологом-консультантом. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2011. № 11. Спецвип.: «Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства». С. 156-160.

142. Сологуб М.І. Психологічна проникливість вчителя: діагноз, корекція, розвиток. Млинів: «Психологію – школі», 1994. 115 с.

143. Сологуб М.І. Тест діагнозу психологічної проникливості. Рівне, 1984. 116 с.

144. Сороченко О. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України з урахуванням європейських стандартів: роль агенцій регіонального розвитку України. Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 вересня 2023 року) / відп. ред. А. Черемнова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 176-178.

145. Сороченко О.В. (а) Особистісні детермінанти психологічної проникливості: результати емпіричних пошукувань. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. №6 (34). С.1632-1639. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6\(34\)-1632-1639](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1632-1639)

146. Сороченко О.В. (b) Толерантність осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №1 (35). С.675-683. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-675-683](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-675-683)

147. Сороченко О.В. (с) Теоретико-емпіричні підходи до вивчення психологічної проникливості. Збірник тез доповідей 80 наукової конференції викладачів академії 7-8 травня 2020 р. Одеса: Одеська національна академія харчових технологій. С. 429-430.

148. Сороченко О.В. (d) Особливості осіб з різним рівнем психологічної проникливості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. С. 74-78. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.14>

149. Сороченко О.В. (е) Психологічна проникливість як складова професіоналізму працівників слідчих органів. Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2020: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 23-24 квіт. 2020 р.). Т.1 / гол. ред.: О.М.Тогочинський. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2020. С.281-283.

150. Сороченко О.В. (f) Психологічні концепції психологічної проникливості. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

«Актуальні питання практичної психології» (17 травня 2024 року). Одеса: Університет Ушинського, 2024. С.51-53.

151. Сороченко О.В. (g) Розвиток психологічної проникливості *Габітус*. 2024. Випуск 62. С.178-182.

152. Сороченко О.В. (h) Сутність психологічної проникливості – думка широкого кола експертів. Актуальні проблеми психології особистості: теорія, досвід, практика» (Одеса, 25-26 квітня 2024 р.). Одеса: Університет Ушинського, 2024. С.47 - 50.

153. Соцька О. Морально-етичні виміри професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Психолого-педагогічний супровід підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Зб. наукових праць. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 205-річчю Університету Ушинського (6 червня 2022 року, м. Одеса). Одеса: Університет Ушинського, 2022. С. 97-101.

154. Спринська З. В. Співвідношення агресивної поведінки та ціннісних орієнтацій особистості : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 Львів. нац. ун-т імені І.Я. Франка. Львів, 2008. 180 с.

155. Страцинська І.А. Психологічна проникливість осіб з різним типом локалізації контролю. Наука і освіта. 2013. № 7. 2013. С. 280-283.

156. Студенікін А. А. Вплив когнітивного стилю особистості на процес спілкування : дис... канд. сихол. наук: 19.00.01 / Одеський держ. ун-т імені І.І. Мечнікова. Одеса, 1999. 183 с.

157. Татенко В.О. Суб'єкт психічної активності в онтогенезі : дис. ... д - ра психол. наук : 19.00.01 / Київ. університет імені Т.Г. Шевченко. Київ, 1997. 373 с.

158. Татенко В.О. Колективна інтуїція у прогнозуванні соціальних явищ : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2023. 100 с.

159. Татенко В.О. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. *Соціальна психологія*. 2003. № 1. С. 60–72.

160. Тищенко С.П. Пропедевтика особистісної проникливості психолога як передумова його комунікативної компетентності. В кн.: Методологічні проблеми трансформації комунікативної компетентності психолога в інформаційному суспільстві: монографія / В.В.Андрієвська, Е.І.Драніщева, С.П.Тищенко та ін.; за ред. В.В.Андрієвської. К.: Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. С. 38-82.

161. Третьяков С.П. Особистісно-ситуаційна детермінація агресивної поведінки людини : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2005. 20 с.

162. Тюття О.В. Формування психологічної готовності до соціономічної професійної діяльності (на прикладі професії «соціальний педагог») : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Київський університет імені Т.Г.Шевченко. Київ, 1999, 252 с.

163. Тюріна Т.Г. Феномен інтуїції: Книга для педагогів, психологів, філософів. Львів, 2005. 120 с.

164. Ушакова І.В. Психологічні особливості емоційної сфери інтелектуально обдарованої особистості : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеню канд. психол. наук : 19.00.01 / Одеський нац. ун-т імені І.І. Мечникова. Одеса, 2009, 24 с.

165. Фіщина Г.О. Особливість психологічної проникливості осіб з високим та низьким рівнем емоційного інтелекту. *Наука і освіта*. Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. 2013. № 7. С. 94–98.

166. Фоменко К., Лифар Н. Взаємозв'язок губристичної мотивації та заздрісності особистості студентів. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №2(36). С. 849-862.

167. Фоменко К., Лифар Н. Нарцисичне Я, захисні механізми та переживання заздрості: психологічні кореляти. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 3(37). С. 1015-1025.

168. Фоменко К., Москаленко В. Базисні переконання, схема-режими,

іраціональні установки та ранні дитячі рішення в залежності від різновидів прояву заздрості особистості. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Психологія. 2024. Вип. 70. С. 132-145.

169. Цільмак О.М. Роль і місце психологічної проникливості працівників кримінальної міліції в системі професійно важливих якостей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 173-175.

170. Чебикін О., Ситнік С., Массанов А., Павлова І. Дослідження взаємозв'язку емоційно-гностичних та особистісних особливостей із параметрами творчості підлітків. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2024. № 11. С. 105-122.

171. Черножук Ю. Г. Індивідуальні відмінності емоційності у співвідношенні з особливостями інтелекту: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. 199 с.

172. Шестопалова К. М. Психологічні механізми взаємозв'язку антиципації та життєвої компетентності особистості. *Психологія і суспільство*. 2013. № 4. С. 120–127.

173. Шестопалова О.П. Структура пізнавальних здібностей і мотивації та можливості їхньої діагностики в освітньому орієнтуванні : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Університет внутрішніх справ. Харків, 1997. 201 с.

174. Шульга В.В. Психологічні особливості професійно важливих якостей особистості практичного психолога з різним стажем роботи : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Донецький ін-т післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників. Донецьк, 2007, 222 с.

175. Ярощук М.В. Типи інтуїції та їх роль в емоційно-почуттєвому відображенні дійсності. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (69), Issue: 165, 2018 Maj. С. 78-81.

176. Agor, W.H. Intuition and its role in strategic thinking : PhD thesis. Oslo: Norwegian School of Management, 2004. 378 p.

177. Ambady, N., & Rosenthal, R. (1992). Thin slices of expressive behavior as predictors of interpersonal consequences: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 111(2), 256-274. doi: 10.1037/0033-2909.111.2.256
178. Bandura A.A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavior change *Psychological Review*. 1977. Vol. 84. P. 191–215.
179. Bermejo García, Rosario, Castejón, Juan Luis, Sternberg, Robert J. Insight in children with high intelligence level. *Faisca: Revista de Altas Capacidades*. 1996, 4: 85-94. <http://hdl.handle.net/10045/132177>
180. Bruce, W. F., & Freeman, F. S. (1942). Emotional stability. In W. F. Bruce & F. S. Freeman, *Development and learning: The psychology of childhood and youth in a democratic society* (pp. 450–481). Henry Holt and Company. <https://doi.org/10.1037/13580-018>
181. Bullini Orlandi, L. and Pierce, P. (2020), "Analysis or intuition? Reframing the decision-making styles debate in technological settings", *Management Decision*, 2020. Vol. 58 No. 1, pp. 129-145. <https://doi.org/10.1080/MD-10-2017-1030>.
182. Cognitive therapy of personality disorders / A.T. Beck, A. Freeman & Associates. New-York : Guilford Press, 1990. 412 p.
183. Davis AK, Barrett FS, So S, Gukasyan N, Swift TC, Griffiths RR. Development of the Psychological Insight Questionnaire among a sample of people who have consumed psilocybin or LSD. *J Psychopharmacol*. 2021 Apr;35(4):437-446. doi: 10.1177/0269881120967878. Epub 2021 Jan 9. PMID: 33427007; PMCID: PMC8056708.
184. Dienstbier, R. A., & PytlikZillig, L. M. (2021). Building emotional stability and mental capacity: The toughness model. In C. R. Snyder, S. J. Lopez, L. M. Edwards, & S. C. Marques (Eds.), *The Oxford handbook of positive psychology* (3rd ed., pp. 687–702). Oxford University Press.
185. Elliott R, Wexler MM. (1994) Measuring the impact of sessions in process experiential therapy of depression: The Session Impacts Scale. *J Couns Psychol* 41: 166-174.

186. Ericsson, K.A., Charness, N., Feltovich, P.J., & Hoffman, R.R. (Eds.). *The Cambridge Handbook of Expertise and Expert Performance*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 918 p.
187. Plessner, H., Betsch, C., & Betsch, T. (Eds.). *Intuition in Judgment and Decision Making*. New York : Lawrence Erlbaum Associates, 2008. 335 p.
188. Pearson, J. The Powers of Intuition. *Nature*. 2017. Vol. 543. P. 318-320.
189. Pétervári, J. The role of intuition in the generation and evaluation stages of creativity : PhD thesis. London : University College London, 2014. 245 p.
190. Folkman S. Making the case for coping. *Personal coping: theory, research, and application* / B.N. Carpenter. Westport : Praeger, 1992. P. 31–46.
191. Folkman S., R.S. Lazarus Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1988. Vol. 54. P. 466–475.
192. Gibbons MBC, Crits-Christoph P, Barber JP, et al. (2007) Insight in psychotherapy: A review of empirical literature. *Insight Psychother* 144: 143-165.
193. Gunter, B. (2022). Psychological insights on the role and impact of the media during the pandemic: *Lessons from COVID-19*. Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003274629>
194. Harteis, C. The nature of intuitive decision making : PhD thesis. Regensburg : University of Regensburg, 2010. 256 p.
195. Lazarus R.S., Folkman S. *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer. 1984.
196. Marius M. Stanciu, Claudiu Papasteri, Intelligence, personality and schizotypy as predictors of insight, *Personality and Individual Differences*. Volume 134. 2018, P.43-48. ISSN 0191-8869. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.05.043>.
197. Okoli, J. *Intuition in decision-making: an empirical study*: PhD thesis. Huddersfield: University of Huddersfield, 2013. 302 p.
198. Palma Bárbara, Cosmelli Diego Aportes de la Psicología y las Neurociencias al concepto del “Insight”: la necesidad de un marco integrativo de estudio y desarrollo. *Revista Chilena de Neuropsicología*, 3 (2008), pág.14-27.

199. Sutton A. Measuring the Effects of Self-Awareness: Construction of the Self-Awareness Outcomes Questionnaire. *Eur J Psychol*. 2016 Nov 18; 12(4). P. 645-658. doi: 10.5964/ejop.v12i4.1178.
200. Thirioux B., Harika-Germaneau G., Langbour N., Jaafari N. The Relation Between Empathy and Insight in Psychiatric Disorders: Phenomenological, Etiological, and Neuro-Functional Mechanisms. *Front Psychiatry*. 2020 Feb 6;10:966. doi: 10.3389/fpsyt.2019.00966.
201. Trapnell P. D., Campbell J. D. (1999). Private self-consciousness and the Five Factor Model of Personality: Distinguishing rumination from *reflection*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(2), 284-304.
202. Vasilenko I.A. Theoretical aspects of professionally important qualities of a psychologist *Наукові перспективи*. 2024. № 8(50). С. 758-771.

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
"ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО"

65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26. Тел.: +38 (048) 723-40-98, факс: +38 (048) 752-98-10
E-mail: pdpu@pdpu.edu.ua

від 12.09.2024 № 1894/24.Р-ОІ

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
СОРОЧЕНКО ОЛЬГИ ВАЛЕРІЇВНИ
«Особистісні детермінанти психологічної проникливості»,
поданого на здобуття наукового ступеню доктора філософії
зі спеціальності 053 Психологія

Даною довідкою засвідчуємо, що результати дисертаційного дослідження Сороченко Ольги Валеріївни дійсно було впроваджено у процес підготовки здобувачів-психологів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти у межах освітнього процесу у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського».

Предметом впровадження виступили результати комплексного теоретико-емпіричного дослідження, визначене коло особистісних детермінант психологічної проникливості, визначені та окреслені психологічні особливості осіб з різним рівнем психологічної проникливості (високим та низьким), розроблений та напрацьований алгоритм дослідження особистісних детермінант, наведені інтерпретації причинно-наслідкових факторів.

Результати дисертаційного дослідження, його основні положення суттєво збагатили зміст таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Психодіагностика», «Диференціальна психологія».

Впровадження відбувалося впродовж 2023/2024 років, а його результатом є підвищення рівня фахової компетентності майбутніх психологів.

Результати впровадження було обговорено і затверджено на засіданні кафедри теорії і методики практичної психології (протокол № 1 від 09 серпня 2024 року).

Завідувач кафедри

Проректор з наукової роботи

Світлана СИТНІК

Ганна МУЗИЧЕНКО

001011

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА

65082, Україна, м. Одеса, вул. Дворянська, 2 тел. (048) 723-52-54
E-mail: rector@onu.edu.ua факс (048) 723-35-15

№
на № 12/02 від 23.09.2024

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Сороченко Ольги
Валеріївна на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 Психологія за темою:
«ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОНИКЛИВОСТІ»

Даною довідкою, виданою Ользі СОРОЧЕНКО, засвідчується впровадження результатів дисертаційного дослідження щодо визначення особистісних детермінант психологічної проникливості на кафедрі соціальної психології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова в межах навчальних курсів «Соціальна психологія», «Психологія здоров'я», «Психологія зрілої особистості» протягом 2023/2024 навчального року.

Предметом впровадження є теоретичні здобутки дисертаційного дослідження, розроблена модель детермінації психологічної проникливості, яка дозволяє гармонійно систематизувати різнопорядкові детермінанти проникливості людини, а також результати емпіричного пошукування, а саме встановлені взаємозв'язки психологічної проникливості та широкого спектру рис особистості, множинну особистісну детермінацію, виокремлені латентні змінні, врахування яких важливо у практико-орієнтованій роботі з розвитку психологічної проникливості особистості.

Результати впровадження показали, що теоретичні та практичні здобутки наукового дослідження Ольги СОРОЧЕНКО мають значущість, володіють науковою новизною, важливі в практиці якісної підготовки здобувачів за спеціальністю 053 Психологія, що засвідчують результати їх використання в освітньому процесі.

Результати впровадження, які відображено у даній довідці, розглянуто та затверджено на засіданні кафедри соціальної психології (протокол №10 від 27.06.2024 р.).

Завідувач кафедри
соціальної психології

Оксана КОНОНЕНКО

Проректор з науково-
педагогічної роботи

Олександр ЗАПОРОЖЧЕНКО

**Державний центр зайнятості
ОДЕСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ**

вул. Адм. Лазарєва, 10, м. Одеса, 65007, тел. (048)230-12-60
E-mail: zagal@od.dcz.gov.ua, Web: https://ode.dcz.gov.ua, Код ЄДРПОУ 03491435

11.09.2024 № 3848/12-01-33/42-24

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
СОРОЧЕНКО ОЛЬГИ ВАЛЕРІЇВНИ
«Особистісні детермінанти психологічної проникливості»,
поданого на здобуття наукового ступеню доктора філософії
зі спеціальності 053 Психологія

Цією довідкою засвідчується впровадження результатів наукового дослідження Сороченко Ольги Валеріївни на тему «Особистісні детермінанти психологічної проникливості» у Одеському обласному центрі зайнятості.

Результати дисертаційної роботи Сороченко Ольги Валеріївни є актуальними у сучасному середовищі, де можливості особистого спілкування обмежені і проблема взаємодії на відстані набуває важливості і вивчення психологічної проникливості стає релевантним, а саме з розвитком нових інформаційних технологій, існує постійний попит на оновлення цінностей у міжособистісній сфері, що відображається на професіоналізмі. Це спричиняє зростання вимог до вчителів, вихователів, психологів, менеджерів, соціальних працівників та інших фахівців, які регулярно спілкуються з людьми.

Відзначимо, що дисертаційне дослідження Сороченко О.В. має практичне значення, оскільки спрямоване на окреслення кола особистісних рис, які тісно взаємозв'язані з психологічною проникливістю. Проникливі особи характеризуються як адаптивні, у них високий рівень соціальної адаптивності, бачать сутність, розуміються на причинах поведінки, вчинків, розуміються і можуть визначити соціальні очікування щодо них, можуть спрогнозувати поведінку інших, передбачити результат взаємодії, здатні самотужки стратегію власної поведінки з врахуванням очікування інших людей, емоційно стабільні, схильні зберігати без істотних змін емоційне переживання, що виникає як реакція на ситуацію.

Саме психологічна проникливість продовжує бути критично важливою характеристикою, оскільки здатність швидко та чітко аналізувати психологічний профіль особистості та розуміння її потреб є ключем до успіху як у професіях, які базуються на взаємодії між людьми, так і в міжособистісних взаємодіях.

Впровадження відбувалося впродовж 2023/2024 років, а результати дисертаційного дослідження, його основні положення підвищили рівень фахової компетентності співробітників Центру зайнятості.

Результати впровадження було обговорено і затверджено.

Директор

Микита КОПЕНСВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська. І, м. Львів. 79000, Україна

тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02

<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua

Код ЄДРПОУ 02070987 Державна Казначейська служба України

МФО 820172, р.р. UA 468201720343101002200001061

№ свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029

Валютний рахунок UA6132231300000260090000028110,

UA2732231300000260050000028567 в Укресімбанку

м. Львова МФО 322313

№ 3102-Н від 30.09.2024

I, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine

Phone Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02

<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua

Code EDRPOU 02070987 State Treasury Service of Ukraine

MFC 820172, Settlement Acc. UA 468201720343101002200001061

Certificate No. 17701483.Tax IN020709813029

Foreign Currency Acc.No. UA6132231300000260090000028110,

UA2732231300000260050000028567

in Lviv Branch of Ukreximbank MFO 322313

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Сороченко Ольги Валеріївни
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
(спеціальність 053 Психологія) на тему:
«Особистісні детермінанти психологічної проникливості»

Довідка видана здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університету імені К.Д.Ушинського» Ользі Валеріївни Сороченко. Ця довідка засвідчує, що впродовж 2023/2024 н.р. у межах навчальних курсів «Загальна психологія» (розділи «Психологія емоцій» та «Психологія особистості»), «Психологія конфлікту» (для здобувачів першого (бакалаврського) та «Психологія примирення» (другого (магістерського) рівнів освіти було впроваджено в освітній процес результати дисертаційного дослідження «Особистісні детермінанти психологічної проникливості».

Здобувачі освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня були ознайомлені з психодіагностичними інструментами, що дозволяють вимірювати параметри психологічної проникливості, переліком її особистісних детермінант, особливостями людини, схильної (чи не схильної) до психологічної проникливості.

Впроваджувалися також основні теоретичні положення щодо співвідношення психологічної проникливості та дотичних феноменів, структурних компонентів проникливості, моделі особистісної детермінації тощо.

Впровадження результатів дослідження Ольги Сороченко мало позитивний вплив на рівень професіоналізму майбутніх фахівців-психологів.

Результати впровадження обговорювалися на засіданні кафедри психології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 23.09.2024 року).

Завідувач кафедри психології
філософського факультету
професор

Софія ГРАБОВСЬКА

Проректор з наукової роботи,
академік НАН України, професор

Роман ГЛАДИШЕВСЬКИЙ